

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А.С. МАКАРЕНКА

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

УДК 373.5.016:784]:[140.8:7](043.5)

ДУН ХАО

**ФОРМУВАННЯ МИСТЕЦЬКОГО СВІТОГЛЯДУ ПІДЛІТКІВ У
ПРОЦЕСІ СПІВАЦЬКОГО НАВЧАННЯ**

01 Освіта/Педагогіка

014 Середня освіта (Музичне мистецтво)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Дун Хао

Науковий керівник – **Єременко Ольга Володимирівна**, доктор педагогічних наук, професор

Суми – 2022

АНОТАЦІЯ

Дун Хао. Формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 014 Середня освіта (Музичне мистецтво). – Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка. Суми, 2022.

Зміст анотації

Дисертацію присвячено проблемі формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання. У роботі з'ясовано стан розробки досліджуваної проблеми у психолого-педагогічній науці й мистецтвознавстві та схарактеризовано поняттєво-термінологічний апарат. Розроблено та теоретично обґрунтовано компонентну структуру формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання. Визначено критерії, показники та рівні сформованості мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання. Розроблено поетапну методику формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання. Експериментально перевірено ефективність запропонованої методики формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання.

З'ясовано стан дослідженості проблеми у психолого-педагогічній науковій літературі й мистецтвознавстві. Визначено, що дослідження означеного феномена здійснюється на різних галузевих рівнях, а саме: філософському, соціологічному, психологічному, педагогічному, мистецтвознавчому.

Схарактеризовано поняттєво-термінологічний апарат дослідження, зокрема, розглянуто сутність основоположних понять «світогляд» та «мистецький світогляд». Застосування методів систематизації та узагальнення дозволило з'ясувати, що світогляд – це індивідуально-особистісне утворення, формування якого відбувається на основі системи знань, інтересів, смаків, уподобань, пріоритетів і характеризується стійкою потребою особистості у

практичній діяльності, зокрема, в самоосвіті. Відповідно, мистецький світогляд є показником культури особистості, мірою різнобічної творчої активності. Під ним розуміють систему мистецьких знань (мистецьку обізнаність), інтересів, потреб, що формуються на основі мистецького досвіду та спрямовані на продуктивно-творчу діяльність. Формування світогляду – це складний процес, що визначається духовним світом людини, її мистецьким досвідом, музично-психологічними особливостями, музичними здібностями та творчим потенціалом.

Розроблено й теоретично обґрунтовано компонентну структуру формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання. Згідно з результатами проведеного дослідження визначена структура є системним поєднанням таких компонентів, як: мотиваційно-спонукальний, який характеризується наявністю стійкої зацікавленості підлітків співацькою діяльністю; аналітично-оцінювальний, який визначається спроможністю учнів до вивчення й оцінювання явищ вокально-хорового мистецтва; результативно-інтерпретаційний, що показує можливість підлітків виявляти себе у продуктивній співацькій діяльності.

Формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання враховувало реалізацію таких функцій, як: активізаційно-ціннісної, яка забезпечує можливість зацікавленості підлітків мистецтвом, залучення до усвідомлення змісту мистецьких творів із метою співвіднесення задумів автора з власними переживаннями; пізнавально-діяльнісної, що дає можливість створювати в підлітків установку на детальне усвідомлення особливостей музичного твору, а вже потім – спонукати до самовираження під час його вокально-хорової інтерпретації; комунікативно-гедоністичної, яка передбачає акцентування ролі естетичної насолоди під час прийняття та створення музичних образів.

Виокремлено критерії, показники та рівні сформованості мистецького світогляду підлітків. Критерієм мотиваційно-спонукального компоненту є міра зацікавленості музичним мистецтвом, зокрема, співацькою (вокально-хоровою)

діяльністю (показники: зацікавленість підлітків сприйняттям улюблених творів; активне усвідомлене бажання засвоєння співацького матеріалу; потреба в опануванні різних видів музично-виконавської діяльності та стійка необхідність володіння співацькою діяльністю).

Критерієм аналітично-оцінювального компоненту є ступінь здатності до аналітичного опрацювання й оцінювання явищ музичного мистецтва (показники: наявність знань щодо розрізнення виразних засобів і виявлення їх значення у створенні мистецько-образного змісту творів; схильність до свідомого оцінювання художньої цінності музичних (вокально-хорових) творів; прагнення до відшліфовування виконавських умінь згідно з ідеалами про прекрасне та досконале).

Критерієм результативно-інтерпретаційного компоненту виступає міра здатності до продуктивно-творчої діяльності (показники: наявність улюблених музичних творів, авторів, виконавців; спроможність до свідомого вибору співацького репертуару; здатність до художнього втілення музичних образів).

У результаті проведеного дослідження встановлено рівні сформованості мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання: високий, середній, низький, що різняться ступенем умотивованості підлітків до співацького навчання, наявністю вокально-хорових знань і вмінь, а також здатністю адекватно оцінювати музичний твір та здійснювати продуктивно-творчу діяльність.

Розроблено поетапну експериментальну методика формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання. Означена методика складається з трьох етапів (експонувально-мотиваційний, пізнавально-оцінювальний та продуктивно-творчий) та передбачала впровадження педагогічних умов (забезпечення єдності теоретичної обізнаності підлітків і практичної співацької діяльності; реалізація художньо-діалогічної взаємодії між учасниками освітнього процесу; створення позитивно-довірливої гедоністично спрямованої атмосфери співацьких занять та принципів). Перший етап – експонувально-мотиваційний – спрямований на формування в підлітків

зацікавленості явищами музичного мистецтва, усвідомленої потреби в опануванні співацького матеріалу й оволодіння практичними діями з метою розвитку мистецького світогляду. Другий етап – пізнавально-оцінювальний – передбачає реалізацію єдності знаннєвого досвіду з необхідністю оволодіння учнями співацькими навичками. Третій – продуктивно-творчий – етап зорієнтовано на розвиток практичних вокально-хорових навичок із метою формування мистецького світогляду підлітків.

Експериментально перевірено ефективність методики формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання, що підтверджується відмінністю в показниках діагностувальних зрізів експериментальних і контрольних груп на прикінцевому етапі дослідження.

Результати формувального експерименту виявили позитивні зрушення у сформованості мистецького світогляду підлітків. Застосовані статистичні методи якісної та кількісної обробки отриманої інформації дали можливість зробити такі узагальнення: у мотиваційно-спрямовуючій сфері зафіксовано позитивні зрушення, динаміка змін в учнів підліткового віку експериментальної групи перевершує динаміку змін у контрольній групі; зафіксовані на завершальній стадії експерименту рівні сформованості мистецького світогляду учнів експериментальної групи за всіма критеріями є вищими, ніж аналогічні рівні учнів контрольної групи. Отже, розроблену в процесі дослідження методику формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання можна вважати ефективною.

Наукова новизна одержаних висновків дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- визначено сутність, зміст, структуру, функції мистецького світогляду, а також критерії, показники та рівні його сформованості як індивідуально-особистісного утворення, що визначає готовність учня до самоосвіти, підвищення його власного загальноосвітнього рівня й передбачає не тільки накопичення інформації, але й уміння узагальнювати широкий аспект явищ задля формування власного погляду на оточуючу дійсність;

- розроблено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено методику формування мистецького світогляду, що базується на відповідному теоретико-методологічному підґрунті.

Уточнено поняття «формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання» як процесу формування на фундаменті певного комплексу мистецьких знань та інтересів системи художньо-ціннісних орієнтирів, що визначають культурну позицію учня в суспільстві.

Удосконалено зміст співацького навчання підлітків.

Подальшого розвитку набули ідеї щодо сутності та змісту навчання музичного мистецтва з метою розвитку художньо-ціннісних орієнтацій підростаючого покоління, а також методичні засади їх співацького навчання.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що його теоретичні позиції та методичні винайдення можуть бути використані під час підготовки студентів педагогічних університетів до мистецької роботи зі школярами; в оновленні змісту уроків мистецтва та позаурочної роботи; у доцільності використання розроблених критеріїв і показників сформованості мистецького світогляду у практиці оцінювання виконавських досягнень здобувачів освіти; в оновленні робочих програм, написанні навчальних і методичних посібників.

Ключові слова: методика, формування, світогляд, мистецький світогляд, художні орієнтації, співацьке навчання, підлітки, школярі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Дун, Хао (2021). Музичний світогляд підлітків: принципові положення. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4 (108), 398-406.
2. Dong, Hao. (2021). Main guidelines of methodological provision for the formation of teenagers' musical worldview. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 9 (113), 321-331.

3. Дун, Хао. (2022). Діагностування сформованості мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 3 (117), 219-227.

Статті в закордонних виданнях

4. Дун, Хао (2022). Результати експерименту щодо формування мистецького світогляду підлітків. *Paradigm of knowledge*, 2 (52), 59-73.

Праці апробаційного характеру

5. Дун, Хао. (2021). Основні педагогічні умови формування мистецького світогляду підлітків. *Topical issues of modern science, society and education: proceeding of the 3d International scientific and practical conference (October 3-5, 2021)*. Kharkiv, pp. 476-479.

6. Дун, Хао. (2021). Пізнавальний інтерес як компонент в структурі музичного світогляду підлітків. *Інноваційний розвиток науки та освіти: глобальний та національний виміри змін: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 9 вересня 2021р.)*. Полтава: ЦФЕНД, сс. 15-17.

7. Дун, Хао. (2021). Основні методи формування мистецького світогляду підлітків. *Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника: збірник матеріалів V усеукраїнської науково-практичної конференції (м. Суми, 29-30 жовтня 2021 року)*. Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, Випуск 5, сс. 85-87.

8. Дун, Хао. (2022). Педагогічний експеримент як метод дослідження сформованості музичного світогляду підлітків. *Проблеми мистецько-педагогічної освіти: здобутки, реалії та перспективи: матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка.

ABSTRACT

Dong Hao. Formation of teenagers' artistic worldview in the process of learning singing. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for Doctor of Philosophy degree in specialty 014 Secondary Education (Musical Art). – Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko. Sumy, 2022.

The contents of the abstract

The thesis is devoted to the problem of forming teenagers' artistic worldview in the process of learning singing. The paper clarifies the state of development of the investigated problem in psychological and pedagogical science and art history and characterizes the conceptual-terminological apparatus. The component structure of teenagers' artistic worldview formation in the process of learning singing has been developed and theoretically substantiated. The criteria, indicators and levels of teenagers' artistic worldview formation in the process of learning singing are defined. A step-by-step methodology of forming teenagers' artistic worldview in the process of learning singing has been developed. The effectiveness of the proposed methodology of forming teenagers' artistic worldview in the process of learning singing has been experimentally verified.

The state of research on the problem in the psychological and pedagogical scientific literature and art history is clarified. It is determined that the study of this phenomenon is carried out at different sectoral levels, namely: philosophical, sociological, psychological, pedagogical, art history.

The conceptual-terminological apparatus of the study is characterized, in particular, the essence of the fundamental concepts "worldview" and "artistic worldview" is considered. Application of the methods of systematization and generalization made it possible to find out that worldview is an individual and personal quality, formation of which takes place on the basis of a system of knowledge, interests, tastes, preferences, priorities and is characterized by a persistent need of the individual

in practical activities, in particular, in self-education. Accordingly, the artistic outlook is an indicator of the personality culture, a measure of versatile creative activity. It is understood as a system of artistic knowledge (artistic awareness), interests, needs, formed on the basis of artistic experience and aimed at productive and creative activity. Formation of a worldview is a complex process determined by the spiritual world of a person, his artistic experience, musical and psychological features, musical abilities and creative potential.

The component structure of teenagers' artistic worldview formation in the process of learning singing has been developed and theoretically substantiated. According to the results of the conducted research, the defined structure is a systematic combination of such components as: motivational-persuasive, which is characterized by the presence of persistent interest of teenagers in singing activities; analytical-evaluative, which is determined by the students' ability to study and evaluate the phenomena of vocal-choral art; result-interpretive, which shows the possibility of teenagers to express themselves in productive singing activity.

Formation of teenagers' artistic worldview in the process of learning singing took into account implementation of such functions as: activation-value, which provides the possibility of teenagers' interest in art, involvement in the awareness of the content of artistic works in order to correlate the author's ideas with their own experiences; cognitive-activity, which makes it possible to create an attitude in teenagers for a detailed awareness of the features of a musical piece, and only then to encourage self-expression during its vocal and choral interpretation; communicative-hedonistic, which involves emphasizing the role of aesthetic pleasure during acceptance and creation of musical images.

The criteria, indicators and levels of teenagers' artistic worldview formation are singled out. The criterion of the motivational-persuasive component is a degree of interest in musical art, in particular, singing (vocal-choral) activities (indicators: interest of teenagers in the perception of their favorite works; active, conscious desire to learn singing material; need to master various types of musical-performing activities and a persistent need to master singing activity).

The criterion of the analytical-evaluative component is a degree of ability to analytically process and evaluate the phenomena of musical art (indicators: knowledge on distinguishing expressive means and identifying their significance in creating the artistic-figurative content of works; a tendency to consciously evaluate the artistic value of musical (vocal-choral) pieces; desire to improve performance skills according to the ideals of the beautiful and perfect).

The criterion of the result-interpretive component is a measure of the capacity for productive and creative activity (indicators: presence of favorite musical works, authors, performers; ability to consciously choose a singing repertoire; ability to artistically embody musical images).

As a result of the conducted research, the levels of teenagers' artistic worldview formation in the process of learning singing were determined: high, medium, low, which differ in the degree of teenagers' motivation for learning singing, presence of vocal-choral knowledge and skills, as well as ability to adequately evaluate a musical piece and carry out productive-creative activity.

A step-by-step experimental methodology of forming teenagers' artistic worldview in the process of learning singing has been developed. The specified methodology consists of three stages (expository-motivational, cognitive-evaluative and productive-creative) and provided for implementation of the pedagogical conditions (ensuring the unity of teenagers' theoretical awareness and practical singing activity; implementation of artistic-dialogical interaction between participants of the educational process; creation of a positive, trusting, hedonistic directed atmosphere of singing lessons and principles). The first stage – expository-motivational – is aimed at forming teenagers' interest in the phenomena of musical art, the perceived need for mastering singing material and taking practical actions with the aim of developing an artistic worldview. The second stage – cognitive-evaluative – involves realization of the unity of cognitive experience with the need for students to master singing skills. The third – productive-creative – stage is focused on the development of practical vocal-choral skills with the aim of forming teenagers' artistic worldview.

The effectiveness of the methodology of forming teenagers' artistic worldview in the process of learning singing was experimentally verified, which is confirmed by the difference in the indicators of the diagnostic sections of the experimental and control groups at the final stage of the study.

The results of the molding experiment revealed positive changes in the formation of teenagers' artistic worldview. The applied statistical methods of qualitative and quantitative processing of the obtained information made it possible to make the following generalizations: positive shifts were recorded in the motivational and directional sphere, the dynamics of changes in teenage students of the experimental group exceeded the dynamics of changes in the control group; recorded at the final stage of the experiment, the levels of teenagers' artistic worldview formation of the students of the experimental group are higher than the similar levels of the students of the control group by all criteria. Therefore, the methodology of forming teenagers' artistic worldview in the process of learning singing, developed in the course of the study, can be considered effective.

The scientific novelty of the research results lies in the fact that for the first time:

- the essence, content, structure, functions of the artistic worldview are determined, as well as criteria, indicators and levels of its formation as an individual and personal quality are defined, which determines the student's readiness for self-education, raising his own general educational level and involves not only accumulation of information, but also the ability to generalize a wide aspect of phenomena in order to form one's own view of the surrounding reality;

- the methodology of artistic worldview formation, based on the appropriate theoretical and methodological ground, has been developed, theoretically justified and experimentally tested.

The concept of "teenagers' artistic worldview formation in the process of learning singing" has been clarified as a process of formation on the foundation of a certain complex of artistic knowledge and interests, of a system of artistic-value orientations that determine the student's cultural position in society.

The content of singing training for teenagers has been improved.

The ideas regarding the essence and content of musical art education with the aim of developing the artistic-value orientations of the younger generation, as well as methodological foundations of their singing education, gained further development.

The practical significance of the obtained research results is that its theoretical positions and methodological inventions can be used while preparing students of pedagogical universities for artistic work with schoolchildren; in updating the content of art lessons and extracurricular work; in the expediency of using the developed criteria and indicators of the formation of an artistic worldview in the practice of evaluating the performance achievements of the education applicants; in updating work programs, writing teaching and methodological manuals.

Key words: methodology, formation, worldview, artistic worldview, artistic orientations, learning singing, teenagers, schoolchildren.

LIST OF AUTHOR'S PUBLICATIONS

Research works,

in which the main scientific results of the thesis are published

Articles in professional scientific journals of Ukraine

1. Дун, Хао (2021). Музичний світогляд підлітків: принципові положення. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4 (108), 398-406.
2. Dong, Hao. (2021). Main guidelines of methodological provision for the formation of teenagers' musical worldview. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 9 (113), 321-331.
3. Дун, Хао. (2022). Діагностування сформованості мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 3 (117), 219-227.

Publications in the professional scientific editions of the foreign countries

4. Дун, Хао (2022). «Результати експерименту щодо формування мистецького світогляду підлітків. *Paradigm of knowledge*, 2 (52), 59-73.

**Research works,
which certify the approbation of the materials of the thesis**

5. Дун, Хао. (2021). Основні педагогічні умови формування мистецького світогляду підлітків. *Topical issues of modern science, society and education: proceeding of the 3d International scientific and practical conference* (October 3-5, 2021). Kharkiv, pp. 476-479.

6. Дун, Хао. (2021). Пізнавальний інтерес як компонент в структурі музичного світогляду підлітків. *Інноваційний розвиток науки та освіти: глобальний та національний виміри змін: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції* (Полтава, 9 вересня 2021р.). Полтава: ЦФЕНД, сс. 15-17.

7. Дун, Хао. (2021). Основні методи формування мистецького світогляду підлітків. *Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника: збірник матеріалів V усеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Суми, 29-30 жовтня 2021 року). Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, Випуск 5, сс. 85-87.

8. Дун, Хао. (2022). Педагогічний експеримент як метод дослідження сформованості музичного світогляду підлітків. *Проблеми мистецько-педагогічної освіти: здобутки, реалії та перспективи: матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МИСТЕЦЬКОГО СВІТОГЛЯДУ.....	22
1.1. Теоретичний аналіз досліджень мистецького світогляду особистості.....	22
1.2. Співацьке навчання учнів підліткового віку як предмет педагогічного аналізу	39
1.3. Сутність, зміст, структура та функції мистецького світогляду підлітків.....	51
Висновки до розділу I.....	68
РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МИСТЕЦЬКОГО СВІТОГЛЯДУ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ СПІВАЦЬКОГО НАВЧАННЯ.....	72
2.1. Наукові підходи та принципи формування мистецького світогляду учнів підліткового віку.....	72
2.2. Педагогічні умови та методи формування мистецького світогляду підлітків.....	82
Висновки до розділу II.....	99
РОЗДІЛ III. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ МИСТЕЦЬКОГО СВІТОГЛЯДУ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ СПІВАЦЬКОГО НАВЧАННЯ.....	104
3.1. Діагностика рівнів сформованості мистецького світогляду підлітків (Констатувальний експеримент).....	104
3.2. Експериментальне дослідження методики формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання (Формувальний експеримент).....	131
Висновки до розділу III.....	157

ВИСНОВКИ.....	159
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	167
ДОДАТКИ.....	183

ВСТУП

Розвиток сучасного соціуму передбачає нову парадигмальну особливість освіти, в центрі якої знаходиться особистість високої культури, здатна відповідально ставитися до культурно-соціальних подій у сучасному світі.

З'ясування такого завдання уможлиблюється за умов новітнього перегляду змісту, методів, форм та інших засобів навчання, спрямованих на вдосконалення становлення особистісних якостей, зокрема такого важливого їх аспекту як світогляду. Він є суттєвим проявом освіченості, забезпечує мобільне самовизначення особистості та стимулює її розвиток.

Слід зазначити, що формування світогляду підростаючого покоління – вагома наукова проблема, яка в основі має великий науковий доробок. Вітчизняна система освіти містить значні можливості активізації процесу становлення й розвитку світогляду особистості, спроможної до високоморальних вчинків і духовно насичених дій.

Під таким кутом зору означена проблема знайшла своє відображення у здобутку таких науковців, як О. Буров, С. Долуханов, М. Киященко, Н. Миропольська, В. Панченко, Г. Падалка, О. Рудницька, Т. Танько.

Опрацювання наукових джерел свідчить про те, що музичний світогляд вивчається в контексті формування музичного сприйняття (Н. Гродзенська, О. Костюк, В. Остроменський, О. Ростовський та ін.); у зв'язку з художнім інтересом (О. Дем'янчук, Г. Щукіна та ін.); з естетичною оцінкою (В. Бутенко, Л. Коваль); становленням особистості та її естетичних проявів у дійсності та мистецтві (І. Бех, І. Зязюн, Г. Тарасова та ін.). Розвиток музично-естетичного світогляду та смаків під час вокально-інструментальної діяльності розглядають Б. Брилін, А. Болгарський; у процесі вокально-хорової роботи – І. Дімова, О. Васильченко та ін.

Водночас, аналіз останніх досліджень свідчить, що проблема мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання, поки що не стала предметом спеціального наукового пошуку. Актуальність означеної проблеми зумовлена необхідністю з'ясування суперечностей, а саме між:

- зростаючою потребою кожної нації у збереженні культурних надбань та реальним станом сформованості мистецько-світоглядних орієнтирів підростаючого покоління;

- доцільністю навчальної практики в науково доведеній системі формування мистецького світогляду підлітків і недостатнім рівнем теоретичного обґрунтування обраної проблеми;

- необхідністю модернізаційних змін у змісті методичного забезпечення співацького навчання (на уроках мистецтва та в позаурочній діяльності) та недостатньою розробкою даного питання в контексті формування мистецького світогляду.

Нагальність даної проблеми та необхідність з'ясування означених суперечностей спричинили вибір теми дослідження: «Формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри хореографії та музично-інструментального виконавства ННІ культури і мистецтв Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка і становить складову комплексного дослідження з тем «Україна у світовому мистецькому просторі: діалог культур» (Державний реєстраційний номер 0119U103419 від 01.2019р. до 12.2021р.) та «Теорія та методика підготовки фахівців у контексті інноваційного розвитку мистецької освіти» (Державний реєстраційний номер 0122U000265 від 01.2022 р. до 12.2024 р.). Тему дисертаційного дослідження «Формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання» затверджено рішенням Вченої ради Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка від 23.12.2019, протокол № 5 та уточнено від 22.10.2021, протокол № 3.

Мета дослідження: розробити, науково обґрунтувати та експериментально перевірити методику формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання.

Об'єкт дослідження: процес співацького навчання учнів підліткового віку.

Предмет дослідження: методика формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання.

Згідно з метою дослідження обґрунтовано такі **завдання:**

- з'ясувати стан вивчення досліджуваної проблеми у філософській, психолого-педагогічній науці й мистецтвознавстві та схарактеризувати поняттєво-термінологічний апарат; визначити зміст співацького навчання підлітків на уроках мистецтва та в позаурочній діяльності;
- розробити й теоретично обґрунтувати структуру та функції формування мистецького світогляду підлітків під час навчання співу;
- розробити поетапну методику формування мистецького світогляду учнів-підлітків під час навчання співу;
- визначити критерії, показники й рівні сформованості мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання;
- експериментально дослідити ефективність запропонованої методики формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання.

Методи дослідження. У дисертаційному дослідженні для реалізації мети і з'ясування запропонованих завдань було застосовано комплекс методів теоретичного та емпіричного рівнів. Серед *теоретичних* – аналіз, систематизація та узагальнення філософської, психологічної, педагогічної, музикознавчої літератури з метою визначення й аргументування основних понять: «мистецький світогляд», «мистецький світогляд підлітків у процесі співацького навчання», розкриття специфіки навчання співу вчителем в учнівській аудиторії та поза нею, розробки й обґрунтування методики формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання. Серед *емпіричних* – педагогічне спостереження, анкетування, тестування, бесіда, інтервювання, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний його етапи) – задля з'ясування результативності експериментальної роботи. *Статистичні* – для опрацювання, порівняння

результатів експериментального дослідження з метою підтвердження їх достовірності. *Екстраполяції* – для поширення висновків щодо методичного забезпечення формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання.

Наукова новизна одержаних висновків дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- визначено сутність, зміст, структуру, функції мистецького світогляду, а також критерії, показники та рівні його сформованості як індивідуально-особистісного утворення, що визначає готовність учня до самоосвіти, підвищення його власного загальноосвітнього рівня й передбачає не тільки накопичення інформації, але й уміння узагальнювати широкий аспект явищ задля формування власного погляду на оточуючу дійсність;

- розроблено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено методику формування мистецького світогляду, що базується на відповідному теоретико-методологічному підґрунті.

Уточнено поняття «формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання» як процесу формування на фундаменті певного комплексу мистецьких знань та інтересів системи художньо-ціннісних орієнтирів, що визначають культурну позицію учня в суспільстві.

Удосконалено зміст співацького навчання підлітків.

Подальшого розвитку набули ідеї щодо сутності та змісту навчання музичного мистецтва з метою розвитку художньо-ціннісних орієнтацій підростаючого покоління, а також методичні засади їх співацького навчання.

Теоретико-методолгічною основою роботи стали наукові винайдення у сфері філософії, психології, педагогіки, мистецтвознавства стосовно музичного навчання підростаючого покоління, обґрунтування й розробка принципів, методичних підходів, засобів формування їх світогляду, виокремлення художніх орієнтацій, поліпшення вокально-хорового процесу, а саме: праці видатних митців про значення мистецької сфери у становленні духовності особистості (І. Бех, І. Зязюн, Е. Кучменко, Г. Меднікова, О. Сухомлинська та

ін.); психолого-педагогічні концепції розвитку здібностей (Г. Костюк, С. Максименко, С. Науменко та ін.); наукові теорії художньо-творчої діяльності задля формування особистості (В. Бутенко, В. Орлов та ін.); концептуальні дослідження музичної освіти (А. Козир, Г. Падалка, О. Реброва, О. Рудницька, В. Шульгіна, О. Щолокова, О. Устименко-Косоріч та ін.); здійснення навчання співу як засобу забезпечення музично-естетичного розвитку (В. Антонюк, А. Болгарський, Н. Гребенюк, В. Бриліна, Л. Василенко та ін.); дослідження щодо формування художніх смаків і потреб школярів (М. Бойченко, О. Кузнецова, О. Лобова, Л. Паньків, О. Ростовський, І. Чистякова та ін.), наукові позиції щодо розвитку музично естетичних смаків під час вокально-ансамблевої та вокально-хорової діяльності (Б. Брилін, А. Болгарський, С. Горбенко, І. Дімова, О. Васильченко та ін.).

Нормативну основу дослідницького пошуку склали документи Болонського процесу, Ради Європи, українські державні документи щодо розвитку освіти й науки.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що його теоретичні позиції та методичні винайдення можуть бути використані під час підготовки студентів педагогічних університетів до мистецької роботи зі школярами; в оновленні змісту уроків мистецтва та позаурочної роботи; у доцільності використання розроблених критеріїв і показників сформованості мистецького світогляду у практиці оцінювання виконавських досягнень здобувачів освіти; в оновленні робочих програм, написанні навчальних і методичних посібників.

Матеріали дослідження впроваджено в освітній процес Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка № 147 від 11.01.2022 р.), Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (довідка № 17/17-947 від 15.06.2022 р.), Чернівецького ліцею № 10 (довідка № 182/02-11 від 14.06.2022 р.), Комунального закладу Сумської міської ради – Сумської дитячої музичної школи № 2 (довідка № 12 від 04.10.2022 р.).

Апробація отриманих результатів дослідження. Основні положення та висновки дослідження обговорювались і були оприлюднені у формі виступів і доповідей на *міжнародних* наукових конференціях: «Проблеми мистецько-педагогічної освіти: здобутки, реалії та перспективи» (Суми, 18-19 травня 2022 року), “Topical issues of modern science, society and education” (Kharkiv, October 3-5, 2021), «Інноваційний розвиток науки та освіти: глобальний та національний тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 9 вересня 2021р.); *всеукраїнських*: «Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника» (Суми, 29-30 жовтня 2021 року). Отримані наукові результати обговорювалися на щорічних звітних наукових конференціях аспірантів і науковців кафедри хореографії та музично інструментального виконавства Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Публікації. Основні теоретичні положення та отримані результати дослідження висвітлено у 8 публікаціях автора, з них 3 статті в наукових фахових виданнях України, 1 – у науковому зарубіжному виданні, 4 праці апробаційного характеру.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (165 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 195 сторінок, з них основного тексту – 151 сторінка.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МИСТЕЦЬКОГО СВІТОГЛЯДУ

1.1. Теоретичний аналіз досліджень мистецького світогляду особистості

Інноваційні зміни у змісті мистецької освіти передбачають процеси становлення толерантної висококультурної освіченої особистості, яка здатна усвідомлено сприймати світові соціальні й культурні цінності та події. Це спричиняє необхідність з'ясування низки завдань, які стосуються розвитку особистісних якостей здобувачів освіти всіх рівнів, зокрема, такої важливої їх характеристики як світогляд. Якість його сформованості забезпечує мобільну ефективну самореалізацію особистості й активізує її соціально-культурний розвиток.

Опрацювання наукової літератури свідчить про те що, вченими вивчаються питання психології та історичності світогляду, його структури, функцій та принципів становлення світоглядної культури особистості, її світоглядного потенціалу.

Світогляд як індивідуально-особистісне утворення формується на ґрунтовній основі системи знань та інтересів, а також виявляється в усталеній потребі особистості в самоосвіті, має велике функціональне значення у процесі становлення духовної сфери учнів підлітків. Музичний світогляд підлітка опосередковується певним досвідом культури музичного сприйняття, переживання, емоційно-образного мислення, художньої оцінки музичних явищ. Отже, музичний світогляд полягає в синтезі музичного знання, що передбачає поєднання його змістово-інформаційного, історичного, регіонального аспектів, емоційно-ціннісні прояви у співацькій діяльності, інтереси та потреби в самоосвіті, самовдосконаленні. Вагоме значення під час формування світогляду має активізація самостійної пізнавальної діяльності учнів на основі взаємодії між підлітками, між учнем і вчителем у контексті співтворчості, співпраці.

Як наголошується в науковому доробку українських учених сформованість мистецького світогляду забезпечує становлення неповторної особистості (Андрущенко, 2013; Волкова, 2015; Зайцева, 2017; Чистякова, Ян Цзінвень, 2021 та ін.). Формування світогляду як індивідуально-особистісного утворення відбувається на основі системи знань, інтересів, пріоритетів, уподобань і характеризується стійкою потребою особистості в самовдосконаленні й самоосвіті. Під таким кутом зору формування обраного феномену в галузі мистецької освіти передбачає достатній рівень мистецьких теоретичних знань, прояви оригінальності художнього мислення, інтересу до різних видів мистецтва, а також можливість відтворення мистецьких образів. Принагідно зазначимо, що специфічні ознаки мистецького світогляду віддзеркалюються в індивідуальних пріоритетах учня-підлітка, його продуктивно-практичних діях під час сприймання і відображення мистецьких явищ.

У сучасних умовах проблеми світоглядної підготовки особистості набувають особливої актуальності, що обумовлено не тільки перетвореннями в усіх сферах життя суспільства, але й розвитком процесів інтеграції України у світовий економічний, культурний, освітній простори.

Державний освітній стандарт вищої професійної освіти в переліку загальнокультурних компетентностей, якими має володіти випускник, особливо виділяє його здатність аналізувати світоглядні, соціально й особистісно відомі філософські проблеми (Державний стандарт вищої професійної освіти). Зазначимо, що світоглядна підготовка майбутнього вчителя включає не лише їхній особистісний світоглядний розвиток, але й формування готовності до здійснення даного напрямку виховної роботи з учнями. Українська педагогічна наука питанням світоглядної підготовки молоді приділяла особливу увагу, накопичила великий теоретичний і практичний матеріал. З урахуванням реалій сучасної України, виникає необхідність аналізу та можливого переосмислення не лише сутності та змісту процесу світоглядної підготовки, але й еволюції самого поняття «світогляд».

Проблеми становлення й розвитку світогляду особистості досліджуються різними науками, що породжує різноманіття підходів, концепцій, визначень терміну «світогляд». Полісемантичність поняття «світогляд» пов'язана з аналізом його різних аспектів: історико-філософського, психолого-педагогічного, соціально-педагогічного. Історико-філософський аспект світогляду пов'язаний з розглядом його як феномена, зумовленого соціально-політичними, економічними, етнокультурними й іншими характеристиками конкретного суспільства.

Поняття «світогляд», як відомо, вперше починає використовуватись у німецькій філософській літературі кінця XVIII – початку XIX ст. Більшість дослідників вказують на роботу видатного німецького філософа, теолога та проповідника Фрідріха Ернста Даніеля Шлейєрмахера «Мова про релігію» (1799 р.), як першоджерело, у якому з'являється поняття «світогляд». За іншими джерелами, поняття «світогляд» (Weltan-schauung) уперше згадується в 1790 р. у роботі великого німецького філософа І. Канта «Критика здібностей судження» (Грищенко, 2015).

Суперечки щодо імені «першовідкривача» поняття «світогляд» пов'язані, з неоднозначними поглядами філософів на означення проблеми. Одним з основних загальноновизнаних фундаментальних джерел, у яких аргументовано вказується на першоджерело й авторство тієї чи іншої філософської категорії, є німецькі філософські словники. У Філософському енциклопедичному словникові, наприклад, зазначається, що поняття «світогляд» спочатку вводиться І. Кантом, але наголошується, що це поняття несе в собі смисли «чисто чуттєвого пізнання світу», і Кант говорить про світогляд тільки як про «явище» (Філософський енциклопедичний словник, 2002).

Ім'я Ф. Шлейєрмахера як «першовідкривача» поняття «світогляд» пов'язане з діяльною характеристикою світогляду. Воно розглядається Ф. Шлейєрмахером як мислима сукупність знань, досвіду й уявлень про мир і людське буття, заснована на мисленні, почутті, волі та дії людини. Інакше кажучи, це поняття вводиться на противагу поняттю «картина світу» (Weltbild),

що розглядалося як пасивне споглядальне сприйняття світу. Зазначимо, що раніше спробу протиставлення поняття «світогляд» пасивно-споглядальному Weltbild було здійснено 1792 р. І. Фіхте в роботі «Досвід критики будь-якої відвертості». Отже, світогляд Ф. Шлейєрмахер розглядав як творче усвідомлення суб'єктом буття, прагнення цілісного усвідомлення зовнішнього світу й себе в єдиній системі поглядів і уявлень (Шлейєрмахер).

Зауважимо, що діяльне ставлення до світу лежить в основі аналізу проблем світогляду в роботах інших представників німецької філософії.

Спробу створити універсальну теорію світогляду зробив Г. Гегель у роботі «Феноменологія духу». Гегель виділяє суперечність між світоглядом як якимось безпосереднім, чуттєвим «свідомістю предмета» та світоглядом, який намагається розглядати світ як «предмет знання», тобто так, як він існує сам по собі. Ця суперечність є об'єктивним джерелом еволюції поняття «світогляду». Визнаючи єдність рефлексивного й нерелексивного відображення світу індивідом на основі досвіду, Гегель характеризує світогляд як спосіб предметного буття індивіда у світі, який неможливий без діяльної реалізації світоглядної свідомості (Гегель).

Гегель пов'язує розвиток світогляду з розвитком Світового Духу, який у процесі самопізнання проходить три етапи: 1) перебування самопізнаючої Абсолютної Ідеї у її власному домі, у стихії чистого мислення; 2) саморозкриття та розвиток Світового Духу у формі «події» у вигляді явищ природи; 3) розвиток ідеї у мисленні та в історії людства. На останньому етапі Абсолютна Ідея повертається до самої себе й осягає себе у формі людської свідомості та самосвідомості (Гегель, с. 311 – 312). Трьома етапами прояву й розвитку Світового Духа є мистецтво, релігія та філософія, які виступають трьома формами світогляду.

Під впливом ідей Гегеля в роботі його послідовників поняття «світогляд» починає трактуватися як систематизоване раціональне уявлення про засади буття природи й людини, тобто розглядатися як синонім поняття «філософія».

Потім воно стало розумітися як систематизоване раціональне уявлення про природу, суспільство й місце людини у світі.

Уже у другій половині XIX ст. теза про те, що поняття «світогляд» і «філософія» є синонімами, стає предметом дискусій науковців. З одного боку, науковість філософського знання заперечується представниками позитивізму. Філософське знання розглядається ними як ілюзорне, яке не має практичного підтвердження. Світогляд, який є способом осмислення та практичного перетворення світу, повинен спиратися лише на знання, які відповідають критеріям науковості, прийнятим у позитивізмі. З іншого боку, поширення набувають концепції, які пов'язують основну проблему філософського знання з людиною та її внутрішнім (суб'єктивним) світом. С. К'єркегор, Ф. Ніцше, У. Дільтей, А. Бергсон, М. Шелер та інші представники різних напрямів суб'єктивно-ідеалістичної філософії розглядають світогляд як відображення внутрішнього світу людини. На відміну від представників позитивізму, які відкидали філософію як базисне підґрунтя світогляду та вимагали її заміни науковим («позитивним») знанням, означені автори стверджували, що світогляд людини не може визначатися лише за допомогою науки.

Таке розуміння світогляду характерно для У. Дільтея, в роботах якого розвивається типологія світоглядів, ставляться та обговорюються питання структури світогляду. Знання життя, підкреслював У. Дільтей, докорінно відрізняється від наукового знання, оскільки це «та суворо певна система відносин, у якій наше Я пов'язане з іншими людьми та предметами зовнішнього світу». Життєвий досвід виявляє протиріччя, які людині неможливо розв'язати, але вирішення яких, за У. Дільтеєм, і становить «закон утворення світоглядів»: світогляди розвиваються на основі настроїв, які виражають безліч відтінків і відносин людини до світу. У. Дільтей формулює «метод світогляду» як пояснення незрозумілих явищ і предметів (Дільтей, 1996).

Загалом можна виділити два підходи в західній філософській думці в розумінні природи й сутності світогляду. Перший із них пов'язаний із пошуками зовнішніх, об'єктивних, позасуб'єктивних підстав світогляду. У центрі

уваги другого підходу знаходяться суб'єктивно-особистісні характеристики світогляду.

Таке розуміння природи та сутності особистісного світогляду визначало й основні підходи до його формування, розгляду структури та типології:

1) світогляд розглядається в загальному контексті філософських пошуків, насамперед під кутом зору його взаємини із філософією;

2) розробляються загальнотеоретичні та методологічні проблеми світогляду, питання світоглядного відображення дійсності;

3) аналізуються взаємозв'язок і взаємовплив світогляду та різних галузей науки (Грищенко, 2015, с. 7).

Звернемо увагу на те, що аналіз поняття «світогляд» дає можливість його досить широкого трактування з урахуванням виділених базисних елементів, що лежать в основі визначення. Більшість науковців, наприклад, розглядаючи теоретичні засади формування наукового світогляду учнів, виділяють п'ять основних, на їх думку, підходів (Бургун, 2001; Звєкова, 2022 та ін.):

1) світогляд розглядається як узагальнене уявлення про світ або систему поглядів людини на природу, суспільство й закономірності їх розвитку, що виражає його ставлення до навколишньої дійсності;

2) світогляд розуміється як цілісна система поглядів на навколишній світ, на місце людини у природі й суспільстві та на характер її відносин з навколишнім середовищем та із самою собою;

3) світогляд трактується як система ідеалів, які виражають життєві цілі й цінності людини, як сукупність наукових, політичних, правових, моральних, атеїстичних (або релігійних), естетичних переконань та ідеалів людей;

4) світогляд окреслює сукупність засад, теоретичних принципів, якими людина свідомо керується у тлумаченні об'єктивних явищ, якими визначає власну практичну діяльність;

5) світогляд мислиться як система гранично узагальнених поглядів, а також обумовлених цими поглядами основних життєвих позицій людей, їх переконань, ідеалів, принципів пізнання й діяльності, ціннісних орієнтацій.

Безперечно, що педагогічна наука в трактуванні світогляду особистості ґрунтується на підходах, що сформувались у філософських дослідженнях феномену «світогляд», але логічна функція визначення полягає лише в тому, щоб відрізнити обумовлений предмет від решти. Звичайно, було би привабливим відобразити у будь-якому визначенні всі властивості об'єкта, що досліджується, але набагато більше значення має його якісна характеристика. З огляду на це ми можемо відзначити, що якісна визначеність світогляду полягає в тому, що він є системою поглядів людини на світ і своє місце в ньому, на ставлення людини до світу та самої себе, а також шляхів і способів розв'язання протиріч, які виникають у світі.

Отже, для нашого дослідження суттєве значення має тлумачення світогляду в площині філософської науки. Безперечним є факт існування «світогляду» з давніх часів, хоча на той час його трактування обмежувалося «спогадами для минулих подій, поглядами, уявленнями, спогляданнями для теперішнього часу, а для майбутнього періоду – сподіваннями та надією» (Хайрулліна, 2011, с. 29). Протягом століть філософи досліджували означене питання, зокрема, виникнення інтересу до світоглядних знань. Проблема світогляду отримала найбільш повне висвітлення в Німеччині в кінці XVIII століття у філософських винайденнях І. Канта.

Опрацювання наукових джерел засвідчує, що різні аспекти обраної проблематики розглядали античні мислителі Аристотель, Сократ, відомі просвітителі-педагоги А. Дістервег, Ж.-Ж. Руссо та ін. Науковими розвідками в обраній тематиці відзначені роботи українських педагогів Г. Сковороди, І. Огієнка, Г. Ващенка. Психологічний аспект становлення світоглядних уявлень розглядається в науковому доробку, зокрема, В. Кутішенка, який приділяє значну увагу віковим особливостям особистості, яка формується та розвивається в навчальному та виховному процесах (Кутішенко, 2018).

Питання становлення світогляду є складним і багатоаспектним. Для нашого дослідження вагоме значення має тлумачення науковцями даної проблеми з точки зору системного підходу, що дає можливість виокремлювати

елементи явища, що досліджується, та їх взаємозв'язок. Обґрунтований ученими особистісно-діяльнісний підхід забезпечує розробку проблеми світогляду в контексті співставлення різних видів продуктивної діяльності на основі індивідуальних здібностей і можливостей.

Суттєвим для нашої роботи є розуміння світогляду як системи інтересів, уподобань і пізнання особистості, формування яких відбувається на основі інформаційного досвіду й активізації тезаурусу особистості (Хайрулліна, 2011). Утім, вважаємо, що подане тлумачення світогляду потребує уточнення. Для нашого дослідження суттєву роль відіграє розуміння науковцями світогляду під кутом зору ціннісних орієнтацій особистості. Більшість науковців-філософів під поняттям світогляд визначають систему уявлень про оточуючий світ, його комплекс цінностей і сутність (Андрущенко, 2013; Бургун, 2001; Грищенко, 2015; Звекова, 2022). Відтак, світогляд розглядається як засіб побудови картини світу, як основна форма суспільної свідомості особистості.

Учені вказують, що світогляд виступає універсальною категорією, адже саме під час його становлення відбувається формування почуттів, знань і перевтілення їх у переконання. Світогляд виступає постійним супутником життя й діяльності людини, розвитку суспільства, а також складає основу світосприйняття та світовідтворення, в яких відображуються переконання певної особистості (Хайрулліна).

Вивчення філософських, соціологічних і психологічних досягнень засвідчує, що світогляд убирає в себе цілісне усвідомлене переконання про те, яким чином особистість має поводитись в світі, зокрема, по відношенню до часу, і по відношенню до простору. Відтак, світогляд передбачає здатність людини виявляти особистісне бачення оточуючої дійсності. Якісна характеристика світогляду позитивно впливає на успішність життєдіяльності певної особи або співтовариства людей, що створює основу для функціонування світоглядної стратегії.

Отже, світогляд тлумачиться як сукупність узагальнених уявлень людини про себе, навколишній світ, про взаємодію з ним та про своє призначення.

Найсуттєвішою ознакою досліджуваного феномену є цілісність поглядів. Але, як наголошує Л. Ярмол, світогляд – це не тільки сума знань, але й оцінювальні підходи до дійсності, які передбачають урахування позиції особистості (Ярмол, 2016). Принагідно зазначимо, що життєва позиція забезпечується знаннєвим і практичним досвідом особистості.

За твердженням Л. Ярмол, світогляд людини складається із системи компонентів свідомості людини, зокрема, її переконань, поглядів тощо, які характеризуються як духовно практичні явища, що впливають на розуміння людини власного призначення у світі. Безперечно, поняття «світогляду» не збігається з поняттям «погляди», тому що є значно ширшим від нього (Ярмол, 2016).

За таких обставин, світогляд як поняття висвітлюється в широкому та вузькому аспектах. Наприклад, у широкому сенсі, – це сукупність фундаментальних, основоположних, етичних, моральних переконань особистості, у більш вузькому – комплекс поглядів на політичні, національні, соціальні, культурні події та проблеми (Світогляд і світ людини, 2008).

Аналіз наукових джерел дав можливість виявити низку визначень світогляду, які засвідчили багатоаспектність і складність обраного поняття. Так, світогляд розглядається у психолого-педагогічній літературі як система поглядів на оточуючу дійсність та місце людини в ній; цілісні узагальнені погляди на природу й суспільство, а також сформовані переконання, ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації (Бургун, 2001; Світогляд і світ людини, 2008; Тітов, 2015; Хайрілліна, 2011 та ін.).

У контексті дослідження звернемо увагу на те, що світогляд розуміється як цілісна сукупність переконань, тверджень, поглядів, оцінок, які зумовлюють життєві принципи особистості, її поведінку та особливості діяльності, що забезпечується суспільним життям та соціальними умовами. Відбувається спонукання людини до певної діяльності, до способу життя, думок, ставлення до світу, життєвих позицій.

О. Кузнецов вирізняє світогляд як феномен, який відіграє роль компоненту у структурі особистості, що забезпечує спрямованість самосвідомості, ставлення до світу, а також визначає образне сприйняття картини оточуючої дійсності. Формування світогляду починається з дитинства, потім пов'язується з процесом розвитку свідомості та проходить через усе життя. Для нашого дослідження важливою є думка науковця про те, що підлітковий і юнацький вік є найбільш чутливими періодами становлення світогляду (Кузнецов, 2019).

Вагомими є дослідження науковців про структуру світогляду. Зокрема, Л. Ярмол виділяє структуру світогляду в єдності таких компонентів, як: знання, ідеї, ідеали, принципи, духовні цінності. Він пише, що носіями світогляду є окремі особистості, соціальні групи, суспільство в цілому (Ярмол, 2016). Крім того, структура сформованого світогляду має такі рівні, як: емоційно-психологічний рівень (світовідчуття), що є способом самоствердження світогляду в якості духовного стану людини (прийняття або неприйняття подій; довіра або не довіра до людей тощо); рівень предметної реальності (світосприйняття), який має певну організацію та впорядкованість; пізнавально-інтелектуальний рівень (світорозуміння), в контексті якого світ відзначається цілісністю (Світогляд і світ людини, 2008).

Утім, зауважимо, що в контексті обраної тематики формування світогляду виникає проблема щодо спрощеного або хибного уявлення про світ. Відтак, вагомим аспектом науковці вважають індивідуальне бачення й усвідомлення світу.

За твердженням учених, індивідуальне бачення світу геніальними діями сприяє створенню нової суспільно-культурної реальності ХХІ століття. Індивідуальний світогляд активно змінює суспільне буття на основі знаннево-поведінкової характеристики певної людини.

Доцільно наголосити, що функцію подолання світоглядної дисгармонії успішно виконує мистецтво, філософія та релігія. Ця думка має методологічну значущість у нашому дослідженні, адже в ній проглядається ідея необхідності

формування світогляду на уроках мистецтва музики та в позанавчальній роботі. Формою духовного осягнення світу виступає світогляд. Аспектно дотичною є думка І. Надольного щодо ролі світогляду в житті людини. Безперечно, світогляд виступає засобом освоєння світу й завдяки світогляду віднаходиться смисл буття як попередніх поколінь, так і сучасників.

Тлумачення концепту «світогляд» ґрунтується, зокрема, на його особистісному вимірі. Це уможлиблює розгляд його як когнітивної системи припущень і цінностей, що певною мірою визначає нашу поведінку. На думку вчених, не зважаючи на багатоаспектність розуміння поняття «світогляд», він виявляється як індивідуальне та притаманне тільки певній особі. Водночас, слід зазначити, що особистість формує цінності на підставі соціальних зразків, моделей тощо (Попов, Попова, 2019).

Як наголошує І. Надольний, світогляд виступає основою в утвердженні особистості в усіх сферах її життєдіяльності. Особливо це стосується духовної та практично-продуктивної діяльності. Отже, світогляд є певним засобом інтерпретації життя людини, формою духовного сприйняття, розуміння й осягнення оточуючої дійсності, існуючих цінностей, уявлень людини про навколишнє буття. Як доводить учений, світогляд – сприйняття світу особистістю як єдиної цілісної моделі всього, що існує; сприйняття цієї моделі як найбільш суттєвого компонента соціуму; усвідомлення «Я» в суспільстві й у світі, формування власної життєвої позиції та практичних дій (Надольний, 2015, с. 51).

Науковці вказують, що світогляд створює тісні взаємозв'язки в особистісній структурі. Безперечним є зв'язок світогляду зі знанневою сферою людини, що проявляється в забезпеченні світоглядом процесу формування пізнавального ставлення до певного завдання або проблеми. Світоглядне ставлення до життя опосередковується характером особистості та її життєвими ідеалами. Отже, світогляд організовує цілісність і системність розвитку особистості та реалізацію її можливостей і здібностей.

У науковому доробку існують різні тлумачення структурних особливостей світогляду. Наприклад, до його структури належать такі

компоненти: узагальнені знання, цінності, життєві переконання, принципи діяльності. Слід підкреслити, що узагальнені знання створюють інформаційне підґрунтя світогляду, та є життєво важливими для людини й розкривають сутність взаємодії між людиною та світом у певній історичній епосі. Переконання є основними моральними правилами, які визначають завдання й напрями поведінки особистості. Натомість, духовні, матеріальні, суспільні, політичні цінності висвітлюються як позитивне чи негативне значення об'єктів для людини, що характеризується їх залученням до людської життєдіяльності та потреб.

Слід зазначити, що ідеали розуміються як взірць довершеності, досконалості; а ідеальний образ опосередковує спосіб мисленнєвих дій і продуктивної роботи особистості. Натомість, принципи виконують нормативну та регулятивну функції під час формування світогляду та забезпечують усвідомлене теоретико-практичне ставлення суб'єкта до об'єктів та до самого себе. Життєві норми тлумачаться як соціальний стандарт у контексті виконання вимог суспільства. Доцільно відзначити взаємозалежність і взаємовплив означених структурних частин.

У галузі мистецької освіти важливе місце посідають дослідження, присвячені формуванню мистецького світогляду.

Під час гуманізації різних шаблів освіти важливу роль має приділення уваги до предметів художньо-естетичного циклу, адже мистецька діяльність є однією з найефективніших у процесі розвитку творчих здібностей особистості її ціннісних установок і світогляду загалом. Проблема світогляду, в тому числі й мистецького є однією з актуальних тем для досліджень у галузі психології, педагогіки, філософії, оскільки що мистецький світогляд є фактором прояву духовної сторони особистості та її самосвідомості. У даному контексті мистецтво посідає важливе місце як засіб виховання духовної складової особистості, що допомагає відобразити власну індивідуальність особистості. Як влучно зазначає М. Федорова, музичне мистецтво впливає на глибинні психологічні механізми людських емоцій і збагачує духовний та моральний

потенціали молоді, сприяє становленню їх художнього світогляду (Федорова, 2012, с. 300). З цих позицій дослідниця окреслює окремі аспекти формування основ художнього світогляду молодших школярів у процесі роботи над вокально-хоровим твором. Мистецький світогляд досліджувався багатьма науковцями в різних аспектах і трактуваннях.

Під таким кутом зору варто згадати наукові праці, присвячені проблемі формування світогляду особистості засобами мистецтва. Дослідження психологів (І. Бех, В. Кутішенко, В. Рибалка, Е. Помиткін, Т. Яценко) і педагогів (О. Кузнєцова, М. Лещенко, О. Лобова, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Олексюк, В. Орлов, О. Отич, Г. Падалка, Л. Паньків, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Шевнюк, О. Щолокова, Г. Шевченко та ін.) зосереджені на тому, що мистецтво є підґрунтям для формування цілісного світосприйняття особистості. Завдяки саме мистецькому світогляду відбувається опанування оточуючого світу людиною у великому різнобарв'ї способів його вираження.

Під час пізнання мистецьких явищ провідне значення має світогляд особистості, який є сукупністю образно-відображених у мистецтві почуттів, процесів дійсності, ідей, переваг, смаків, які створюються митцями (композиторами, художниками, балетмейстерами та ін.), а також уявою, фантазією, асоціаціями тих, хто сприймає мистецтво.

Слід підкреслити, що мистецький світогляд, на відміну від наукового, втілений не тільки в поглядах на оточуючу дійсність, але й у процесах образного світовідчуття. Це закладає основу задля реалізації художньої образності з її почуттєвими виявленнями, великою емоційною силою впливу, гедоністично-комунікативними особливостями. Оскільки мистецький світогляд виступає однією зі значимих складових естетичного розвитку свідомості суспільства, вона виявляється в комплексі понять і відчуттів прекрасного й потворного, щасливого та трагічного в мистецтві й у навколишньому бутті. Отже, мистецький світогляд супроводжує всю діяльнісну сферу особистості та застосовується у продуктивній праці свідомо або безсвідомо як показник усебічного розвитку людини. У такому контексті Л. Масол розглядає світогляд

як максимально узагальнений духовний феномен, який регулює духовно-творчу активність особистості та детермінує її ставлення до життя (Масол, 2003, с. 10 – 11).

У системі музичної освіти співацьке навчання посідає вагоме місце у з'ясуванні навчально-виховних завдань, адже пісня впливає на розвиток свідомості людини та завдяки емоційно-почуттєвій сфері забезпечує становлення смаків і вподобань. З цозначених позицій О. Отич вказує, що пісня не лише пронизує внутрішній світ особистості, але й взаємодіє з її суспільним і художнім досвідом (Отич, 2009, с. 88).

Вивчення мистецтвознавчих джерел свідчить про те, що феномен краси завдяки мистецтву відкриває найбільш яскраві сторони особистісного сприйняття. Німецький мистецтвознавець Г. Зедльмайер наголошував на тому, що історія мистецтва – це історія людського духу. Він визначає історію мистецтва як історію становлення світогляду (Sedlmayr, 1958).

Таким чином, мистецький світогляд віддзеркалюється в образній сфері відображення дійсності та сприяє формуванню в особистості образного мислення. Учені вказують, що предметом мистецтва виступає тільки ідея, яка доступна лише усвідомленому осягненню або інтуїції. Отже, мистецький світогляд вбирає в себе суб'єктивний образ світу, завдяки якому митець, діяч постає в гармонії з дійсністю. Крім того, для нашого дослідження має значення позиція дослідників про те, що мистецький світогляд сприяє розвитку ціннісних установок і переваг особистості, які впливають на формування соціокультурних, моральних та етичних особливостей.

Для нашого дослідження важливим є твердження О. Рудницької про особливу активізацію свідомості під час спілкування з мистецтвом, яка зумовлена тим, що мистецький твір є відображенням дійсності й вираженням авторського естетичного ставлення до образу. Притаманним для творів мистецтва є їх здатність активізувати особистість до проявлення творчих уявлень, оцінювального ставлення до світу, до усвідомлення предметів і явищ у їх цілісності й індивідуальній неперевершеності. Отже, мистецтво дає

можливість особисто пережити чужий досвід і зберегти при цьому власну оригінальність (Рудницька, 2002, с. 20–22).

Цікавими для досліджуваної проблематики є узагальнення Н. Миропольської щодо природи мистецтва як форми пізнання світу особистістю під час художньо-творчої діяльності. Так, мистецтво є «візитною карткою» художньої культури, формою людського буття та об'єктивним особистісним ставленням до світу. У ході виділення специфіки та особливостей взаємовпливу між естетичним і художнім Н. Миропольська базує свою думку на таких важливих аспектах, як переживання, споглядання, діяльність. За таких обставин навколишня дійсність, що відбивається у явищах мистецтва, є об'єктом споглядання та джерелом естетичної насолоди, почуттів, емоцій. Протягом сприймання взірців художньої культури та під час їх створення митець може досягнути ефекту проживання іншого життя й таким чином переосмислити власне (Миропольська, 2002).

Китайський учений Ван Яюеци зазначає у своїх роботах, що мистецько-педагогічна освіта має значні надбання у формуванні та становленні інтересів щодо художніх явищ, музичних смаків, ідеалів та емоційно-творчого досвіду. Означені категорії та явища створюють світогляд людини.

З цього приводу доцільно згадати позицію О. Ростовського, який зазначав, що процес музичного навчання та його результат характеризуються діалектичними ознаками та провідною метою – розвиток музичної культури людини як невід'ємної складової її духовної культури (Ростовський, 2011, с. 61). Немає сумніву, що це повною мірою стосується і формування світогляду особистості, адже він тісно пов'язаний з духовною сферою, культурою взагалі та музичною культурою зокрема.

Безперечно, духовна культура особистості складається з її поглядів, установок, ціннісних орієнтацій, освіти, моральних принципів, особливостей світогляду та ін. За таких обставин духовна культура визначається ставленням людини до загальних цінностей, вирізняє її гуманістичну та творчу зорієнтованість, розкриває рівневі особливості сформованості світогляду. Крім

того, мистецтво музики завдяки впливові на емоційно-образну сферу особистості відіграє найсуттєвішу роль у процесі формування людських цінностей і світосприйняття (Дорошенко, 1995).

Відтак, подані матеріали дають можливість сформулювати узагальнення про багатоаспектність і різноспрямованість підходів науковців до поняття світогляду, його структури, функцій і специфіки формування в мистецькій освіті. У кожній особистості є власне уявлення про навколишній світ та своє значення в ньому.

Означене вище свідчить про те, що світогляд є складним феноменом, головною ознакою якого виступає система ціннісних орієнтацій особистості, її поглядів, смаків та уявлень про світ і призначення себе в ньому. Відтак, світогляд спрямовує розвиток особистості, становлення її самосвідомості й можливості самовиявлення.

Опрацювання наукових джерел доводить, що світогляд є вагомим чинником становлення підростаючого покоління (Кузнецова, 1969, с. 32). Дослідниця Л. Кузнецова аргументує, що духовне формування учня залежить від оптимальних для певного віку рівнів пізнавальної, емоційної практичної сфер і передбачає існування потреби в знаннях. Учені в галузі мистецької педагогіки вважають, що у світогляді віддзеркалюється культура особистості, творчість, комплекс мистецьких інтересів, знань, художніх цінностей. Відтак, світогляд забезпечує розвиток творчої активності та здібностей особистості, а також його формування обґрунтовується необхідним процесом у будь-якій сфері. Світогляд виступає елементом у системі цінностей, які обумовлюють життєву позицію молодого покоління. Розвинений світогляд визначає здатність школяра до самоосвіти, самовдосконалення, підвищення культурного рівня, спроможність узагальнювати багатоаспектні явища та події на ґрунті надбаного пізнавально-інформаційного досвіду.

Вивчення філософської, соціологічної, психолого-педагогічної, методичної літератури дає змогу зазначити, що поняття «світогляд» розуміється як системне утворення, яке складається з пізнавального інтересу, достатнього

пізнавального досвіду, розвиненого мислення, потреби в самоосвіті, самореалізації, самовдосконаленні.

Аналіз наукових праць доводить, що в ході вивчення музичних явищ поглиблюються можливості сприйняття творів музичного мистецтва, підвищується якість художнього досвіду та ін. Одним із можливих шляхів формування мистецького досвіду дослідники вважають збагачення особистості емоційним і мистецьким досвідом, стимулювання творчого потенціалу, посилення активності. У працях українських науковців висвітлюються опосередковані впливи педагогів на розвиток музичного сприйняття, які забезпечуються умовами, що спонукають особистість до досягнення мистецької дійсності (Падалка, 2010, с. 89).

Велику роль у з'ясуванні обраної тематики відіграють праці О. Рудницької, де досліджується формування музичної культури засобами емоційної реакції на музичні твори, розвитку відчуття отримання естетичної насолоди від музичного матеріалу, що виконується (Рудницька, 2002).

Відтак, обґрунтований вище матеріал дає можливість підкреслити, що формування світогляду виступає багатоаспектним процесом, який опосередковується духовною сферою особистості, яка сприймає й розуміє мистецькі твори, її музичним досвідом, музично-психологічною специфікою, музичними задатками та здібностями.

Розробка питання становлення світогляду у сфері музичного мистецтва школярів-підлітків вимагає розгляду особливостей підліткового віку. Слід наголосити, що в цьому періоді виникає самосвідомість у якості новоутворення, особливим проявом якої є почуття дорослості. Як зауважують науковці, провідним аспектом формування самосвідомості є пізнання інших людей та оцінка результатів власної діяльності.

Учні підліткового періоду підлягають естетичному вихованню, у них формується й розвивається почуття досконалого, відбувається розвиток художнього смаку, мистецького досвіду та ін. За таких обставин, музичні дії як основа формування та розвитку світогляду у сфері мистецтва школярів-

підлітків відіграє суттєве значення. Слід зацентувати увагу на тому, що життєвий досвід дітей означеного віку дає можливість найбільш глибоко сприймати, переживати музичні образи творів, що активізує процеси формування світогляду, впливає на становлення духовності. Крім того, вивчення літератури, сприймання-слухання музики, стимулювання діяльності у сфері музичного мистецтва позитивно впливають на саморозвиток вихованця, формування його мистецького світогляду.

У площині даної дисертаційної роботи вважається за необхідне наголосити, що досвід культури музичного сприймання, емоційного образного мислення, художньо-естетичної оцінки явищ мистецтва створюють сутність мистецького світогляду. Отже, мистецький світогляд створюється завдяки комплексу музичних знань, що забезпечується змістовно-інформаційним досвідом, ціннісними ознаками, інтересами й потребами в самоосвіті.

Залучення методичних винайдень науковців до нашого дослідження дає змогу зазначити, що процесу формування мистецького світогляду сприяють усі види мистецької діяльності. Так, О. Рудницька розуміє розвиток слуху у школярів як спроможність адекватного сприйняття взірців музичного мистецтва, що поліпшує світогляд та посилює виникнення нових орієнтирів задля пізнання навколишнього світу. Вчені аргументують значення хорового співу під час становлення мистецького світогляду, адже сприйняття та вивчення хорового твору, а також його художній аналіз сприяють розвитку в учнів музичного сприймання, яке виступає одним із важливих елементів забезпечення формування досліджуваної дефініції.

1.2. Співацьке навчання учнів підліткового віку як предмет педагогічного аналізу

У надбаннях педагогів-музикантів питання музично-естетичного розвитку учнів посідає важливе місце, адже ефективність співацького навчання зумовлюється духовним і моральним розвитком підлітків. У

даному дослідженні зосереджується увага на співацькому навчанні (на заняттях із мистецтва музики та в позакласній роботі) як обов'язковій складовій формування музично-естетичного світогляду вихованців. Це пояснюється тим, що під час співацького навчання відбувається збагачення виконавського досвіду, розширюється палітра їх емоційних переживань. Дану проблематику висвітлювали такі українські науковці, як: М. Каган, Л. Левчук, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Щолкова та інші. У сфері музичної педагогіки з точки зору нашого дослідження важливими також є наукові напрацювання таких дослідників, як: Л. Бутенко, Л. Василенко, В. Дряпіка, О. Єременко, А. Зайцева, А. Козир, Г. Падалка, О. Рудницька, В. Шульгіна та ін.

Доцільно наголосити, що проблематика вокального мистецтва та співацького навчання розглядається дослідниками в різних аспектах: В. Антонюк, М. Микиша, О. Стахевич досліджують теоретичний аспект; Г. Стулова, Ся Цзюань, Цинь Чень, та ін. висвітлюють базові аспекти сольного та хорового співацького навчання; Н. Добровольська, Л. Каменецька, В. Попов зосереджують наукові пошуки на методиці вокально-хорового навчання учнів у школі.

Задля становлення мистецького світогляду необхідною є підготовча робота, що дає змогу усвідомлювати різнобарв'я музичних явищ, оцінювальні підходи до них, створювати власний «художній фонд» на основі високоякісних зразків мистецтва музики. Здатність учня повноцінно сприймати й оцінювати твори музичного мистецтва характеризує його естетичний смак, який безпосередньо впливає на формування мистецького світогляду. Принагідно згадаємо, що стан розвитку музичного смаку залежить від індивідуальних особливостей учня та спроможності сприймати певні цінності мистецтва. Під таким кутом зору емоційне та образне осягнення змісту музичних творів набуває чинного значення.

Мистецький світогляд корелює із суспільною, соціальною та культурною сферами життя. Тому він визначається індивідуальним

характером і не є вродженою властивістю особистості. Слід підкреслити, що означений феномен формується у процесі освіти та під час виховання особистості. Музичний розвиток підрастаючого покоління розпочинається в позашкільних освітніх установах та в закладах дошкільної освіти, у яких закладається основа гуманістичного національного виховання, естетичного ставлення до самого себе та оточуючого світу.

У своїй дисертаційній роботі ми виходили з того, що систематична робота стосовно формування мистецького світогляду є необхідною з кожною людиною, незалежно від її спрямованості інтересів та переваг. Проте особливо необхідною є така робота зі школярами, у котрих в період навчання, в основному, формується світогляд, естетичні якості, розвивається музична культура.

Зважаючи на зазначене вище, слід підкреслити, що організований процес музичного сприймання з урахуванням вікових особливостей учнів виступає однією з найвагоміших передумов формування мистецького світогляду. Під віковими особливостями розуміються специфічні ознаки індивіда, особливості його психіки, що змінюються в ході здійснення вікових стадій розвитку. Вікові особливості реалізують особливий комплекс властивостей, з урахуванням мотиваційних, пізнавальних, емоційних характеристик. Особлива роль належить віковим особливостям під час навчання й виховання.

Опрацювання наукових джерел у галузі психології дає можливість підкреслити, що кожному віковому періодові відповідає певний тип провідної діяльності. Із цих позицій навчальна діяльність набуває формувальних дій у дітей вікової групи від 6 до 10 років. Натомість, навчальний, трудовий, спортивний, художній, суспільний види діяльності формуються у вихованців від 10 до 15 років. У зазначеному контексті, наголосимо, що в підлітків формується свідомість та мислення, розвиваються рефлексивні дії, аналітичні можливості, а також мотиви й потреби навчання. Учні 5 – 7 класів є найбільш складними суб'єктами для

виховання художнього смаку, з огляду на те, що вони вже мають власні смаки та традиції, і з ними виникає певний конфлікт щодо смакових переваг уподобань. До того ж, підлітки прагнуть до спілкування в різних колективних групах, проявляючи рефлексію на особистісну поведінку.

Підкреслимо, що підлітковий вік у нашому дослідженні становить науковий інтерес. Він характеризується якісними змінами, які відбуваються в їх психологічному, соціальному, фізіологічному розвитку. До того ж, такі зрушення відбуваються в пізнавальній та емоційній сферах і набувають вирішального значення у становленні особистості підлітка. У психолого-педагогічній літературі підлітковому вікові надаються ознаки складного, переломного періоду. Загальне зростання організму здійснюється більш швидко, ніж розвиток судинно-кров'яної системи. Такі процеси спричиняють швидку втому, різку зміну настрою, що вимагає дотримання особливого режиму в усіх видах діяльності підлітка, зокрема занять музичного мистецтва.

У цьому віці учні прагнуть бути дорослими, самостійними та всілякими силами намагаються, щоб в них вбачали особистість. Таке бажання самостверджуватися часто проявляється в потворних формах. Ці психологічні особливості підлітків спричиняють конфліктні ситуації, вирішення яких вимагає правильного підходу з боку дорослих. Безперечно, відбувається переосмислення ціннісної системи у напрямку вираження нової життєвої позиції у ставленні до себе людей та оточуючого середовища. Загалом, виникає відчуття дорослості як специфічного новоутворення самосвідомості в підлітковому віці, яке обумовлює зміст і спрямованість діяльності підлітка, його інтереси, бажання, прагнення, переживання. До того ж, у підлітковому віці формується поведінка, засоби емоційного реагування, риси характеру, накопичуються знання, уміння, навички, утверджується «Я».

Відомі науковці (С. Науменко (Науменко, 2015), С. Максименко (Максименко, 2007), О. Ростовський (Ростовський, 2011), Т. Танько (Танько,

2004) та ін.) розглядають вплив художньої діяльності на розвиток психіки підлітка під час навчання мистецтву, зважаючи на те, що активний розвиток пізнавальних, емоційних, вольових процесів дає можливість підліткам оперувати поняттями, міркувати про явища та предмети, засвоювати інформацію. Такі процеси пізнання сприяють формуванню мислення, пам'яті, уваги завдяки розвиткові складних форм аналітичної діяльності в напрямі переходу від абстрактного мислення до можливостей застосування дедуктивних форм міркування.

У психолого-педагогічному доробку підкреслюється, що розвиток емоційної сфери підлітків відзначається переходом від піднесення до байдужості, від перебільшеної активності до спокою, що зумовлює різкі перепади настрою й переживань. На нашу думку, школярі підліткового віку в сучасних умовах мають самостійно орієнтуватись у сфері мистецьких цінностей, уміти відбирати й оцінювати високоякісні твори. Але оцінити й усвідомити їх здатен лише той учень, який уміє переживати, сприймати, оцінювати естетичний зміст мистецьких зразків. Отже, розвиток мистецького світогляду учнів підліткового віку виступає одним із вагомих завдань мистецького навчання у школі та поза школою. Оскільки сприймання високохудожніх зразків мистецтва забезпечує духовне зростання особистості підлітка, виникнення в нього відчуттів прекрасного, позитивного, ідеалу.

У зв'язку із сучасними умовами розвитку суспільства роль музично-естетичного навчання й виховання все більше посилюється, а процеси сьогодення активізують духовно-емоційну сферу особистості, здатність не лише до почуттів, але й до мисленнєвих процесів. У процесі врахування в підлітків особливостей мистецького світогляду ми ґрунтуємося на досвіді урочної та позаурочної системи музичного навчання.

Вважаємо за доцільне в нашій дослідницькій роботі висвітлити питання щодо змін у голосовому апараті учнів-підлітків. Специфічні особливості психо-фізіологічного розвитку учнів особливо гостро прослідковуються у сфері вокально-хорової роботи, тому що в означений

період починається мутація голосів. Зважаючи на зміни в голосовому апараті, хлопчики не відразу пристосовуються до нових умов. Особливі труднощі викликає спів звуків верхнього регістру. Опрацювання наукової літератури свідчить про те, що проблему мутаційних змін відображено в дослідженнях О. Маруфенко, Ю. Мережко, О. Юрко та ін. Перебудова голосового апарату учнів підліткового віку зумовлена змінами у співацькій роботі. Слід підкреслити, що емоційна збуджуваність школярів виявляється в нестійкості інтересів. Часто підлітковий нігілізм виявляється до занять мистецтва, що негативно впливає на формування світогляду. Переконати у значенні музичного мистецтва можуть тільки високоякісні його зразки, а не розмови про музику.

Вибір вокально-хорового репертуару в мутаційний період необхідно здійснювати найбільш ретельно з урахуванням співацького діапазону. Підкреслимо, що важливо враховувати не крайні звуки діапазону, а його «робочу зону». З метою найбільш ефективного формування мистецького світогляду необхідно враховувати специфіку художнього впливу творів музичного мистецтва на учнів. За твердженням О. Ростовського, підлітки не підготовлені до усвідомлення музичної мови, не завжди можуть досягти її образний зміст. Їм притаманна певна вибірковість, під час якої нівелюється глибоке проникнення у зміст твору, існує поверхове ставлення до музики. За таких обставин, деякі учні байдуже ставляться до тих творів, які спроможні викликати в них естетичну насолоду, розкрити багатство людських вчинків і почуттів. Натомість, навпаки, вони захоплюються творами, які не відзначаються якістю та художністю (Ростовський, 2011).

Отже, зазначимо, що музичне навчання дітей підліткового віку набуває важливого значення тому, що в означений період формується ставлення до духовних цінностей, до мистецьких явищ. Підліток перебуває у процесі пошуку власної особистості й намагається віднайти образ, який би йому відповідав.

Вважаємо за доцільне зазначити, що дефініція «співацьке навчання» досліджується науковцями-практиками. Так, співацьке навчання передбачає реалізацію низки завдань, а саме: знання особливостей звукоутворення, закономірностей формування співацького голосу, спроможність керувати процесом співу, вміти створювати музичний образ та ін.

У наукових дослідженнях приділяється велика увага вокальному навчанню учнів. Серед них варто відзначити такі постаті, як Ю. Мережко, Т. Киченко, Чжана Яньфена, чії роботи присвячені обґрунтуванню різних наукових підходів у системі вокального виховання. Зокрема, Ю. Мережко та Т. Киченко приділяють особливу увагу особистісно орієнтованим втіленням учнів, що забезпечує певну свободу для самореалізації (Мережко, 2019, с. 76).

Ю. Мережко та Т. Киченко особливу увагу приділяють особистісно-орієнтованому підходу в навчанні, у процесі якого навчальний процес повинен бути організований чітко до послідовності, але з елементами певної свободи для учнів (Мережко, 2010, с. 76).

У контексті особистісно-орієнтованого підходу сформованість музичних здібностей виступає важливою проблемою, зважаючи не те, що їх структура та стан розвиненості впливає на музичне сприйняття, що є одним із важливих аспектів мистецького світогляду. Сучасні психологи розглядають здібності як індивідуально-психологічні особливості людини, які є основою для засвоєння знань, умінь і навичок. Отже, психологи зупиняються на таких положеннях у розумінні сутності здібностей, як-от: це індивідуально-психологічні властивості, які відрізняють одну людину від іншої; крім того, здібності є провідними для успішного виконання певного виду діяльності; здібності не прирівнюються до суми знань, умінь і навичок, вони сприяють їхньому формуванню.

Безперечно, вокальна педагогіка забезпечується впровадженням спеціальних принципів, які відображають основні характеристики співацького навчання учнів. Серед таких педагогічних принципів слід виділити: принцип

науковості, принцип персоніфікації навчання, принцип усвідомленості навчання, принцип методичної спрямованості навчання та ін.

Під час співацького навчання доцільним є використання таких принципів, як: гуманістичної зорієнтованості, культуровідповідності, комунікативного діалогу. Принцип гуманістичної зорієнтованості співацького навчання забезпечує унікальність особистості, яка є відкритою для сприймання нового та до реалізації власних можливостей. Ідеї даного підходу відображаються у прагненні особистості до самовираження та втілення власних здібностей.

Принцип культуровідповідності спрямований на розгляд співацької діяльності в контексті творчості й саморозвитку. У ході творчої діяльності особистість реалізовує значущі для неї естетичні ідеали, певні моральні цінності. У даному ракурсі хочемо висвітлити думку Г. Падалки, яка трактує мистецтво як чинник розширення пізнавальних можливостей особистості, становлення її світоглядних установок, стимулювання її внутрішнього емоційного життя, а також як засіб психологічної розрядки та відновлення духовних сил за умов непростого сьогодення (Падалка, 2010, с. 117).

Принцип комунікативного діалогу націлений на процес навчання за допомогою співробітництва вчителя й учня, свободи особистості, за допомогою можливості прояву власних здібностей і вмій. На нашу думку, залучення таких діалогічних, творчо-комунікативних елементів до процесу співацького навчання підлітків сприятиме більш ефективному розвитку мистецького світогляду. Крім того, реалізація даного принципу покликана на розуміння вчителем можливих змін у поведінці учнів-підлітків.

В умовах сьогодення перед учителями мистецтва постає дуже важливе завдання – навчити учнів підліткового віку не тільки співати, правильно використовуючи власний співацький апарат, але й формувати на основі сприйняття й усвідомлення музичних творів світосприйняття, світогляд, адже процес співу - це складне явище, оскільки в ньому задіяно розум, почуття, емоційну сферу, а також вокальний апарат. Специфіка співацького виконавства передбачає опанування підлітками базовими вокально-виконавськими

навичками й уміннями (зокрема володіння технікою вокального дихання, правильної артикуляції, фразування, чистотою інтонування). Цей перелік співацьких умінь повинен виховати вчитель завдяки кропіткій та систематичній педагогічній діяльності.

Отже, співацьке навчання виступає в якості складного процесу, для якого необхідна зосередженість уваги, оскільки в означеному процесі задіяно міміку, пантоміміку, уяву, розум, почуття, голосовий апарат, – отже, розум та почуття існують разом (Болгарський, Сагайдак, 1987). Безперечно, процес співу – це складне психофізичне явище, під час якого працює весь організм. Формування та розвиток співацьких здібностей проходить комплексно й відбувається на основі музично-слухових уявлень. У процесі співацького навчання в учнів розвиваються ладо-гармонічне відчуття та музичний слух.

Висвітлення особливостей співацької діяльності в контексті формування мистецького світогляду, на думку Сі Даофена, пов'язане з необхідністю оволодіння фахових знань щодо фізіологічної специфіки голосоутворення в дітей і дорослих, а також використання художніх і ціннісних якостей звуку співацького мистецтва згідно з вимогами до розвитку вокального слуху, процесів правильного голосоутворення. Це сприяє ефективній методичній підготовці вчителя мистецтва музики до співацької роботи зі школярами (Сі Даофен, 2015, с. 7-8).

Задля досягнення високої ефективності співацьке навчання підлітків має відбуватися планомірно й систематично. Вокалісти-практики зазначають, що спочатку формується співацька позиція, співацьке дихання. Усі співацькі навички розвиваються майже одночасно, та у взаємозв'язку. На якість голосу та способу звукоутворення впливає рівень розвитку мелодичного слуху. Від правильного дихання напряду залежить чистота інтонування та якість звуку, його сила. Дихання має бути спокійним і плавним. Під час співу необхідно правильно сидіти або стояти (рівно, без напруги), тримати прямо тулуб та голову, руки опущені.

Як нам видається, цілком влучно зазначає О. Юрко стосовно значення співацького навчання в різнобічному розвитку учнів» (Юрко, 2015, с. 5). До того ж, розвиток співацького голосу дитини, її вокальних навичок і становлення емоційно-почуттєвої сфери за допомогою вокального співу є завжди актуальним.

Зосередимо увагу над особливостями роботи з учнями підліткового віку під час співацького навчання. Важливо згадати, що діти віком від 11 до 13 років добре сприймають свідомі установки. Таким чином, з'являється можливість звертати увагу учнів на співацькі та дихальні прийоми вокального виконавства.

У період підліткового віку грудна клітина дітей стає трохи більша та нагадує за формую таку, як у дорослих. Дихання стає більш глибоким, завдяки збільшенню ємності легень. До цього часу голосові м'язи майже цілком сформовані, тому починає змінюватися механізм звукоутворення. В учнів 11–12 років спостерігається регістрова зміна голосу. У дівчат і хлопців починає відрізнятися діапазон звучання та сила звуку відносно окремих ступенів. У дівчат із високим типом голосу регістрові переходи відчувуються на *мі* та *фа* II октави, у хлопців – *ре*, *мі* II октави, у альтів – *сі* I октави, *до* та *ре* II октави. Діти підліткового віку зазвичай добре сприймають різні вокальні установки та є основним складом хорового колективу.

Робота над голосом тісно пов'язана з музично-виконавською діяльністю. Під час співацького навчання підлітків необхідно обирати невеликі, без довгих фраз і великих інтервалів п'єси, зміст яких має бути доступним до розуміння юними виконавцями.

Науковці в галузі вокальної педагогіки виділяють принципи вокально-співацького виховання:

1. Правильна співацька установка. Правильна співацька установка є однією з найважливіших умов співацького виховання. Вона сприяє розвитку співацького дихання. До речі, слідкувати за диханням важливо навчити учнів з початку їх вокального навчання. Оволодіння ним впливає на характер співу та правильну роботу дітей у процесі співу.

2. Співацьке дихання. Важливо надати учням базові знання про будову організму, щоб вони знали де знаходяться легені, живіт та яке їх значення під час співу. У роботі з дітьми потрібного результату можна досягти через зрозумілий для них образ емоційного захоплення. Продовжуючи в подальшому працювати над співацьким диханням, потрібно підкріплювати зусилля учнів певними уявленнями, за яких вдих буде кращим. У процесі співацького вдиху педагог має слідкувати за тим, щоб живіт учня не випинався, а плечі були опущеними. Роботу над розвитком співацького дихання необхідно проводити під час повільних вправ. Під час таких вправ потрібно слідкувати за плавністю ведення звуку, проспівувати його без поштовхів. Звук має ніби «вилитися» з попередньої ноти та «вливатися» в наступну. Цей процес допомагає розвитку навичок співу на легато.

3. Атака звуку. На початку співацького навчання здебільшого слід використовувати м'яку атаку звуку. Але поступово потрібно проводити роботу над формуванням твердої атаки. З боку дитини це навіть буде ще не тверда атака (як у професійних співаків), а скоріше більш енергійна подача звуку.

4. Вирівнювання та округлення голосних. Цей принцип важливо виховати в учнів на початку співацького навчання, адже він стане в пригоді протягом усього співацького шляху юних співаків. Якщо учнів навчити правильно округляти голосні, то в подальшому з ними буде працювати набагато легше й непотрібно буде кожного разу зосереджувати увагу на цьому. Найбільш просто та ефективно в даному процесі використовувати таку вправу. На одному звуці зручної теситури треба співати склади, в повільному темпі. Наприклад, «на-на-на», «на-но-на», «но-на-но» тощо. Сутність вправи криється в тому, щоб між двома однаковими складами поставити інший та пробувати вирівнювати їх звучання, тобто навчати учнів до однакового звукоутворення кожного складу. Ід час співу голосної «а», необхідно щоб учні думали про звук «о» і навпаки. Пізніше можна додавати більше голосних до складів та чергувати їх, наприклад, «да-де-ді-до-ду», «ла-ле-лі-ло-лу» тощо.

5. Закріплення отриманих навичок під час співу зі словами. На даному етапі використовується спів невеликих наспівних мелодій на різні склади зі словами. Потрібно відпрацювати вдих у темпі та в характері виконуваної фрази. Педагог має слідкувати за м'якою атакою звуку, роботою артикуляційного апарату. Під час співу тексту потрібно звертати увагу на те, щоб учні правильно артикулювали та проспівували голосні.

6. Підбір репертуару. У період підліткового віку треба приділяти увагу правильному підбору репертуару, адже діти вже доросліші, мають більше виконавських можливостей, швидше орієнтуються в музичному творі, покращується їх сприймання. Важливо також, щоб підібрані твори подобались юним співакам та були посильні для їх виконання, адже від цього залежить їх натхнення та зосередженість уваги під час роботи над твором. Зацікавленість у виконанні твору сприяє більш емоційному творчому ставленню до твору та умінням «проживати» твір.

Спів, на відміну від інших видів музичної діяльності, є найбільш доступним для дітей підліткового віку. Така доступність обумовлюється тим, що співацький апарат у нас завжди «із собою».

Музичний розвиток учнів підліткового віку в процесі співацького навчання є ефективним засобом розкриття їх індивідуальності, активізації мислення, сприяє самореалізації, формує потребу у творчому самовираженні. Музично-співацький розвиток проявляється у формуванні широкого спектру емоцій, відчуттів, слухацьких уявлень, музичного сприйняття, власної виконавської діяльності.

Ефективність співацького навчання дітей підліткового віку забезпечується організацією педагогічних умов, які складаються із сукупності спеціальних принципів і методів, які поєднують пізнавальні процеси з практичними вміннями.

Підлітковий вік характеризується розвитком у дітей внутрішньої чуттєвості, яка має велике значення у формуванні музичного слуху. Голоси в дітей даного віку можуть бути не рівні, це залежить від фізіологічної

перебудови в їхньому організмі (особливо відчутно це проявляється у хлопчиків). У цей період учитель має навчити учнів відчувати та правильно використовувати власний голос (не кричати, не форсувати, співати з обережністю). За умови правильних педагогічних дій у цей період відбувається так зване становлення голосу. Період підліткового віку вважається розквітом дитячого голосу, тому важливо зосередити увагу на охороні голосу в процесі співацького навчання. Голоси в підлітків після переломного моменту стають більш сильними, повними, темброво забарвленими, відбувається розширення діапазону, поступово формується грудний резонатор.

Більшою відмінністю відрізняється співацький апарат хлопчиків у підлітковому віці. Адже вони зазнають більших змін унаслідок гормональної перебудови організму: активний ріст хрящів гортані, збільшення маси голосових м'язів, діапазон голосів зміщується вниз на октаву або більше. У цей період потрібно привернути велику увагу до співаків-хлопців, щоб розвиток їх співацького апарату після мутації проходив правильно. Як правило, під час перебудови голосів, хлопці виконують деякий час лише вокальні вправи з метою охорони їхніх голосів.

1.3. Сутність, зміст, структура та функції мистецького світогляду підлітків

Викладені вище матеріали дають змогу підкреслити, що в мистецтві поєднуються естетичні та художні форми суспільної свідомості. Естетична форма забезпечує втілення філософського, гуманістичного, творчого, аксіологічного, комунікативного змісту мистецьких творів. Художня – покликана виявляти механізми прояву естетичного в різних художніх взірцях. Безперечно, мистецькому світоглядові характерна орієнтація на діалогічність, емпатію, відкритість ставлення до світу та людей, що є важливими процесами під час самореалізації особистості.

Таким чином, приділяючи важливу увагу процесу становлення особистості засобами мистецтва науковці психолого-педагогічного спрямування дотримуються думки, що саме мистецтво спричиняє творче зростання й особистісний розвиток. Основою впливу мистецтва на особистість є естетична природа художньої форми, яка спонукає до невимушеного сприйняття твору особистістю. Зважаючи на те, що твори мистецтва вирізняються емоційно-образним характером, процес їх сприйняття залежить від емоційно почуттєвої сфери людини та її досвіду, а не лише від інтелекту.

У контексті нашого дисертаційного дослідження вважаємо за доцільне розглянути особливості формування світогляду у школярів підліткового віку, адже, в цьому віці відбуваються процеси становлення дитини як особистості. У старшому шкільному віці серед підлітків актуалізується питання про їх місце та роль у суспільстві. Школярі-підлітки відрізняються нетерплячістю, потребують швидких та універсальних відповідей на свої питання. На основі власного досвіду вони починають порівнювати інформацію, вчинки та знаходити в них протиріччя. Означений віковий період характеризується переоцінкою власних цінностей, зміною життєвих пріоритетів. Одним із найважливіших аспектів у процесі формування світогляду дітей підліткового віку є моральна свідомість. Саме в цьому віці починають вироблятися моральні принципи, від яких залежить також поведінка підлітків. Крім того, ставлення учнів підліткового віку до світу ґрунтується виключно на особистісних уявленнях. Вони цікавляться всім що відбувається довкола, але на основі власних світовідчуттів та власних переживань по відношенню до того чи іншого явища. Слід звернути увагу на те, що світоглядні орієнтири підлітків часто суперечать одне одному. В силу великої кількості сприйнятої інформації, яку засвоює особистість, дорослі судження переплітаються з дитячими думками. Тому підлітки часто можуть змінювати свою позицію в бесіді.

Вирішальну роль під час формування мистецького світогляду має сприймання підлітками музичних явищ. У зазначеному контексті О. Ростовський обґрунтовує авторську концепцію педагогічного впливу на

музичні сприймання підлітків. Науковець розглядає музичне сприймання як кероване соціальне явище, в якому суб'єктивні, об'єктивні чинники взаємодіють між собою; як зорієнтованість мистецької діяльності учнів, яка б давала можливість вирішувати поставлену мету; як висвітлення змісту музичних творів на основі усвідомлення школярами особливостей музичного мистецтва (Ростовський, 2011, с. 26).

Отже, музичне сприймання в площині формування мистецького світогляду виступає значно ширшим поняттям, ніж почуттєве відображення дійсності, оскільки воно відбувається у формі уявлень, емоцій, мислення тощо. Зважаючи на те, що сприймання є складним процесом, який зумовлюється не тільки музичним твором, але й духовністю особистості, її музичним досвідом, психологічними особливостями, цей процес відіграє пріоритетне значення під час становлення мистецького світогляду підлітків.

Визначаючи основні складові формування мистецького світогляду учнів підліткового віку ми враховували той факт, що функціонування певного конструкту залежить від сформованості вмінь сприймати, переживати, оцінювати естетичну сутність творів мистецтва й розвивати власні творчі здібності. Це дало можливість вирізнити мотиваційно-спонукальний, аналітично-оцінювальний, результативно-інтерпретаційний компоненти (рис. 1.1)

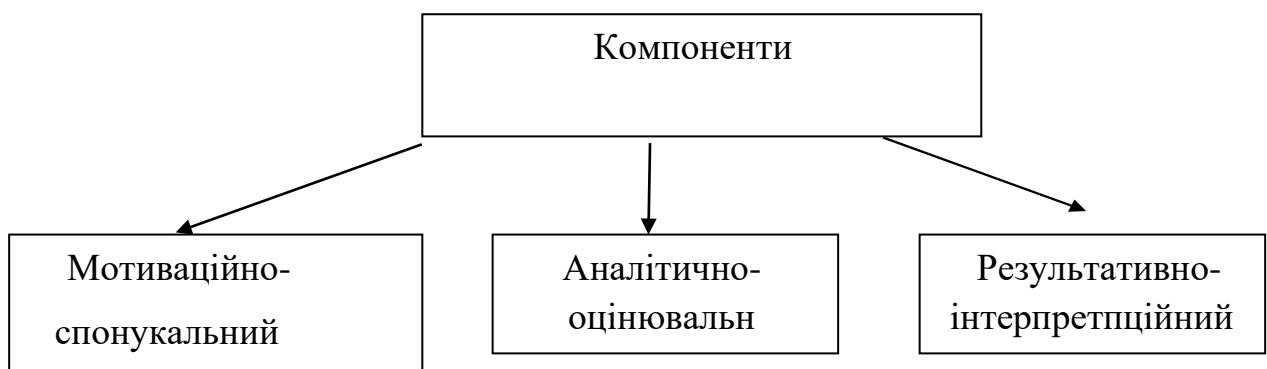

Рис. 1.1. Компоненти мистецького світогляду

Мотиваційно-спонукальний компонент формування мистецького світогляду підлітків під час співацької діяльності передбачає наявність у школярів цілісної системи інтересів і потреб у вокально-хорових діях. Надбання психологічної та педагогічної науки створили основу розуміння мотивації, яка виступає пріоритетною властивістю свідомості й діяльності особистості. Вона впливає на процеси та стани з різними структурами, функціями, що особливим способом поєднує діяльнісну та пізнавальну сфери спонукань людини.

Вивчення наукових досягнень і спостереження практики доводять, що основою формування мистецького світогляду є мотиваційна сфера. Так, процес життєдіяльності здійснює вплив на мотиваційну сферу, зокрема, виникають нові потреби, збагачуються старі, одні мотиви домінують, стають першочерговими, інші займають другорядне значення. Потреби виступають як передумова будь-якої діяльності, а потім модифікуються в її результат. Звідси, цілеспрямоване формування потреби у сприйманні високохудожніх творів музичного мистецтва є одним з особливих завдань формування мистецького світогляду.

Принагідно підкреслимо, що зацікавленість мистецькими явищами забезпечує найбільш якісне вдосконалення знань, умінь і навичок. Учені вважають, що інтерес виявляється як стійка потреба людини здійснювати певну діяльність, що надає задоволення. Натомість, інтерес активізує певні дії особистості, якими вона захоплюється. За таких обставин, діяльність досягає найбільшої результативності. Отже, виникнення інтересу ефективно впливає на всі психічні процеси (сприйняття, увага, пам'ять, мислення).

Потреби як основа виникнення інтересів і почуттів спричиняють мотивацію музичної діяльності школярів. Відтак, мотиви зумовлюють внутрішню позицію учня, спрямованість його інтересів, потреб, що характеризує найбільш суттєве й важливе під час духовного зростання людини. Формування мотивів відбувається у процесі задоволення певних основних інтересів і потреб, у нашому дослідженні, – у сприйманні музичних образів.

Без сумніву, вирішальним фактором активізації мистецького навчання учнів є розвиток мотивації. Науковцями мотивація розуміється як найвагоміша властивість свідомості особистості, як стан і процес з різними функціями, структурою, що пов'язують особистісні та діяльнісні аспекти спонукань людини. У мотивації відображується складне явище психіки людини, активізація до діяльності, пов'язані із задоволенням потреб суб'єкта. Відтак, мотивація є собою сукупністю зовнішніх і внутрішніх умов активності особистості та обумовлює її спрямованість (Сі, Даофен, 2015)

Як усвідомлене спонукання до конкретної дії, мотив формується зважаючи на те, як людина оцінює, зважає обставини та ставлення до них, що відбувається в межах конкретного змісту діяльності (Зінов'єва). Отже, специфіка мотивації полягає в тому, що її формування сприяє яскраво вираженому особистісному характеру певної діяльності, зокрема, співацької, виступаючи чинником духовного зростання підростаючого покоління.

У мотиваційній системі особистості відбивається провідна роль мотивів діяльності, а також складних явищ і процесів психіки людини. Відтак, мотивація активізує діяльнісну сферу та пов'язана із задоволенням потреб суб'єкта. Отже, сукупність внутрішніх і зовнішніх умов активності людини (у даній роботі – школярів-підлітків) створює підґрунтя для розвитку особистості, а також визначає її спрямованість.

У матеріалах психологічної довідкової літератури відзначається роль мотивації як усвідомленого спонукання до визначеної дії. Формування мотиву залежить від того, яким чином особистість ураховує, розуміє, оцінює обставини здійснення певних дій.

Сучасними дослідниками (А. Козир, Л. Паньків, Є. Проворова та ін.) встановлено, що продуктивність мистецької праці детермінується не тільки здібностями, інтелектуальними можливостями, досвідом, але й характеристиками мотивації (Козир, 2013; Паньків, 2020; Проворова, 2015). Відтак мотиви свідчать про те, заради чого особистість здійснює певні дії, поводить себе так чи інакше. Мотиви зумовлюють життєву значущість для

людини та її власної діяльності.

Діяльність підлітків визначається наявністю низки мотивів:

- зовнішнього схвалення (знання необхідні, щоб мене вважали освіченою людиною); необхідності (вивчаю тому, що необхідно отримати оцінку);
- процесуальності (подобається концертно-освітня діяльність);
- саморозвитку (хочу оволодіти співацькими знаннями й уміннями, щоб співати на сцені).

Учені доводять, що мотиви можуть домінувати залежно від завдань навчання, його етапів та інших причин. Опрацювання літератури та спостереження практики засвідчують, що успішність мистецького навчання визначає не сам факт наявності тих чи інших мотивів, а їхня особистісна роль для учнів.

Вважаємо за доцільне виділити основні фактори, що впливають на позитивну мотивацію до навчання співу. Серед них:

- розуміння теоретичного та практичного значення знань, що засвоюються;
- емоційність викладення мистецького матеріалу;
- вибір завдань, що сприяють організації проблемно-пошукових ситуацій;
- наявність «пізнавальної психологічної атмосфери) під час співацької діяльності.

Отже, сутність стійких мотивів, що визначають зміст, зорієнтованість, характерні риси мистецької навчальної діяльності, складають мотивацію розвитку здатності учнів до співацької діяльності. Водночас, мистецькі знання набувають мотиваційної ролі за умови розуміння й усвідомлення їх як ціннісно-значущих для учня.

Оскільки, специфіка та роль мотивації полягають у тому, що музична діяльність за умов розвитку набуває оригінального особистого, яскраво вираженого індивідуального характеру, мотиваційні орієнтири спонукають

вихованців до становлення мистецького світогляду на основі розвиненого музичного смаку.

Ученими встановлено, що різні потреби людини – первинні (природні) та вторинні (матеріальні й духовні) виступають генетичною основою мотивів діяльності. Під час переживання й усвідомлення відповідних потреб, які віддзеркалюються у формі інтересів, уявлень, переконань, думок, понять, почуттів, ідеалів, особистість активізується до дії. Це забезпечує задоволення потреб. Доведено, що мотив як усвідомлена людиною потреба здатен самостійно стати спонуканням до дії. Крім того, мотивами можуть виступати внутрішні умови, які спричиняють активність особистості, спрямовують її поведінку. Оскільки мотиви забезпечують той чи інший спосіб поведінки людини та специфіку її дій, то в мотивах полягає життєва значущість її власної діяльності.

Опрацювання психолого-педагогічної літератури доводить, що мотиви розуміються як стійке прагнення людини до будь-якого виду активності – пізнавальної, соціальної, культурної та ін. Науковці наголошують, що стійка сукупність мотивів, які відзначаються певною ієрархією та спрямованістю, характеризують мотиваційну сферу особистості. Відтак, мотиваційна сфера постійно змінюється та вирізняється ознаками динамічної системи.

Усе різноманіття й багатоаспектність особистісних установок закладено в мотиваційній сфері. Адже установки особистості зумовлюють цілі, інтереси, музичну діяльність, переконання, перспективні орієнтири. Загалом, передумови для формування мистецького світогляду створюються в ході розвитку особистісно-мотиваційної сфери.

Слід наголосити, що одним із найсуттєвіших завдань духовного розвитку особистості підлітка є поглиблення кола його інтересів. Формування світогляду активізується з виникнення інтересу, зокрема до тих явищ чи подій, які вважаються цінністю для особистості (Столяренко, 2012, с. 10). Інтерес як суспільне явище відзначається протиріччями, які характеризуються складними проявами різних інтересів суспільства. Неоднозначний характер суспільства

засвідчує важливість розгляду його у психології та педагогіці, відтак, і вагомість та багатоаспектність світогляду. Особливості сьогоденного суспільства вимагають удосконалення способу життя, що особливо віддзеркалюється на сферах спілкування, поведінки, на становленні особистості в цілому, а також відбувається вплив світогляду на суспільно-економічний розвиток соціуму.

Вважаємо доречним у нашому дисертаційному дослідженні вивчення терміну «цікавість», оскільки його сутність пов'язана з інтересом. Оскільки цікавість виступає формою виявлення потреб у пізнанні, що скеровує дії особистості в напрямі осмислення й розуміння завдань діяльності, відбувається ознайомлення з новим матеріалом, а також більш повне та поглиблене відображення дійсності. У довідковій літературі зазначається, що термін «цікавість» вбирає в себе ознаки цікавого. Рисами цікавого наділяється той, хто цікавить або приваблює увагу інших, цікавий, допитливий (Дуткевич, 2012).

У психолого-педагогічному доробку встановлено, що цікавий матеріал підвищує якість навчання дітей підліткового віку. Дослідники вважають його засобом збудження зацікавленості процесом чи предметом вивчення. Такий підхід сприяє переходу пізнавального інтересу зі стадії ситуативного, епізодичного характеру на більш стійку стадію стійкого інтересу. Це впливає на якість пізнання, можливість заглибитись у сутність предмету чи явища (Столяренко, 2012, с. 24). Виклад навчального матеріалу має передбачати використання цікавих, доцільних прикладів повсякденного оточення. Адже влучно підібраний, цікавий для школярів навчальний матеріал збуджує їх інтерес і зосереджує увагу на словах і діях учителя, що ефективно впливає на залучення до освітнього процесу різних елементів навчання (Дуткевич, 2012, с. 8). Матеріал для мистецького навчання розуміється науковцями як педагогічний засіб, що є комплексом завдань, які характеризуються емоційністю, доцільністю використання в конкретній художньо-освітній ситуації, та створює умови для формування мистецького світогляду (Турчин, 2021; Отич, 2009).

На формування мотивів навчальної мистецької діяльності підлітків

впливає специфіка змісту навчання, який складається з інформації, яку вони отримують у позанавчальній та навчальній діяльності від учителя та під час самостійної роботи.

Слід наголосити, що інформаційне забезпечення, яке не враховує потреби школяра, не має для нього цінності й не спонукає до продуктивної діяльності. Проте, інформація, що відображає переваги й уподобання підлітків, сприймається ними на емоційному, розумово-раціональному та оцінно-перетворювальному рівнях. Така інформація активізує учня до наступної стадії діяльності.

Отже, змістові зміни матеріалу, урізноманітнення його форм і методів подачі впливають на виникнення цікавості. Означені форми класифікуються за ступенем залучення вихованців до позанавчальної та навчальної роботи, як-от: інформативна група, що уможлиблює цікаве подання матеріалу; репродуктивно-імітаційна, що передбачає застосування репродуктивних завдань та імітаційних вправ з елементами виникнення цікавості; творча група, в контексті якої залучаються творчі завдання або її елементи, провідною ідеєю яких є виникнення зацікавленості.

Таким чином становлення стійкого інтересу враховує цікаве викладення навчального мистецького матеріалу, що має бути спрямований на розвиток навичок з огляду на вікові особливості учнів.

У нашому дослідженні суттєвого значення набуває позиція науковців щодо особливостей підбору вокально-хорового матеріалу. Під час його вибору та методики роботи з ним реалізуються такі педагогічні орієнтири, як: активізація розумової діяльності, що впливає на стимулювання уваги учнів; нівелювання напруженої атмосфери під час співацьких занять; активізація зацікавленості учнів підліткового віку формами вокально-хорової роботи; сприяння розвитку творчого мислення, інтуїції, емоційної пам'яті та інших особистісних якостей підлітків.

Утім, не всякий інтерес спрямовує особистість до активної навчальної діяльності. За таких обставин, є необхідним залучення інтересів до загальної

системи мотивів, у яких відображаються життєві позиції особистості та її світогляд. Вагомою є думка вчених про те, що активізація в підлітків інтересу до знань сприяє самостійності їх розумової діяльності та процесів пізнання, формує зацікавленість до улюблених творів мистецтва та скеровує вихованців до практичної співацької діяльності.

Світогляд розуміється в контексті здатності особи сприймати й оцінювати явища та процеси дійсності у площині їх естетичної сутності й гуманістичної спрямованості, які є засобом усвідомлення досконалих явищ та предметів, а також регуляційним способом стосовно здійснення естетичної діяльності.

Науковцями встановлено, що у формуванні мистецького світогляду вагому роль відіграє пізнавальна цінність. Звідси, процеси пізнання відбуваються за умов застосування розумових сил. Такі труднощі ускладнюють пізнавальну діяльність і зумовлюють доцільність взаємозв'язку між внутрішнім і зовнішнім аспектами навчання. Отже, діяльність виступає провідною функцією орієнтації суб'єкта в навколишній дійсності та опосередковує психічні процеси.

Як наголошує Г. Гуменюк, успішність є головним показником діяльності. Вона відбувається за умов взаємозалежності яка полягає в тому, що така діяльність спричиняє предметний інтерес, а інтереси, у свою чергу, спонукають до діяльності. Звідси, інтерес до предмета, що вивчається, може зникнути, якщо діяльність не відзначиться успішним результатом (Гуменюк).

У якості одного із значущих критеріїв у діяльності вчителя мистецтва музики пізнавальний інтерес сприяє висвітленню головного мистецького матеріалу, що має бути сприйнятим і усвідомленим учнями. Отже, змістове навантаження мистецького заняття цікавою інформацією; логічна послідовність елементів під час співацького навчання; доцільність та обґрунтованість нових мистецьких знань сприяють ефективності проведення співацьких занять.

Таким чином, мотиваційно-спонукальний компонент забезпечує оцінку усвідомлення мети й завдань співацького навчання, а також формує позитивне ставлення школярів до музичної діяльності, наявність стійкої мотивації під час виконання завдань та в навчанні. Означеному компонентові притаманна сформованість навчальних мотивів, бажання засвоювати мистецький матеріал, а також оволодівати співацькими навичками, що впливає на формування мистецького світогляду.

Принагідно наголосимо, що методичні засоби (методи, прийоми, форми) створюють аналітично-оцінювальний компонент.

Доцільно відзначити, що аналітична складова виділеного компоненту є сукупністю отриманих мистецьких знань задля їх застосування в музично-практичній діяльності. Серед елементів, які створюють аналітично-оцінювальний компонент, є: мистецькі знання, мистецькі цінності, способи, уміння, навички, прийоми. Під час співацького навчання здійснюється формування певних музично-естетичних здібностей. У процесі музичного навчання відбувається формування відповідних музично-естетичних здібностей.

С. Науменко умовно виділяє емоційно-пізнавальні та раціонально-пізнавальні здібності. До емоційно-пізнавальних входять такі, як: розуміння власного ставлення до музичних явищ, що сприймаються; яскравість уяви та фантазії; взв'язок власної музичної освіченості зі ставленням до мистецьких явищ. Раціонально-пізнавальні здібності дають можливість отримати інформацію про навколишню дійсність у ході сприймання музики, виділяти особливі риси відображення оточуючого життя в музиці, її різних жанрах.

Безперечно, взаємодія вихованців і викладачів, організація освітнього процесу, співпраця між ними відбувається задля досягнення кінцевого результату – музичної діяльності (в нашому дослідженні – співацької діяльності). Аналітично-оцінювальна структурна складова досліджуваного феномену передбачає реалізацію особливостей суб'єктів

мистецької освіти, які виступають носіями мистецького світогляду та свідомості; застосування дидактичних та організаційно-методичних засобів, які впливають на ефективність співацького навчання.

У нашому дослідженні вагомим аспектом є виділення науковцями в галузі мистецької освіти етапів становлення основних музичних умінь, як-то надбання досвіду музичних явищ і процесів, доцільного для розвитку вмінь, що відбувається завдяки послідовній структуризації тем з урахуванням попередніх досягнень; обґрунтування і реалізація пошукової ситуації на уроках мистецтва музики та в позанавчальній роботі шляхом побудови тем проблемного характеру (зокрема, залучення прийому «актуалізація попередніх знань»); удосконалення вмінь, що відбувається під час опанування всіх видів музичної діяльності. Крім того, О. Ростовський вирізняє та аргументує групу вмінь, які застосовуються в певних видах діяльності – слухання, спів тощо. Такі процеси реалізуються в ході накопичення мистецького та музично-співацького досвіду, необхідного для сприймання й усвідомлення тем з метою подальшого слухання та виконання музичних творів. Вагому роль відіграє під час формування мистецького світогляду вміння усвідомлювати учнями елементи музичної мови у формі музичного терміну. Відбувається засвоєння підлітками певних ключових знань, а також закріплення й розвиток умінь з метою їх використання школярами в різних видах музичної діяльності, застосовуючи самостійні підходи.

Вважаємо за доцільне наголосити, що сприйняття мистецтва музики висвітлюється як фундамент усіх виконавських видів діяльності, зокрема, вокально-хорової. Співацькі (вокально-хорові) навички, – звуковедення, стрій, дихання, ансамбль, дикція, – розвиваються на базі сприйняття учнями-підлітками музичного художнього матеріалу. Слід підкреслити, що становлення правильного дихання починається з роботи над м'якою атакою звуку. Безперечно, вокально-хорова діяльність ураховує роботу як над вокальними, так і над хоровими навичками й уміннями. Правильне

звукоутворення передбачає процес формування звучання голосних у високій позиції, округлого, вирівняного в усіх регістрах. Важливе значення має спів без супроводу, що забезпечує можливість роботи над хорovým строем і виконується всім хором, соло, групами. Розвиток дикції пов'язаний із виконанням хорової музики на основі ясної промови приголосних та голосних у різних варіантах. Чуття темпу, динаміки, ритму, дихання, строю впливають на формування навичок співу в ансамблі. Суттєвою передумовою досягнення ефективних результатів є відповідність між засобами навчання й засобами взаємодії між усіма учасниками мистецько-освітнього процесу.

Оцінювальна складова аналітично-оцінювального компоненту обґрунтовується тим, що мистецька навчальна діяльність не відбувається поза межами оцінювальних підходів. Оцінку вчителями музичного мистецтва й самооцінку вихованцями забезпечує означений компонент. Під таким кутом зору, роздуми підлітків, які сприймають та критично осмислюють музичний твір (зокрема, вокально-хоровий), мають вирішальну роль у співацькій роботі учасників освітнього процесу. У сучасних умовах розвитку мистецької освіти, коли проблемі оцінювання художніх явищ відводиться вагоме місце, тема мистецького світогляду має розглядатись у контексті оцінювальних підходів. Слід зауважити, що цінність – філософське поняття, яке забезпечує характеристику соціально-історичного значення певних явищ дійсності для індивідів суспільства. Звідси, під оцінкою розуміється процес і процедура вибору на основі цінностей.

У своїх роботах Л. Коваль вивчає специфіку становлення художньо-естетичних оцінок, які постають перед учнями. У його працях розглядаються педагогічні та психологічні аспекти формування художньо-естетичних орієнтирів. Дослідник концентрує увагу на головних педагогічних умовах, які забезпечують естетичне, ціннісно-спрямоване ставлення підростаючого покоління до музичних явищ.

Українська дослідниця Г. Падалка під естетичним оцінюванням розуміє процес і результат здійснення взаємозв'язку між явищами та предметами, які існують у взаємодії з навколишнім світом. Такий взаємозв'язок науки висвітлює крізь призму уявлень про прекрасне, досконале й високохудожнє (Падалка, 2010, с. 104). Зацікавлене ставлення учнів-підлітків до співацького матеріалу збуджує процеси сприйняття ними вокальних творів на основі оцінювальних підходів. У такому контексті Г. Падалка розробляє ефективні шляхи залучення підростаючого покоління до оцінювальної роботи з приводу творів музичного мистецтва, а також вивчає провідні засоби формування художньо-естетичних смаків, ідеалів і переваг. Безперечно, вирішального значення у процесі сприймання творів для співу набувають уявлення школярів про прекрасне (Падалка, 2010, с.104).

Оскільки суб'єктне ставлення учня до мистецької дійсності має удосконалюватися за допомогою її оцінки, велику роль у формуванні мистецького світогляду відіграють мистецькі смаки. За допомогою емоційно-ціннісних дій відбувається ставлення підлітків до вокально-хорових творів, та формуються музично-естетичні ціннісні орієнтири. Адже оцінка підлітками естетичних контекстів мотивується особливостями їх уявлень, досвіду, сприйняття, специфікою ставлення до художніх цінностей. Наголосимо, що вихованцям важко сприймати та оцінювати нову естетичну інформацію, особливо за умов, коли уявлення про ідеал, про прекрасне та досконале нерозвинені у школярів.

Слід підкреслити, що адекватну естетичну оцінку нових творів уможливають гнучкість і варіативність музично-образного мислення дітей, їх спроможність до пошуку самостійних творчих дій. Під естетичною оцінкою в нашій роботі розуміємо емоційні та раціональні дії, завдяки яким учень віддзеркалює в житті багатий світ мистецьких явищ, зокрема співацького мистецтва.

У контексті даної дисертаційної проблематики доцільно зауважити,

що смак є реакцією на досконалість явища в художньому процесі, як уявлення про довершене, прекрасне, високохудожнє. Під час сприйняття творів мистецтва та їх оцінювання учнями виникають ідеальні уявлення. Такі процеси відбуваються на основі взаємозв'язку між естетичним смаком та ідеалом. Отже, процеси сприйняття та оцінювання здійснюються завдяки емоціям, переходячи в осмислення й усвідомлення.

Згідно з особливостями активного оцінювання мистецької діяльності, ставлення учня до пізнавальних процесів і пов'язаних із ними емоціями, характеризується як потреба до опанування новим музичним матеріалом, а музично-естетичний інтерес виступає формою вияву потреби в пізнанні нового та спрямовує особистість учня на усвідомлення провідної ідеї діяльності. Отже, активізація пізнання, стимулювання до творчого ставлення до музичної діяльності характеризують одні з головних аспектів формування мистецького світогляду.

Науковцями встановлено, що оцінка й самооцінка дають можливість урівноважити отримані в навчальному процесі мистецькі результати та цілі й завдання навчання. Крім того, самооцінка й оцінка дають можливість відзначити успіхи школярів, виокремити недоліки в їхній роботі, виявити їх причини та скорегувати нові завдання. Особистісні ціннісні уявлення створюються на основі досвіду музичного сприйняття та творчих виявлень. Це пов'язано зі становленням естетичних оцінок, переваг, поглядів.

Результативно-інтерпретаційний компонент пов'язаний із реалізацією цілей музичного навчання й досягненням відповідних результатів. Будь-яка діяльність завершується аналізом її результатів і цим самим починається нова стадія навчання за допомогою формулювання завдань на основі аналітичних дій попередніх надбань. Узагальнення підсумків кожних етапів музичного навчання є важливим для розвитку рефлексії як для школяра, так і для вчителя. Своєчасним є не тільки оцінка результативності музичного навчання учнів, але й формування спроможності до самореалізації та самоєфективності. Отже, процес

формування мистецького світогляду школярів підліткового віку передбачає оцінку результатів співацької діяльності, а також власне інтерпретаційне втілення. Складнощі оцінки результативно-інтерпретаційної співацької діяльності полягають в тому, що вона є багатоаспектною. Адже результативна складова цього процесу згідно зі сформульованою метою виділяє досягнуті результати та відбиває позитивні зрушення в цьому процесі. Таким чином, результативно-інтерпретаційний компонент показує можливість підлітків проявляти себе у продуктивній співацькій діяльності.

Узагальнюючи зазначене вище, зауважимо, що становлення інтересу й потреби у сприйманні творів музичного мистецтва, надбання музичних уявлень від високохудожніх творів сприяє формуванню мистецького світогляду. Мистецький світогляд тлумачиться як система мистецьких знань, інтересів, уподобань, переваг, що формуються на основі мистецького досвіду і характеризується стійкою потребою особистості в самоосвіті.

Формування мистецького світогляду учнів підліткового віку у процесі співацького навчання (на уроках мистецтва та в позакласній співацькій роботі) враховувало здійснення таких функцій, як активізаційно-ціннісної, пізнавально-діяльнісної, комунікативно-гедоністичної. Реалізація активізаційно-ціннісної функції характеризується такими ознаками, як: інтерес підлітків до мистецьких творів, зокрема вибір улюблених творів; реалізація власних ціннісних потреб та орієнтирів; активізація до усвідомлення змісту музичних творів із метою співвіднесення композиторських задумів із власними переживаннями; відбір шляхів самовдосконалення й самореалізації з метою формування мистецького світогляду.

У контексті нашого дослідження пізнавально-діялісна функція уможлиблює розуміння мистецтва як знакової системи, що відрізняється образною інформацією та систематизує й узагальнює художньо-мистецький досвід, а також засвоєння загальнолюдської культурної

практики. Реалізація цієї функції забезпечує створення у школярів установки на детальне осягнення особливостей твору, а вже потім – залучення до самовтілення в процесі його вокально-хорової інтерпретації.

Практична робота щодо формування мистецького світогляду учнів основної школи дає змогу наголосити, що розуміння різноманітності предметної та чуттєвої сфер, висвітлення її естетичних орієнтирів, а також відкриття нового серед відомих явищ забезпечується пізнавально-діяльними функціями. У мистецькому образі цілісно відбиваються життєві події єдності раціональних і емоційних підходів. Завдяки цьому події та явища, які віддзеркалюються в художніх образах, не тільки емоційно переживаються, але й усвідомлюються.

Співацька діяльність учнів-підлітків відбувається на основі систематизації знанневого досвіду щодо мистецьких явищ, а також на основі особистісних сприймань загальнокультурної практики. У нашому дослідженні застосовується науковий доробок Г. Падалки щодо розуміння пізнавального аспекту мистецтва з точки зору становлення в учнів прагнення до самоосвіти (Г. Падалка стор. 17 – 19). Дослідниця стверджує, що пізнавальну функцію мистецтва створюють вивчення мистецьких творів у контексті естетико-суспільних узагальнень, історичних явищ; інтелектуальних та емоційних характеристик сприймання мистецтва. (Г. Падалка).

Комунікативно-гедоністична функція сприяє формуванню мистецького світогляду підлітків у ході співацького навчання. Вона передбачає підсилення ролі естетичної насолоди упродовж сприймання та створення музичних образів. Єдність форми та змісту в ході осягнення підлітками вокально-хорових творів набуває вагомості ролі з метою формування мистецького світогляду.

Завдяки комунікативному аспекту означеної функції підлітки набувають можливість художнього полісуб'єктного спілкування. Застосування даної функції передбачає формування у підлітків установки на діалог із

композитором твору, а потім – активізацію до самовираження під час виконання вокально-хорового твору. Безперечно, вагому роль відіграє гедоністичний аспект означеної функції, у межах якого відбувається акцентування ролі естетичної насолоди під час співацького навчання. За таких обставин реалізація означених вище функцій набуває важливого значення у формуванні мистецького світогляду підлітків під час співацького навчання.

Висновки до розділу I

Аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми засвідчив, що більшість науковців приділяють увагу проблемі формування мистецького світогляду підлітків, адже несприятлива соціально-культурна ситуація та відсутність цілеспрямованої роботи гальмують формування мистецького світогляду, спричинюють загальний низький рівень естетичної культури учнівської молоді.

Констатовано, що значний вклад у розвиток національної культури та освіти здійснили українські та зарубіжні діячі сучасності та минулого (Г. Аллен, В. Антонович, Ш. Баттьо, Г. Ващенко, Ф. Вольтер, К. А. Гельвецій, М. Грушевський, М. Драгоманов, І. Кант, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, С. Науменко, І. Огієнко, Ж. - Ж. Руссо, С. Русова, Г. Сковорода, І. Франко, Г. Шевченко, А. Шефтсбері, Я. Чепіга, Д. Юм та ін.). Зазначено, що проблема формування мистецького світогляду підростаючого покоління була завжди актуальною.

З'ясовано, що на сучасному етапі розвитку суспільства проблема естетичного виховання й формування мистецького світогляду привертає увагу філософів (В. Андрущенко, І. Зязюн та ін.), соціологів (В. Потапчик, О. Семашко та ін.), психологів (С. Максименко, С. Науменко та ін.), педагогів (Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, В. Передерій, Г. Шевченко та ін.).

Наголошено на тому, що проблема формування мистецького світогляду досліджується в контексті теорії музично-естетичного навчання

й виховання.

Зауважено, що багато дослідників сходяться на думці, що процес формування основ мистецького світогляду включає накопичення музичних вражень, засноване на вивченні кращих зразків музичного мистецтва (М. Бойченко, А. Козир, О. Лобова, Л. Паньків, І. Чистякова та ін.).

Підсумовано, що мистецький світогляд є не вродженим, а набутим духовним процесом, який може розвиватися тільки під час залучення особистості до культури й мистецтва. Застосування методів систематизації та узагальнення дозволило з'ясувати, що формування світогляду як індивідуально-особистісного утворення відбувається на основі системи знань, інтересів, пріоритетів, переваг і визначається потребою особистості в самоосвіті. Мистецький світогляд розвивається в процесі позитивного ставлення підлітків до високохудожніх зразків музичного мистецтва на основі порівняння й вибору бажаних музичних творів.

Для з'ясування сутності основоположного поняття дослідження «формування мистецького світогляду учнів підліткового віку» розглянуто терміни «світогляд», «мистецький світогляд», «формування мистецького світогляду в процесі співацького навчання».

Так, світогляд розуміється як складне утворення, що визначає розвиток особистості, прояв її творчих можливостей і здібностей, досвіду, ціннісних орієнтирів. Представлено тлумачення «формування світогляду» як складного процесу, що зумовлюється духовним світом людини, її мистецьким досвідом, музично-психологічними особливостями, здібностями та творчим потенціалом.

Подано визначення поняття «формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання» як процесу, що визначає готовність учня до співацької діяльності, підвищення його власного загальноосвітнього рівня й передбачає не тільки накопичення музичної інформації за умов зацікавленості вокально-хоровим мистецтвом, що

формується на основі співацького досвіду, але й уміння узагальнювати мистецькі явища задля становлення власного погляду на оточуючу дійсність.

Науковці в галузі мистецької педагогіки вважають, що мистецький світогляд є показником культури особистості, мірою творчої активності, і розуміють під ним систему мистецьких знань, інтересів, що формуються на основі мистецького досвіду. Аргументовано, що на формування досліджуваного феномену впливають усі види мистецької діяльності. Особливо підкреслюється значення хорового співу у формуванні мистецького світогляду, оскільки сприймання, вивчення хорового твору та його аналіз сприяють формуванню в учнів музичної обізнаності, розширюють її загальний мистецький світогляд.

Розробка теоретичного матеріалу дала можливість визначити та теоретично обґрунтувати структуру й функції формування мистецького світогляду підлітків під час навчання співу. Визначено такі компоненти, як: мотиваційно-спонукальний, який характеризується наявністю стійкої зацікавленості підлітків співацькою діяльністю; аналітично-оцінювальний, якому притаманна спроможність учнів до вивчення й оцінювання явищ вокально-хорового мистецтва; результативно-інтерпретаційний, що визначається можливістю підлітків виявляти себе у продуктивній співацькій діяльності.

Формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання враховувало реалізацію таких функцій, як: активізаційно-ціннісної, пізнавально-діяльнісної, комунікативно-гедоністичної. Застосування активізаційно-ціннісної функції характеризується такими ознаками, як: зацікавленість підлітків мистецтвом, зокрема вибір улюблених творів; реалізація власних ціннісних орієнтирів і потреб; залучення до усвідомлення змісту мистецьких творів із метою співвіднесення задумів автора з власними переживаннями; вибір шляхів самовдосконалення і саморозвитку з метою формування мистецького світогляду.

Пізнавально-діяльнісна функція дає можливість тлумачити мистецтво як знакову систему, що відзначається образною інформацією та систематизує й узагальнює художній досвід, а також особистісне засвоєння загальнолюдської культурної практики. Отже, застосування цієї функції передбачає створення в підлітків установки на детальне усвідомлення особливостей музичного твору, а вже потім – спонукання до самовираження під час його вокально-хорової інтерпретації.

Формуванню мистецького світогляду підлітків під час співацького навчання сприяє комунікативно-гедоністична функція, яка передбачає акцентування ролі естетичної насолоди під час сприйняття та створення музичних образів. Єдність змісту і форми під час усвідомлення підлітками вокально-хорових творів набуває важливого значення з метою формування мистецького світогляду.

Зазначено, що музично-естетичний смак є інтегральним показником сформованості мистецької свідомості підлітка в цілому, виражає особливості його індивідуального реагування на всі події та явища, які його оточують. Висвітлено, що учні підліткового віку по різному підготовлені до спілкування з музичними явищами. Існуючий стан їх музичного навчання засвідчує, що значна частина учнів має недостатній досвід сприйняття, пізнання й усвідомлення музичного мистецтва. Отже, зауважимо, що формування мистецького світогляду підлітків повинно здійснюватися як цілісний процес духовно-творчого становлення особистості учня, розвитку в нього ціннісного ставлення до мистецтва музики під час здійснення співацької діяльності.

РОЗДІЛ 2

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МИСТЕЦЬКОГО СВІТОГЛЯДУ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ СПІВАЦЬКОГО НАВЧАННЯ

У другому розділі розроблено та теоретично аргументовано модель методики формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання в контексті взаємодії методологічних підходів, принципів, педагогічних умов, методів та прийомів педагогічного впливу на учнів-підлітків, рівнів та етапів формування мистецького світогляду підлітків.

2.1. Наукові підходи та принципи формування мистецького світогляду учнів підліткового віку під час співацького навчання

Розробка проблеми формування мистецького світогляду підлітків передбачає використання методологічних підходів, які створюють наукове підґрунтя для обґрунтування авторської методики. Методом системно-структурного аналізу було аргументовано, що методологічну основу формування означеного конструкту становить низка підходів, які взаємодіють між собою. Серед них: полікультурний, діяльнісний, особистісно-орієнтований, аксіологічний.

У музичній освіті полікультурний підхід виступає методологічною основою у процесах забезпечення, осягнення, зберігання й передачі цінностей і смислів, що зображені у творах музичного мистецтва та є притаманними для різних культур і періодів. Досліджуваний підхід характеризується ознаками діалогу, полілогу, поширенням полікультурного простору.

Під час полікультурного виховання підлітки опановують головні ціннісні орієнтири цивілізації, долучаються до рідної культури, що впливає на збагачення їхнього духовного, морального й соціокультурного досвіду. У процесі впровадження зазначеного підходу в підлітків формуються й

поглиблюються знання про національну та світову культуру, відбувається становлення мистецького світогляду.

Реалізація полікультурного підходу позитивно впливає на формування мистецького світогляду підлітків, розвитку їх виконавських здібностей та активізацію творчих можливостей. Крім того, даний підхід забезпечує розвиток інтересу й поваги рідного мистецтва та мистецтва інших народів, що дає можливість сприймати, передавати та створювати музичні цінності в контексті рідної чи іншої музичної традиції.

Полікультурний підхід забезпечує можливість створення етноорієнтованого музично-освітнього, музично-просвітницького, музично-інформаційного середовища. Воно виступає елементом регіонального освітньо-культурного середовища, у якому особистість задіює власні духовні та мистецькі потреби, усвідомлює етнічні духовні й музичні цінності, засоби толерантного полікультурного спілкування.

У численних дослідженнях у сфері музикознавства, музичної педагогіки та психології висвітлюється багатофункціональність музичного мистецтва, яке не тільки з'ясовує завдання художнього розвитку здобувачів освіти, становлення їх образно-емоційної сфери, творчих здібностей та пізнавальних інтересів, але також виступає механізмом розвитку полікультурності як частини духовної культури особистості. Такі процеси забезпечують розвиток мистецького світогляду підростаючого покоління.

Відтак, полікультурний підхід здійснює стратегію культурної варіативності та сприяє створенню полікультурного середовища, що стимулює учнів до діалогового спілкування, пізнавальних активних процесів, залучення до національних і загальнокультурних взірців мистецтва. Упровадження полікультурного підходу в модель методики формування мистецького світогляду підлітків забезпечує формування та поглиблення знань про національну та світову культури.

У контексті нашого дослідження слід підкреслити, що розробка питання діяльнісного підходу привертає велику увагу науковців і практиків. Це

зумовлено низкою причин, серед яких: актуалізація ролі освітньої діяльності, що посилює формування свідомості, цілеспрямованості, а також активізує роль самовизначення, самооцінки, самоосвіти та ін.; визначення вихованця як суб'єкту культуротворчої діяльності за умов полікультурного освітнього простору.

Залучення діяльнісного підходу до нашого дослідження дозволяє вивчити особистісну світоглядну сферу з урахуванням її сутнісних особливостей. Означений підхід сприяє засвоєнню учнями основної школи знань про інші культури, з'ясуванню загального та особливого в традиціях, культурних цінностях народів. Мистецька діяльність базується на здатності особистості до виконання практичних дій та їх рефлексивної оцінки, що вимагає для цього наявності мистецького світогляду. Тобто, освітня діяльність підлітка має стати суб'єктивним моментом його продуктивної практики (в нашому дослідженні, співацької діяльності) і зумовлює процес формування мистецького світогляду.

Вважаємо за доцільне розглянути співвідношення понять «практика», «діяльність». Сутність практики вбачається в тому, що вона є єдністю об'єктивного та суб'єктивного. Натомість, діяльність виконує функцію опосередкування активності, виявлення змісту й мети суб'єкту. За таких обставин, освітня діяльність учня має стати суб'єктивним моментом його практики (в нашій роботі, – співацької). Для даного дослідження суттєву роль мають положення психологічної науки про структуру діяльності. В них практична й теоретична діяльність вивчаються як система. До того ж, функціонує психіка, що здійснює разом зі свідомістю спонукальну, регулюючу й контролюючу дії. Така позиція вчених доводить, що особистість учня, яка розвивається й самореалізується в освітній діяльності, є системою, що відзначається полікультурним характером і зумовлюється її мистецьким змістом.

Поряд із поданими вище методологічними підходами, залучення особистісно орієнтованого підходу до нашої методики забезпечує художній розвиток вихованців з урахуванням їх мистецького досвіду. Мається на увазі

вплив мистецтва музики на розвиток сприйняття, здібностей, пам'яті, уяви, почуттів тощо. Реалізація означеного підходу передбачає зацікавлення підлітків музичним навчанням, під час якого співацька діяльність спрямовується на з'ясування власного мистецького потенціалу, унікальних мистецьких можливостей задля становлення мистецького світогляду. Обґрунтований особистісний орієнтований підхід забезпечує розробку проблеми світогляду в контексті співставлення різних видів продуктивної діяльності на основі індивідуальних здібностей і можливостей.

Аксіологічний підхід пов'язується з питаннями розвитку й функціонування цінностей як основи особистісних утворень, ціннісної детермінації свідомості й поведінки особистості, застосування принципів, умов, засобів сприйняття, засвоєння, творчого збагачення цінностей під час розвитку особистості. Опрацювання наукової літератури дає уявлення про стан розробленості проблеми аксіологічних підходів. Так, духовні цінності вивчаються в науковому доробку І. Беха, В. Дряпіки; наукові пошуки у сфері музикознавства, психології художньої творчості покладені в основу концепцій О. Олексюк, Г. Падалки, В. Шульгіної та ін. У роботах І. Ковальова ґрунтовно вивчено особливості становлення в молоді естетичних оцінок у галузі музичної культури, а також визначено педагогічні умови забезпечення естетично-ціннісного ставлення підростаючого покоління до явищ музичного мистецтва.

Зазначене вище обґрунтовує узагальнення вчених щодо провідної ролі рефлексії у процесі мистецького навчання, яка впливає на процес самопізнання власного внутрішнього світу у зіставленні з переживаннями стосовно мистецького твору. Отже, під час рефлексії здійснюється зіставлення особистісних цінностей учня зі світоглядними установками, відображеними в мистецтві. Як влучно зазначає Г. Падалка, застосування аксіологічних орієнтирів у співацькому навчанні порушує проблеми формування їх духовної культури як системи смислів життя людини, пов'язаних із внутрішнім психічним її життям і зорієнтованих на застосування гуманістичних цінностей на практиці (Падалка, 2010). З цих позицій, реалізація аксіологічних підходів у

співацькому навчанні підлітків є важливим засобом забезпечення ефективності формування їх світогляду.

Виокремлення принципів сприяє обґрунтуванню змістових складових, структури означеного процесу формування мистецького світогляду учнів підліткового віку в ході співацької діяльності. У концептуальних позиціях науковців підкреслюється, що здійснення процесу навчання завжди забезпечується загальними принципами, які впливають на досягнення намічених завдань та на оптимальність вибору будь-якого з варіантів отримання результату.

Опрацювання наукових джерел свідчить про те, що І. Бех, С. Гончаренко, І. Зязюн, Г. Падалка, О. Ростовський та ін. у своєму науковому доробку розглядають проблему педагогічних принципів. Зокрема, О. Ростовський у своїх працях пропонує тлумачення законів, закономірностей у педагогічному процесі. Він подає дві групи закономірностей, які впливають на становлення й розвиток музичного сприймання, яке пов'язане з мистецьким світоглядом. До першої групи належать закономірності, які реалізуються під час формування мистецького світогляду з огляду на своє змістове наповнення та на умови їх застосування. Другу групу створюють закономірності, які використовуються з урахуванням характеру діяльності учасників освітнього процесу, змісту й методів навчання мистецтва, у процесі дії будь-яких чинників (Ростовський, 2011, с. 225).

Такі обставини дають можливість вивчати закономірності в якості відносної постійності, а також зв'язків між явищами та основними чинниками. До того ж, науковець виокремлює відмінність між закономірністю й законом, з урахуванням того, що закономірність характеризує початковий етап пізнання залежності між явищами, а в законі відображується більш поглиблене та конкретне співвідношення між такими фактами (Ростовський, 2011, с. 223).

Обґрунтування принципів формування мистецького світогляду підлітків передбачає висвітлення сутності поняття «принцип». Безперечно, основні принципи навчання є провідними орієнтирами дієвого значення у процесі

вдосконалення практичної діяльності. О. Ростовський стверджує, що дидактичні вимоги до освітнього процесу, реалізація яких сприяє його ефективності, створюють зміст комплексу принципів (Ростовський, 2010, с. 224). Відтак, принцип забезпечує втілення педагогічної концепції, що забезпечує реалізацію категорії діяльності.

Таким чином, принцип забезпечує реалізацію засвоєних законів і закономірностей, втілення мети, завдань, змісту навчання, що проявляється в такий спосіб, щоб надати змогу їх застосувати як практичні норми. Необхідним є виокремлення принципу як орієнтиру в способах з'ясування завдань задля ефективної взаємодії різних сторін, аспектів педагогічного процесу. Відтак, найбільш загальна стратегія розв'язання освітніх проблем відбивається в принципах.

Досягнення мистецької педагогіки доводять, що принципи застосовуються як провідні позиції, що обумовлюють сутність, зміст, провідні вимоги до мистецького навчання. Урахування цих вимог дає можливість отримати результати усвідомлення вихованцями мистецьких явищ. Отже, принципи вбирають у себе узагальнені закономірності навчання мистецтва, а також його окремі складові, які поєднуються в ціле. Принципи тлумачаться Г. Падалкою як нормативно-об'єктивна основа, що зумовлена рівнем розвитку педагогіки, психологічної, соціологічної науки, художньої культури.

Загальнодидактичні принципи (цілісності, безперервності й послідовності, активності творчих дій, єдності педагогічного й естетичного), які використовуються в педагогічній науці, стали основою в обґрунтуванні специфічних принципів формування мистецького світогляду підлітків. До того ж, у процесі художньо-естетичного становлення підростаючого покоління суттєвого значення набуває принцип єдності загальнокультурного, національного, регіонального аспектів мистецької освіти. Реалізація національного аспекту сприяє розвитку в учнів почуття патріотизму, любові до рідної землі, Батьківщини, рідної мови. Загальнокультурний аспект передбачає художній розвиток учня на основі врахування культуровідповідних

поліхудожніх ознак (діалог культур, зв'язок між видами мистецтва) в мистецькому навчанні.

Описані вище принципові позиції склали основу в окресленні педагогічних принципів, які застосовуються в нашому дослідженні, серед яких: принцип цілісності; єдності освітніх, виховних та розвивальних завдань у мистецькому навчанні; системності й послідовності. Упровадження принципу єдності освітніх, виховних та розвивальних завдань у мистецькому навчанні забезпечує не лише усвідомлення образного смислу вокально-хорових творів, але й формування вмінь і навичок засвоєння музичних образів, використання цілісних підходів у такій діяльності задля розвитку особистісних рис, сприйняття й опанування духовних цінностей, а також захоплення вітчизняною музичною культурою.

Реалізація принципу системності й послідовності сприяє логічній побудові змісту навчальних програм з музичного мистецтва, поступове ускладнення музично-навчального матеріалу, послідовні дії у формуванні досвіду співацької діяльності учнів основної школи. Зважаючи на специфічні ознаки пізнавальної діяльності, які зумовлює означений принцип, забезпечується системність в отриманні знань, умінь і навичок співацької роботи. Даний процес характеризується досягненням чистоти інтонування, при чому, – як в одноголосному, так і в багатоголосному співі. Крім того, втілення означеного принципу передбачає таку саму опору на попередній досвід (знаннєвий і практично-діяльнісний), що впливає на якість співацько-виконавських дій підлітків.

Виокремлення принципу цілісності забезпечує спрямування методів, прийомів, форм навчання на досягнення мети – духовно-особистісний та мистецький розвиток учнів підліткового віку. Ця принципова позиція дає можливість підліткам залучатися до широкого спектру надбань у сфері мистецтва та у світовій культурі. Даний принцип виявляє важливу роль у методичному забезпеченні співацького навчання учнів.

Обґрунтований вище матеріал дав змогу виділити спеціальні принципи, які відіграють важливу роль у формуванні світогляду підлітків у процесі співацького навчання. Серед них: принцип культурологічної спрямованості мистецького навчання; принцип дотримання діалогічних взаємостосунків між учителем та учнями; принцип естетичного забезпечення мистецько-навчального процесу. Культурологічна спрямованість мистецького навчання передбачає таке змістове наповнення навчального процесу, яке уможливило б сприймання учнями мистецтва як надбання культури світу. Культуровідповідність виступає необхідною передумовою становлення мистецького світогляду, що забезпечує досягнення учнями мистецтва музики як соціального явища в контексті розвитку художньої культури світу.

Під час втілення принципу культуровідповідності підлітки мають можливість ознайомитися з різноманітними зразками мистецтва, усвідомити різні художні напрями з метою становлення мистецького досвіду. Не має сумніву, що даний принцип спричиняє формування й розвиток особистісної культури. За таких обставин, спроможність вихованців чітко уявляти специфічні особливості мистецьких явищ у суспільному житті допоможе їм визначити роль художнього розвитку у власному житті. Відтак, формування мистецького світогляду учнів-підлітків закономірно забезпечується єдністю загальнокультурного й особистісного у процесі мистецького навчання.

Застосування принципу естетичного забезпечення мистецько-навчального процесу спонукає підлітків до сприймання, усвідомлення та перевтілення суспільного оточення за законами прекрасного під час становлення їхньої мистецької культури та художньої свідомості. Трактування естетичної культури в контексті сформованості в учня естетичних знань, смаків, здібностей, сприйняття явищ дійсності, мистецьких творів дає змогу розглядати зміст цього принципу як розуміння естетичної цінності мистецького матеріалу, розвиток умінь учнів до сприйняття музичного мистецтва як явища, що відзначається вагомим потенціалом втілення краси в особистісному житті ( ). Відтак, почуття краси, високохудожнього, довершеного актуалізується на основі досягнення

змісту мистецьких прикладів, що поліпшує якість формування мистецького світогляду підлітків на уроках мистецтва та в позаурочній діяльності.

Для даної дисертаційної роботи суттєвою є позиція Г. Падалки щодо специфіки обраного принципу, який спрямовує учнів на досягнення їхнього художнього розвитку шляхом поєднання навчальних завдань із більш вагомими високохудожніми цілями, з'ясування яких забезпечує розвиток естетичних уподобань та адекватної оцінки довершеного в мистецьких взірцях та дійсності (стор.154).

Вважаємо за доцільне наголосити, що формування у школярів мистецького світогляду опосередковується розвитком музичних здібностей із метою надбання ними вмінь співвідносити сприймання й оцінку музичного матеріалу з уявленнями про прекрасне. Отже, впровадження принципу естетичного забезпечення мистецько-навчального процесу передбачає таке його змістове навантаження, яке пов'язується із цілями формування мистецького світогляду підлітків, надбання вмінь вирізняти красиве, довершене від псевдооригінального в мистецтві.

Ураховуючи той факт, що умови розвитку освіти активізують творчі прояви підростаючого покоління, оригінальність позицій і вподобань під час сприймання й розуміння мистецьких творів та ін., задіяння принципу дотримання діалогічних взаємостосунків між учителем та учнями вважаємо важливим аспектом у розробці нашої методики. Вирішальну роль відіграє розуміння процесу навчання як певним чином організованого спілкування між тими, хто має знаннєвий досвід щодо мистецтва, й тими, хто його набуває. У процесі означеної взаємодії відбувається пізнання, усвідомлення й формування мистецького досвіду, який має суспільне значення, а також сприяє ефективності навчальної роботи. Під час суб'єкт-суб'єктного взаємозв'язку вчитель поводить з учнем як з унікальною особистістю, що має можливість продукувати естетичні цінності.

З огляду на такі дії, специфіка спілкування відрізняється врахуванням самостійних винайдень підлітків. За таких обставин, з боку вчителя велика

увага приділяється художнім смакам і перевагам учнів, що дає можливість здійснювати навчальний процес на паритетних засадах. Змістова сутність такої взаємодії полягає в можливості використання оцінювальних підходів до мистецьких явищ, обміну власними позиціями щодо музичних творів, художніх ідей, мистецьких спостережень та ін. Отже, активність суб'єкту навчання полягає у виявленні його цінностей, поглядів, мистецького світосприйняття, світогляду.

Як влучно стверджує Г. Падалка, процес мистецького навчання, в якому й учні, й учитель налаштовані на творчість та спільно діють у цій сфері, відбувається ефективно. Винайдення нового, спільна взаємодія виступають продуктивним засобом задля творчих проявів учнів. За умов художньо-емоційного контакту відбувається таке переживання емоційно-образного змісту мистецьких творів, що визначається однаковим спрямуванням їх «емоційного змісту».

Залучення до співацького навчання художньої ініціативи підлітків має вагоме значення під час формування їх мистецького світогляду. Це дає можливість учням індивідуально проявляти себе в ході інтерпретування художніх образів у процесі навчання мистецтва. Слід підкреслити, що реалізація емпатійності переживання мистецьких образів виступає вагомою складовою ефективності становлення мистецького світогляду. У нашому дослідженні дієвими є положення, аргументовані О. Ростовським стосовно інформації про музичний твір. Учений-педагог слушно вважає, що обсяг інформації слід komponувати з урахуванням здібностей, досвіду, психічних особливостей школярів (Ростовський, 2010, с.123 – 124).

Основні правила до вибору музичної інформації доцільно обґрунтувати таким чином: образність та емоційність, що передбачають влучність, лаконічність та емоційно-образні риси вступного слова вчителя, яке має пробудити інтерес до музичних творів та чутливість; оригінальність та новизна, які дають можливість учителеві повідомлювати яскраві факти щодо створення й виконання музичних творів; зорієнтованість на розвиток творчих

можливостей, що відбувається поряд із самостійними проявами в контексті мистецьких явищ.

Таким чином, досягнення ефективного результату під час створення мистецького навчального діалогу передбачає вміння вчителя запропонувати питання, завдання, які збуджують у підлітків зацікавленість музикою, художньо-творцю самореалізацію, прояв власного розуміння мистецьких образів, що ефективно впливають на формування мистецького світогляду.

У зазначеній площині не виникає сумніву щодо ролі мистецько-практичних дій як рушійної сили мистецького навчання та становлення мистецького світогляду. У цій діяльності проявляються здібності, почуття, прагнення, вміння, свідомість школярів. Безперечною специфікою мистецько-навчальної діяльності стає її цілеспрямованість з метою досягнення певних результатів у мистецтві, набуття художнього досвіду та ін. Крім того, активна позиція підлітків у ході мистецької навчальної діяльності сприяє виникненню художньої ініціативи, пробудженню психологічного настрою, створенню установки на виконання творчих завдань. Натомість, завдання технічного опанування мистецького образу не повинні переважати естетичним вимірам мистецтва.

2.2. Педагогічні умови та методи формування мистецького світогляду підлітків

З метою ефективного формування у школярів підліткового віку мистецького світогляду під час співу нами виділено та обґрунтовано низку педагогічних умов. Учені влучно вважають, що умова означає обставину, яка що-небудь зумовлює; вимогу однієї зі сторін, що знаходять спільну мову; ситуацію, в якій здійснюється будь-який процес. Відтак, нам імponує твердження науковців, що умови – це комплекс заходів задля досягнення поставлених цілей, що складається із зовнішніх характеристик, методичних прийомів, які спрямовані на взаємодію з учнем. Так, М. Боритко пише, що

умови є фактором, що здійснює ефективний перебіг педагогічного процесу (Єжова, с. 195). Крім того, науковці обґрунтовують сутність обраного поняття як сукупність педагогічних заходів, зорієнтованих на поліпшення освітнього процесу.

У галузі мистецької освіти Г. Падалка вважає, що педагогічні умови мистецького навчання (в нашому дослідженні формування мистецького світогляду під час навчання співу) – це спеціально створені, або цілеспрямовано організовані та застосовані обставини навчання в мистецькій сфері, які здійснюють вплив на його результативність (Падалка, 2013).

У нашому дослідженні під педагогічними умовами висвітлюється сукупність своєчасних педагогічних заходів, що сприяють формуванню в підлітків мистецького світогляду в ході співацького навчання.

О. Ростовський, визначаючи роль музичного мистецтва в сучасному світі, доводить доцільність низки педагогічних умов, як-от: забезпечення більш повного спілкування підлітків з мистецькими явищами на уроках музики, а також у позакласній і позашкільній роботі; сприяння усвідомленню школярами інтонаційної природи музичного мистецтва, а також розуміння його образного змісту; ознайомлення учнів із високохудожніми зразками музичних жанрів і стилів (Ростовський, 2011).

Беручи до уваги позиції науковців-практиків і осмислення обставин, що склалися на сучасному етапі розвитку мистецької освіти, ми вважаємо, що формування мистецького світогляду у школярів підліткового віку в процесі співацького навчання має відбуватися під час упровадження таких педагогічних умов, як: збагачення мистецького тезаурусу підлітків із метою активізації практичної співацької діяльності; реалізація художньо-діалогічної взаємодії між учасниками освітнього процесу; створення позитивно довірливої гедоністично спрямованої художньої атмосфери співацького навчання.

Першою педагогічною умовою формування мистецького світогляду учнів-підлітків є збагачення мистецького тезаурусу підлітків із метою активізації практичної співацької діяльності. Вважаємо за доцільне

підкреслити, що співацьке навчання в нашому дослідженні відбувається під час навчальної та позанавчальної роботи. Вивчення наукової літератури доводить, що термін «позанавчальна діяльність» розглядається різними вченими, але часто ототожнюється з «позакласною», «позаурочною» роботою. Слід наголосити, що позакласна музична робота є комплексом різних видів діяльності, які доповнюють уроки мистецтва з формування мистецького світогляду у школярів. Позаурочні заняття створюють можливість активного залучення учнів до музичної діяльності. У процесі позанавчальної діяльності здійснюється розширення світогляду, поглиблюються музичні знання, поліпшуються виконавські навички та вміння. Отже, змістове навантаження позанавчальної роботи визначається вдосконаленням практичних умінь і навичок творчої діяльності учнів із метою розвитку емоційної сфери задля опрацювання музичних творів.

Учені виділяють різні форми позакласної роботи, які класифікуються за групами. Ці групи стосуються об'єкту впливу (групові, індивідуальні), напрямів навчання (естетичне, музичне). Найбільш своєчасними формами позанавчальної роботи виступають: вечори, музичні вітання, тематичні заходи, свята та ін. У ході позанавчальної діяльності в учнів стимулюються інтереси, переваги, уподобання, які є основою у формуванні мистецького світогляду.

У контексті виокремленої умови – збагачення мистецького тезаурусу підлітків із метою активізації практичної співацької діяльності – посилюються пізнавальні аспекти у змісті співацького навчання, відбувається формування оцінних суджень, ціннісних проявів, ставлення на основі отриманої інформації до вокально-хорових творів. Усе це сприяє формуванню мистецького світогляду підлітків. Слід підкреслити, що підлітки оцінюють естетичні явища з точки зору значущості предметів і явищ як прекрасних і досконалих із метою збагачення власного мистецького тезаурусу задля організації практичної співацької діяльності. Результатом набуття мистецьких знань та активізації співацької діяльності є створення особливих умов формування мистецького

світогляду учня. Такий результат стає можливим під час інтеграції позаурочної діяльності й уроків мистецтва.

У контексті зазначеної умови посилюється дієвість практичних форм усвідомлення мистецьких творів підлітками. Під час мистецько-практичної діяльності відбувається формування потреб школярів, чітке формулювання завдань практичної роботи, надбання й усвідомлене використання практичних засобів досягнення мети, здатність до оцінки результатів мистецької діяльності. Під час такої діяльності виявляються здібності, почуття, смаки, уміння, формується свідомість. Таким чином, мистецько-навчальна практика виступає основою становлення мистецького світогляду учнів. Головні ознаки мистецької навчальної практичної роботи полягають у: наполегливості мистецьких дій підлітків із метою надбання мистецьких знань і вмінь, а також формування мистецького світогляду; послідовності мистецької діяльності, що забезпечується систематичними діями з приводу опанування мистецького матеріалу; активності школярів, яка характеризується уважним ставленням до мистецтва та емоційною насиченістю мистецьких дій.

Другою педагогічною умовою формування мистецького світогляду вихованців є реалізація художньо-діалогічної взаємодії між учасниками освітнього процесу. Оскільки, від того, на якому теоретичному фундаменті здійснюється навчання мистецтва музики, залежить його ефективність. Основою наявності такого типу спілкування між учасниками освітнього процесу виступає суб'єктна взаємодія, у ході якої вчитель ставиться до учня як до унікальної особистості, яка здатна продукувати естетичні цінності, перетворювати їх, інтерпретувати, а не тільки засвоювати (Олексюк, 2006).

Упровадження означеної умови забезпечує реалізацію самостійних творчих винайдень підлітків, що позитивно впливають на формування їх мистецького світогляду. Слід підкреслити, що відбувається врахування думок учнів, їхніх мистецьких уподобань і переваг із метою сприяння міжсуб'єктного діалогічного характеру спільної музично-навчальної діяльності. Відтак, особливостями такої взаємодії між учасниками освітнього процесу (вчителем та

підлітком) виступає обмін позиціями, думками, мистецькими оцінками та ін. Пріоритетне значення в зазначеному процесі має художній досвід, як учителя, так і учня, тому що відбувається обмін художніми результатами власних спостережень і емоційних переживань образів музичних творів. У цьому процесі велику роль відіграє організація творчої діяльності, без якої унеможлиблюється процес формування мистецького світогляду. Навчання має продуктивні результати, якщо і вчитель, і учні спільно працюють у мистецькій творчій сфері.

У зазначеному контексті слід звернути увагу на те, що вікові особливості підлітків, їхня пізнавальна діяльність зумовлюють використання різноманітних завдань на уроках із мистецтва та в позанавчальній роботі у процесі співу. Крім того, позитивна насиченість співацької діяльності неможлива без щирого ставлення вчителя до учня. Така взаємодія позитивно впливає на обсяг і якість музичного матеріалу, що вивчається, з урахуванням індивідуальних особливостей підлітка. Під таким кутом зору мають значення прийоми заохочення, підтримки, які активізують прояви зацікавленості мистецьким матеріалом.

Відтак процес формування мистецько-навчального діалогу забезпечується спроможністю вчителя формулювати питання в потрібному аспекті, здатність уважно вислухати, відверто цікавитися змістом як відповіді учня, так і результатами його творчого самовираження. У цьому процесі педагогічний артистизм, мовленнєва компетентність створюють основу діалогу художнього характеру, під час якого підліток виявляє власну активність.

Створення позитивно довірливої, гедоністично спрямованої художньої атмосфери співацького навчання виступає третьою педагогічною умовою формування мистецького світогляду школярів-підлітків. Здійснення позитивнодовірливої атмосфери на мистецьких заняттях, а також у позаурочній діяльності ефективно впливає на творчі винайдення підлітків, їх художні прояви, унеможлиблює появи в них скутості, невпевненості. Реалізація цієї умови сприяє виникненню творчої ініціативи, активізації художнього

потенціалу, стимулюванню самостійності підлітків. Доброзичливе, довірливе ставлення до вчителя з боку учнів впливає на зацікавленість останніх мистецьким матеріалом, комплексне набуття мистецьких знань. Намагання вчителя до забезпечення позитивної атмосфери мистецького уроку сприяє розвитку в учня здібностей, художніх можливостей і потреб. Відтак, щире, відверте, доброзичливе ставлення до вихованця як до особистості, здатність сприймати його світосприйняття, світогляд, – необхідна обставина організації позитивної атмосфери з метою адекватного усвідомлення мистецьких явищ.

Слід наголосити на основі узагальнення поданих вище матеріалів дослідження, що описаний нами комплекс педагогічних умов виступає як єдине ціле. Крім того, сучасні соціокультурні обставини актуалізують необхідність нових підходів до розробки педагогічних умов з метою формування мистецького світогляду підлітків.

Вважаємо за необхідне розглянути методичні засоби які створюють одну з основних складових моделі методики формування мистецького світогляду. Під «методом навчання» розглядається спосіб взаємозумовленої діяльності учасників освіти, що передбачає розв'язання навчальних завдань. Натомість, «метод навчання» вважається цілеспрямованою діяльністю, яка впливає на пізнання та практичні дії учасників навчання й забезпечує вирішення навчальних цілей. Отже, відбір методів навчання є специфікою їх використання характеризують стиль поведінки та діяльності учасників освітнього процесу.

Сучасна педагогічна наука тлумачить методи мистецького навчання як упорядковані засоби взаємодіяльності вчителя й учнів, зорієнтовані на з'ясування виховних і навчальних завдань у художній сфері. З метою забезпечення системності в розгляді методів Г. Падалка подає таку їх класифікацію:

- відповідно до джерел передачі та сприйняття мистецької інформації: демонстраційно-образні (наочні), словесні, творчі (практичні);
- за характером мистецької діяльності (репродуктивні, наслідувальні, інтерпретаційно-творчі);

– залежні від характеру художніх завдань відповідно до етапів навчання (ознайомлення з мистецьким матеріалом, створення образів мистецтва);

– відповідно до завдань становлення художніх властивостей учнів (активізація мистецького навчання, стимулювання мистецької діяльності, регуляція вольових зусиль) (Падалка).

Отже, методи спрямовують опанування музично-педагогічної реальності, можливості з'ясування навчальних завдань. Але необхідно обґрунтовувати їх вибір, розкривати засоби взаємозв'язку як певної системи, зокрема, методики. Методика розуміється як комплекс підходів, принципів, умов, засобів із метою досягнення нею необхідного результату. Отже, методика передбачає стратегію одержання нового педагогічного знання та окремі кроки задля вирішення поставлених завдань.

Вивчення й аналіз наукових досліджень М. Бойченко, О. Кузнєцової, О. Лобової, Г. Падалки, Л. Паньків, О. Ростовського, О. Рудницької, І. Чистякової дає можливість наголосити, що актуалізується нова перспектива розгляду методичного забезпечення навчання підростаючого покоління. Зокрема, методичне забезпечення формування мистецького світогляду учнів основної школи полягає в обґрунтуванні факторів стимулювання навчальної діяльності з метою виявлення самостійності та творчості під час усвідомлення знань, умінь і навичок співацької діяльності.

Вибір методів формування мистецького світогляду відбувався з огляду на те, що досвід культури сприймання музики, художніх естетичних переживань, образного та емоційного мислення, оцінки музичних явищ створює зміст мистецького світогляду. Крім того, враховуються особливості підліткового віку, який характеризується тим, що школярі вже мають світогляд, який необхідно розширювати, розвивати. За таких обставин, формування мистецького світогляду відбувається завдяки розвиткові сприйняття творів різних за жанрами, стилями, розучуванню й виконанню доцільного пісенно-хорового репертуару.

Слід вказати, що в підлітковому віці співацька робота визначається певними складнощами. Існує проблема в тому, що відсутність співацького досвіду підлітків приводить до того, що більш складний вокальний репертуар школярі виконувати не можуть, а доступний, більш простий, не викликає в них зацікавленості. Це спричиняє необхідність вибору оригінальних вправ і пісень. Дана практична робота здійснюється за допомогою методу творчих вправ. Своєчасність означеного методу вбачається в тому, що учні в якості вправ виконують окремі фрагменти зі складних творів. Отже, відбувається правильне формування звуку (артикуляція, дихання), що сприяє більш оптимальному розучуванню твору в цілому. Описаний метод залучається у співацьку діяльність разом із методом фрагментарного розучування.

Під час формування мистецького світогляду значну роль відіграє здатність співпереживати настрою й почуттям на основі естетичної оцінки мистецького образу, адже ефективне формування даного феномену передбачає врахування інтересів, смаків, уподобань, власного ставлення до музичних творів. Досліджуваний процес забезпечується, зокрема, впровадженням методу емоційно-змістового аналізу музичних творів. За таких обставин, відомості та факти стосовно життя та творчості митця або створення певного твору мають надати поштовх до більш повного розкриття змісту, ідеї твору та виявити ставлення слухача до нього.

Метод «занурення» в жанрово-стильові ознаки сприяє більш повному розумінню змісту музичного твору та його жанрової та стильової специфіки. Одночасно з описаними методами застосовується метод повторюваності сприймань, який активізує здібності підлітків слухати й чути музику. Використання цього методу у взаємодії з прийомом усвідомлення засобів музичної виразності пробуджує активність сприйняття й забезпечує адекватну реакцію підлітків на музичні образи. Неабиякого значення мають методи «музичних позивних» і «співу інструментальних тем», що задіюються не тільки задля формування смаку, інтересу, бажання учнів опановувати музичні взірці, але й з метою формування мистецького світогляду.

З означеними вище методами взаємодіє метод ескізно-практичних виконавських паралелей (за Г. Падалкою). Він сприяє більш широкому охопленню підлітками формотворчих рис композиторського письма, а також детальному виконавському вивченню певних творів, зокрема вокально-хорових. Отже, впровадження методу ескізно-практичних виконавських паралелей у ході формування мистецького світогляду сприяє:

- вивченню достатньої кількості музичних прикладів за обмежений час, що дає можливість накопичувати слухацький досвід;
- виконавському опрацюванню творів для співу, що виявляється в єдності естетичного переживання підлітками художніх ознак, а також досягнення композиторського стилю;
- творчій праці підлітків над вокально-хоровим матеріалом, що сприяє активізації самостійності під час відтворення стилю, жанру.

Науковцями були розроблені методи, які дають можливість спрямовувати процес спілкування з різними видами мистецтва на естетичне ставлення учнів до творів мистецтва. Серед таких методів: образно-асоціативний, аналітико-формотворчий, емпатійно-гедоністичний, варіативне впровадження яких плідно забезпечує формування мистецького світогляду дітей підліткового віку під час співацького навчання.

Зокрема, образно-асоціативний метод застосовується задля збагачення естетичних переживань і сприяє сприйманню підлітками художньо-образних зв'язків. Аналітично-формотворчий метод дає можливість порівнювати зображальні й виражальні засоби в мистецтві. Це є основою для усвідомлення учнями специфічних та універсальних художніх закономірностей. Даний метод доповнюється художньо-порівняльним аналізом, в якому зміст і форма образів розглядаються в єдності. Емпатійно-гедоністичний метод сприяє виникненню відчуття естетичної насолоди в учнів у ході спілкування з мистецтвом.

Відтак, аналітично-формотворчий метод зорієнтовує школярів на співставлення елементів форми, образно-асоціативний – сприяє порівнянню

змісту образів у мистецтві, емпатійно-гедоністичний предбачає досягнення естетичної насолоди у процесі переживання учнями художніх образів.

Безперечно, добір високохудожнього навчального матеріалу має вагомим значення під час досягнень позитивних результатів навчальної та позанавчальної співацької діяльності. Демонстрація-показ учителем музичних творів на високому рівні вважається необхідною передумовою ефективності музичних занять. Опрацювання надбань, присвячених різним аспектам фахової підготовки (О. Олексюк, Г. Падалка, А. Козир, О. Щолокова), зокрема, інструментально-виконавської (О. Антоненко, Н. Мозгальова, О. Устименко-Косоріч, Д. Юник) стали основою для вивчення підходів щодо навчального мистецького репертуару.

Зокрема, Л. Смірнова вивчає принципи вибору навчального матеріалу й доводить, що цей процес доцільно проводити у взаємозумовленості всіх компонентів у змісті освіти. Натомість, Г. Падалка до основних вимог виокремлення матеріалу з мистецьких дисциплін відносить: урахування загальних принципів навчання (послідовність, системність, доступність та ін.); вибір високохудожніх творів, що містять гуманістичний виховний, навчальний і розвивальний потенціал.

У площині зазначеного активізація вивчення форм народної творчості та їх різноманітних аранжувань та інтерпретацій здійснюється поряд із сучасними тенденціями етнізації педагогічних процесів. За таких обставин, у контексті етнопедагогіки аналіз мистецьких творів, що ґрунтується на фольклорних джерелах, має визначити суттєві ознаки народного життя та їх відповідність суспільним ідеалам.

Сформований мистецький світогляд може бути лише за наявності у школярів інтересу до музики, вивчення кращих зразків і бажання втілюватись у практичній діяльності. Безперечно, для того, щоб музика стала життєво необхідною, доцільно не тільки її сприймати, але й розуміти образну мову, змістову сутність, художні образи та насолоджуватися ними. Слід зауважити, що в п'ятих, шостих класах вокально-хорова робота відзначається певними

труднощами. Так, відсутність співацьких навичок, які повинні були сформуватися в початкових класах, нівелює можливість опанування більш складного репертуару. Найбільш складним аспектом виступає розучування двоголосся. У такому процесі вирішальне значення має використання наочності в різних формах: нотний запис, приклади запису з виконанням пісні. Використовуються методи пояснення, поточного коментарю під час розучування твору.

Метод бесіди у процесі проведення концертів-лекцій впливає на формування мистецького світогляду завдяки розширенню кола музичних образів і засвоєнню нових інтонацій і ритмів. Вагоме значення мають літературно-музичні теми, в контексті яких відбувається бесіда стосовно творчості будь-якого письменника чи поета і доводиться її зв'язок із музикою. Наприклад, літературно-музична тема «Т. Шевченко і музика», «Природа в музиці та поезії». Зокрема, організований нами концерт-бесіда в циклі лекцій-концертів «Вокально-хорова музика та її засоби виразності» був присвячений завданням специфіки музики і їх відмінностей від інших видів мистецтв. Під час проведення цього концерту програмне забезпечення сприяло виникненню різних почуттів і настроїв. Підлітки отримали уявлення про особливості побудови вокально-хорового твору та його засобів виразності, а також їх впливу на почуття й переживання.

Слід підкреслити, що змістом концертів для підлітків може виступати природа, танець, патріотизм у музиці. Підготовка лекцій-концертів відбувається під час з'ясування таких завдань, як обґрунтування тематики концертів, своєчасних для підліткового віку; визначення музичних зразків, які найбільш продуктивно сприймають підлітки; розробка й добір різних типів пояснень, вступних слів; вивчення та спостереження за реакцією підлітків на концерті, обговорення думок про музичні твори.

У процесі формування мистецького світогляду велику роль відіграють естетичні судження, без яких неможливо уявити слухача з власними запитами, смаками, уподобаннями щодо музичних явищ. Безперечно, ефективно

формування навичок естетичного судження пов'язане з аналізом музичних творів. У нашій роботі даний процес здійснюється на матеріалі вокально-хорових творів, у яких літературне джерело допомагає розкривати музичний зміст. За таких умов, плідним є метод емоційно-змістового аналізу вокально-хорових образів.

Розвиток здатності учнів-підлітків до емоційної реакції на музичний твір більш ефективно відбувається за умови неодноразової повторюваності сприйняття, необхідного для роботи над вокально-хоровим твором. Отже, доцільним є застосування методу повторюваності сприймань. Він реалізується в різних формах: під час попереднього знайомства підлітків із певними творами з метою полегшення їх сприйняття; у процесі виконання в кінці кожної концерта-лекції низки творів із попередньої програми.

Метод художнього порівняння, який упроваджувався в нашу методику дає можливість застосовувати прийом контрастів. Ідеться про ознайомлення з вокально-хоровим твором у різному виконанні, а також порівняння власного виконання одного й того самого твору. Залучаючи прийом «різне в схожому» школярі можуть порівнювати різні оркестри, різні тембральні краски інструментів, різні голоси під час виконання одного й того самого твору. Метод співставлення схожих творів музичного мистецтва найбільш плідно застосовується у формі музичних колекцій. Колекції визначаються за музичними жанрами (колискові, жартівливі, танцювальна музика), за певними темами («Україна», «регіональний фольклор», «звуки лісу» та ін.).

У контексті нашої методичної роботи вважаємо за доцільне розглянути методи, які сприяють художньо-практичній діяльності і забезпечують відпрацювання вмінь і навичок вокально-хорового співу. Під час сприймання й виконання музики здійснюється розвиток музично-слухових уявлень і гармонійного слуху. Безперечно, вокально-хорова робота має певні складнощі. Необхідно обирати складний фрагмент із пісні задля використання його в розспівуванні. Цей прийом позитивно впливає на правильне формування звуку й більш швидке розучування твору. Виконавські завдання, з цього приводу,

передбачають використання дискусій, ігор, обговорення музичних вражень. Такі методи та прийоми допомагають підліткам усвідомити різноманітний світ музики та художні образи.

За допомогою методу вокальних вправ відбувалося формування вокально-хорових навичок у процесі вивчення високохудожнього пісенного репертуару. Відбувалася робота над правильним диханням, якому притаманний короткий вдих, його коротка затримка й поступовий видих. Безперечно, суттєву роль відіграє «спів на опорі», що сприяє якості звучання. Крім того, у хоровому співі застосовується метод «ланцюгового дихання», що сприяє досягненню правильного звуковедення. Вважаємо за доцільне підкреслити, що, зважаючи на особливості шкільного репертуару, здебільшого застосовується м'яка атака звуку. Оскільки специфіка звуковедення відбиває інтонаційно-образний зміст, розвиток навичок «протягувати» звук відбувається під час роботи над кантеленним звучанням. Цей прийом характерний більшості пісень із репертуару підлітків. Утім, проводиться робота і над штрихом *non legato*, що використовується для передачі героїчних, мужніх образів. З метою адекватного тлумачення літературного тексту під час вокально-хорової роботи задіюється метод відпрацювання навичок артикуляції, завдяки якому досягається чітка вимова приголосних і правильна «округлість» голосних. До того ж, спів без супроводу впливає на становлення тембрального, гармонічного, мелодичного слуху.

Як уже зазначалося, підлітковий вік відзначається бажанням опановувати розважальну музику, що створює основу його художніх смаків і вподобань. Дієвим засобом у навчанні співу з метою формування мистецького світогляду є вибір поряд із зразками класичної музики високоякісних творів сучасних жанрів і стилів. Практичні спостереження доводять, що залучення учнів підліткового віку до співацького мистецтва відбувається в ансамблі, хорі, гуртку. Немає сумніву про те, що безпосередня участь школярів у вокально-хоровій творчості впливає на формування мистецького світогляду. Слід наголосити, що до складу музичного навчального репертуару слушно включати

твори народного мистецтва, в яких відбивається художньо-історичний досвід народу, його духовні, суспільні й естетичні цінності. У процесі занять із мистецтва й у позанавчальній діяльності необхідно застосовувати виховний потенціал народної музики, адже залучення фольклору до музичного навчання є важливим у вихованні національної свідомості підростаючого покоління.

Формування мистецького світогляду підлітків на сучасному етапі забезпечують інформаційно-комп'ютерні технології, самостійні, творчі завдання, вокальні вправи та ін. Безперечно, застосування технічних засобів у навчанні співу підлітків дозволяє в сучасних умовах залучати текстову, звукову відео інформацію. Використання комп'ютерних технологій дає можливість підліткам виконувати таку діяльність, як оформлення творчого матеріалу, пошукові дії стосовно вивчення нових музичних зразків. Дом того ж, використання різних творчих завдань (наприклад, «Ми-композитори», «Гра в м'ячик») сприяло активізації самостійного потенціалу учнів.

Важливим є використання медіазасобів під час формування вокально-хорових навичок задля розвитку мистецького світогляду. У сучасних умовах використовуються електронні музичні енциклопедії, програми «Мистецтво» для 5 – 8 класів. Така енциклопедія має розділи, серед яких «Експерсії», «Статті», «Вікторина» та ін. Зокрема, розділ «Статті» вбирає в себе інформацію про композитора й виконавця про музичні твори, інструменти та ін. Крім того, цей програмний засіб дає можливість прослухати високоякісну інтерпретацію музичного твору, виконати пісні в караоке.

У контексті нашого дослідження вагомим значення набуває метод порівняння виконавських інтерпретацій. У нашій роботі виконавська інтерпретація вивчається як багатоаспектний цілісний процес розуміння й виконання в реальному звучанні музичного твору, що націлює на глибоке усвідомлення авторського задуму, особистісний прояв до нього, відображення змістової сутності у виконанні. Відтак, інтерпретація вокально-хорових творів підлітками передбачає пошук ними в музиці особистісно значущих сенсів, які відзеркалюють духовний світ підлітка. Таким чином, застосування методів

зіставлення, порівняння, інтерпретації здійснюється з урахуванням музичного досвіду, уяви, фантазії учнів.

Вважаємо за доцільне підкреслити, що висвітлення спеціальних методів вокального навчання в нашій роботі подається з метою з'ясування взаємозв'язку в їх комплексному застосуванні з методами формування мистецького світогляду. На думку В. Антонюк, правильне виявлення типу голосу, вірні прийоми голосоутворення й голосоведення, розвиток внутрішнього слуху та культури інтонації створюють методичне забезпечення співацької діяльності (Антонюк, 2008, с. 25). Вокаліст-науковець розуміє метод співацького навчання як комплекс способів і прийомів, які дають можливість викладачеві враховувати особливості свідомості учня, озброювати його знаннями, вміннями й навичками.

У зазначеному контексті вважаємо за доцільне звернути увагу на те, що спеціальні методи вокальної педагогіки існують як узагальнення багаторічного теоретичного вивчення властивостей співу та практичного досвіду. У науково-практичних надбаннях Р. Юссона досліджуються головні групи методів виховання співацького голосу. Серед них: методичні прийоми впливу на м'язові рухи й установки; методичні засоби, які впливають на розвиток тембру, правильність голосних; засоби вдосконалення внутрішніх відчуттів, вольові методи та прийоми; способи, які впливають на звукоутворення під час зворотних зв'язків між звуком і гортанню.

Здобувач освіти, майбутній учитель мистецтва має володіти методами та прийомами співацького навчання (концентричний, фонопедичний, фонетичний). До того ж, методи показу, пояснення, уявного проспівування доводять свою дієвість у ході співацького навчання (Антонюк, 2008, с. 144).

У контексті даного дослідження вважаємо звернути увагу на концентричний метод, який використовується, окрім вокального навчання дорослих, для становлення дитячих голосів. Означений метод під час співу передбачає з'ясування таких завдань, як:

- здійснення плавного співу «без придиху»;

- шляхом раціонального витоку повітря відбувається достатньо щільне зімкнення голосниць;
- здійснення координації в роботі голосоутворюючого апарату завдяки відсутності форсування та реєстрового перенавантаження;
- встановлення доцільних акустичних умов засобом помірно відкритого роту;
- активне звучання голосу, яке є результатом м'язової роботи голосового апарату;
- реалізація звучання однієї гучності;
- застосування прийому вокальних вправ для оспівування тону;
- створення послідовності у завданнях під час вибору вокальних вправ;
- дотримання вимог охорони та гігієни співацького голосу (Атоюк, 2008).

Вивчення першоджерел із теми дослідження засвідчують, що досвід культури музичного сприймання, художньо-естетичних переживань, емоційного та мистецько-образного мислення, оцінки музичних творів складає зміст мистецького світогляду (Падалка, 2010). Слід звернути увагу на те, що підлітковий вік характеризується тим, що учні вже мають певний світогляд, який вимагає розширення, формування, розвитку. Такі процеси виявляються в поглибленні пізнавальних потреб та інтересів. За таких умов, формування мистецького світогляду забезпечується сприйняттям творів різних стилів, жанрів, епох розучуванням і виконанням адекватного для підліткового віку пісенно-хорового репертуару та ін.

Вважаємо за доцільне підкреслити, що в підлітковому віці вокальна робота відзначається певними труднощами. Існують такі моменти, коли відсутність співацького досвіду призводить до того, що більш складний репертуар підлітки виконувати не можуть, а доступний, більш простий, – не

хочуть через відсутність інтересу. Це вимагає підбору оригінальних вправ і пісень. Така практична робота здійснюється за допомогою методу творчих вправ. Доцільність цього методу полягає в тому, що учні в якості вправ виконують окремі фрагменти зі складних творів. Отже, забезпечується правильне формування звуку (дихання, артикуляція), більш швидке розучування всього твору (Турчин, 2021, с. 128). Запропонований метод використовується разом із методом фрагментарного розучування.

У процесі формування мистецького світогляду велике значення має здатність співпереживати настрою й почуттям із подальшою естетичною оцінкою мистецького образу (Турчин, 2021, с. 70). Тобто, успішне формування обраного феномену неможливе без урахування запитів, інтересів, уподобань, смаків, власного ставлення учнів до музичних явищ. За таких обставин, означений процес забезпечується, зокрема, використанням методу емоційно-змістового аналізу музичних творів. У цьому контексті різні відомості й факти щодо життєдіяльності та творчості композитора або написання певного твору мають допомагати розкрити зміст, ідею твору та визначити особистісне ставлення слухача до нього.

З'ясування окреслених вище завдань забезпечується цілеспрямованим естетичним сприйняттям напряму розвитку художніх здібностей, що розуміються як сприйнятливість, емоційний відгук на музичні явища. Такий процес уможлиблюється за умов використання методу «занурення в жанрово-стильові ознаки» музичного твору, який створює підґрунтя для розуміння змісту музичного твору, його жанрово-стильової специфіки.

Разом з обґрунтованими методами використовується метод повторюваності сприймань, який сприяє розвитку здібності підлітків слухати й чути музику, активізує інтерес до неї. Взаємодія цього методу з прийомом усвідомлення засобів музичної виразності сприяє активному сприйняттю музики й адекватній реакції підлітків на неї. Важливого значення набувають методи «музичних позивних» і «співу інструментальних тем», що використовуються не тільки задля формування інтересу, смаку, прагнення

школярів до опанування музичного мистецтва, але й з метою формування мистецького світогляду підлітків.

Метод порівняльного аналізу, що використовується в нашій методиці, доцільно втілювати в практику співацького навчання з перших занять із метою оцінювання власної уконавської діяльності. Завдяки даному методу формуються навички самооцінки, самоконтролю підлітків, порівняння звучання власного голосу з еталонним виконанням певного твору дає можливість учневі найбільш яскраво відчутти недоліки власного виконання. Принагідно зазначимо, що метод порівняльного аналізу корисно застосовувати також під час співу інших учнів або запису відомих вокалістів. За таких обставин музичне сприйняття підлітків стає усвідомленим, розвиваються вокально-слухові уявлення, що, безумовно, впливає на якість мистецького світогляду.

Вивчення наукового доробку з проблемою дослідження, в якому розкривається стан сформованості мистецького світогляду підлітків та необхідність в усуненні недоліків з урахуванням сучасних вимог до мистецької освіти, дали змогу розробити і обґрунтувати методику дослідно-експериментальної роботи, яка зорієнтована на формуванні мистецького світогляду підлітків (рис 2.1) та описується в третьому розділі дисертації. Слід наголосити, що всі описані та схарактеризовані методи не виключають, а взаємодоповнюють один одного.

Висновки до розділу II

З метою всебічного аналізу процесу формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання за допомогою методу системно-структурного аналізу було впроваджено низку наукових підходів, які становлять методологічну основу дослідження, зокрема: полікультурний, діяльнісний, особистісно-орієнтований, аксіологічний.

Рис. 2.1. Методика формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання

На основі опрацювання методологічних засад обґрунтовано педагогічні принципи: цілісності, систематичності й послідовності, єдності освітньої, виховної, розвивальної функції навчання. З огляду на особливості співацького навчання підлітків, виділено низку специфічних принципів, а саме: культурологічної спрямованості мистецького навчання, естетичного забезпечення мистецько-навчального процесу, дотримання діалогічних взаємостосунків між учителем та учнями.

За допомогою полікультурного підходу вивчено процеси засвоєння, зберігання та трансляції відображених у музичному мистецтві культурних цінностей, притаманних для різних епох і культур. У процесі полікультурного виховання підлітки усвідомлюють провідні ціннісні орієнтації цивілізації, долучаються до особистостей рідної культури, що сприяє збагаченню їхнього духовно-морального та соціокультурного досвіду. У процесі впровадження полікультурного підходу в підлітків формуються та поглиблюються знання про національну та світову культури, відбувається становлення мистецького світогляду.

Діяльнісний підхід сприяв засвоєнню учнями основної школи знань про інші культури, з'ясуванню загального та особливого у традиціях, культурних цінностях народів у напрямі поваги до інокультурних систем. Мистецька діяльність базується на здатності особистості до здійснення практичних дій і їх рефлексивної оцінки, що вимагає для цього наявності мистецького світогляду. Тобто освітня діяльність підлітка має стати суб'єктивним моментом його продуктивної практики (у нашому дослідженні вокально-хорового навчання) й зумовлює процес формування мистецького світогляду.

Упровадження особистісно-орієнтованого підходу забезпечило художній розвиток особистості з урахуванням її мистецького досвіду. Мається на увазі вплив музичного мистецтва на формування сприйняття, мислення, пам'яті, здібностей. Реалізація означеного підходу передбачає зацікавлення підлітків музичним навчанням, під час якого співацька

діяльність спрямовується на з'ясування власного мистецького потенціалу, унікальних мистецьких можливостей із метою становлення мистецького світогляду.

Застосування аксіологічного підходу було пов'язано з питаннями розвитку й функціонування цінностей як основи особистісних утворень, ціннісної детермінації свідомості й поведінки особистості, застосування принципів, умов, засобів сприйняття, засвоєння, творчого збагачення цінностей під час розвитку особистості.

Також було доведено, що з обраними науковими підходами корелюють педагогічні принципи.

Принцип культурологічної спрямованості мистецького навчання передбачав таке змістове наповнення навчального процесу, під час якого мистецтво сприймається учнями як надбання світової культури; культуровідповідність є необхідною передумовою формування музичного світогляду, що забезпечує усвідомлення учнями мистецтва як соціального явища в контексті розвитку світової художньої культури.

Принцип естетичного забезпечення мистецько-навчального процесу сприяв такому змістовому навантаженню мистецького навчання, яке взаємопов'язується із завданнями формування мистецького світогляду учнів, розвитку вмінь відрізняти красиве, досконале від псевдохудожнього в галузі мистецтва; цей принцип орієнтує здобувачів освіти на досягнення їхнього художнього розвитку завдяки зміщенню навчальних акцентів на більш високохудожні завдання в напрямі формування естетичних ідеалів та адекватної оцінки прекрасного в мистецьких творах і дійсності.

Принцип дотримання діалогічних взаємостосунків між учителем та учнями забезпечив активізацію художньої ініціативи підлітків, їх індивідуальних проявів під час тлумачення мистецьких образів, досягнення емпатії щодо їх переживання; змістовий аспект такої взаємодії дає можливість застосовувати оцінювальні підходи до мистецтва, обмінюватися думками, художніми ідеями, мистецькими спостереженнями, що впливає на

формування системи цінностей, поглядів, внутрішнього світу мистецького світосприйняття.

Опрацювання педагогічного досвіду та наукових джерел методичного характеру дозволило обрати педагогічні умови й методи формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання.

Перша умова формування мистецького світогляду учнів-підлітків – збагачення мистецького тезаурусу підлітків із метою активізації практичної співацької діяльності – посилюються пізнавальні аспекти у змісті співацького навчання, відбувається формування оцінних суджень, ціннісних проявів, ставлення на основі отриманої інформації до вокально-хорових творів.

Друга педагогічна умова формування мистецького світогляду вихованців – реалізація художньо-діалогічної взаємодії між учасниками освітнього процесу – забезпечується сприяння самостійних творчих винайдень підлітків, що позитивно впливають на формування їх мистецького світогляду.

Третя педагогічна умова – створення довірливої, гедоністично спрямованої художньої атмосфери співацького навчання – сприяє виникненню творчої ініціативи, активізації художнього потенціалу, стимулюванню самостійності підлітків.

РОЗДІЛ ІІІ. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ДИНАМІКИ ФОРМУВАННЯ МИСТЕЦЬКОГО СВІТОГЛЯДУ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ СПІВАЦЬКОГО НАВЧАННЯ

У третьому розділі дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора філософії подано розроблені критерії та показники сформованості мистецького світогляду підлітків, викладено констатувальний і формувальний етапи експериментальної роботи та представлено її результати.

Мета експериментального дослідження полягає у перевірці змодельованих принципів, педагогічних умов та методів формування визначених ефективних етапів забезпечення цього процесу.

3.1. Діагностика рівнів сформованості мистецького світогляду підлітків (констатувальний експеримент)

Визначення стану сформованості (або розвиненості) досліджуваного феномену та обґрунтування подальших орієнтирів експериментальної роботи щодо його формування є одним з основних аспектів дослідницьких праць, у яких розглядаються проблеми з методики навчання музики. Розробка стану сформованості мистецького світогляду учнів основної школи в процесі співацького навчання стала провідним завданням констатувального етапу нашого педагогічного дослідження.

Констатація рівнів сформованості мистецького світогляду школярів підліткового віку під час співу відбувалась у контексті визначених та обґрунтованих компонентів, критеріїв і показників. Виокремлення рівнів було зумовлено специфікою ціннісних орієнтирів підлітків, які вбирають у себе їх аксіологічні переваги у сфері музичного мистецтва в ході сприйняття й усвідомлення різних за жанрово-стильовими ознаками творів вокально-хорового мистецтва. До того ж, ураховувалася спроможність до розуміння

емоційно-образного змісту творів, здатність адекватно оцінити їх інтерпретацію.

Здійснення констатувального етапу дослідницького експерименту передбачало з'ясування таких питань, як: виокремлення критеріїв і показників сформованості мистецького світогляду учнів підліткового віку; виокремлення методів залежно від обґрунтованої критеріальної характеристики досліджуваного феномену; аналіз пошукової частини експерименту; узагальнення результатів роботи; аргументування рівнів сформованості мистецького світогляду підлітків залежно від критеріїв і показників.

З'ясування та розробка критеріальної бази експериментального дослідження виступають вагомим аспектом констатувального (діагностичного) етапу роботи. Адже, критерії та показники характеризують найважливіші ознаки та прояви мистецького світогляду підлітків. Застосування комплексу методів забезпечують кількісну та якісну характеристики сформованості мистецького світогляду підростаючого покоління в процесі співацького навчання. Серед означених методів такі, як: педагогічне спостереження за мистецькою діяльністю учнів під час уроків і в позанавчальній роботі; бесіди, опитування, анкетування вчителів мистецтва, батьків, а також здобувачів освіти навчально-наукового інституту культури і мистецтв Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка та Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Дослідницький пошук дав можливість виокремити критерії та показники сформованості мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання. Серед них: міра зацікавленості музичним мистецтвом, зокрема, співацькою (вокально-хоровою) діяльністю; ступінь здатності до аналітичного опрацювання й оцінювання явищ музичного мистецтва; міра здатності до продуктивно-творчої діяльності.

Міра зацікавленості музичним мистецтвом, зокрема, співацькою (вокально-хоровою діяльністю) передбачає наявність інтересу учня до опанування улюблених творів, а також бажання усвідомлювати мистецькій

матеріал у напрямі засвоєння різних видів музичної діяльності й оволодіння співацькими діями. Показниками виявлення першого критерію визначено: інтерес підлітка до сприйняття улюблених творів; активне усвідомлене бажання засвоєння музичного матеріалу; потреба в опануванні різних видів музично-виконавської діяльності та стійка необхідність володіння співацькими діями. Велика увага приділялася вияву бажання брати участь у музично-просвітницьких заходах.

Вважаємо за доцільне розглянути поняття «мотив», «мотиви діяльності» та ін. з метою більш повного висвітлення першого критерію, пов'язаного з мотиваційно-спонукальним компонентом. У психологічній науці «мотив» розуміється як сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, які зумовлюють активність суб'єкта та забезпечують його зорієнтованість (Зінов'єва). Натомість, науковці наголошують, що тлумачення мотиву пов'язується з вибором предмета, який спрямовує до активної діяльності з метою досягнення продуктивного результату (Танько, 2004).

Отже, мотиви навчання музичного мистецтва досліджуються як особисті утворення, які пов'язані з оточуючим світом, світоглядом, а не утворюються спонтанно, хаотично.

Вивчення наукових джерел свідчить про те, що мотивація діяльності виступає складною динамічною системою. Комплекс сприйняття, мислення, поведінки активізується особливостями творчих процесів як найвищих серед спонукальних мотивів особистості (Танько, 2004). Означені особливості характеризують спрямовану усвідомлену діяльність митця, яка складається з вольових зусиль, раціональних оцінювальних дій щодо результатів, а також, – мимовільну неусвідомлену активність, що виявляється в художній фантазії, уяві.

Отже, школярі підліткового віку мають змогу усвідомлювати власну мистецько-навчальну діяльність завдяки оволодінню способами самостійних продуктивних дій. Крім того, у підлітковому віці здійснюється не лише перебудова раніше існуючих психічних структур, але й створюються нові,

виникає спрямованість на формування естетично-ціннісних уявлень і соціально-культурних потреб (Дуткевич, 2012). Мотивація як ціннісно-сміслова система відіграє вагомe значення та забезпечує ефективність формування мистецького світогляду здобувачів освіти підліткового віку під час навчання співу.

Ступінь здатності до аналітичного опрацювання та оцінювання явищ музичного мистецтва як критерій сформованості мистецького світогляду підлітків мав свідчити про тезаурус щодо музичних виразних засобів і можливість здійснювати оцінювальні дії щодо художніх образів вокально-хорових творів. Означений критерій характеризується такими показниками, як: наявність знань щодо розрізнення виразних засобів і визначення їх ролі у передачі художньо-образного змісту музичних творів; схильність до свідомого оцінювання художньої цінності музичних творів; прагнення до відшліфовування виконавських умінь згідно з ідеалами про прекрасне й досконале. Йдеться про оволодіння підлітками аналітичними вміннями щодо музичних явищ, їх спроможність щодо визначення виразності окремих художніх деталей вокально-хорового твору, а також виконавських прийомів відтворення образного змісту вокального твору. Означений критерій спрямовує на встановлення сформованості аналітично-оцінювального компоненту. Даний критерій вбирає в себе спроможність школярів до аналітичного опрацювання й оцінювання творів вокально-хорового мистецтва, що має велике значення під час обґрунтування й розробки методики формування мистецького світогляду.

Важливою позицією нашого дослідження є те, що аналітичні дії стосовно музичних творів забезпечуються розвитком аналітичного мислення. Оскільки за умови отримання учнем мистецької інформації, виникає необхідність не тільки її опрацювання, аналізу, але й застосування причинно-наслідкових зв'язків з іншими мистецькими явищами. Слід підкреслити, що у психолого-педагогічних дослідженнях аналітичне мислення висвітлюється як основний аргумент наукового пізнання, що здійснюється завдяки логічним процесам. За таких обставин, предмети та явища досліджуються у площині окремих і спільних

ознак (Дуткевич, 2012), тобто аналітичне мислення забезпечує різноаспектний і системний розгляд питань або проблем на основі логічних дій.

У контексті зазначеного вище оцінювальні дії щодо явищ музичного мистецтва передбачають здатність до свідомого оцінювання музичних творів, а також прагнення до розвитку виконавських умінь згідно з ідеалами про прекрасне та досконале. У нашому дослідженні значну роль відіграє позиція Г. Падалки щодо висвітлення оцінювальної діяльності як взаємодії уявлень про ідеальне з реакцією художнього смаку на конкретні мистецькі явища (Падалка, 2010, с. 105). Спонування підлітків до оцінювальної діяльності в мистецькій сфері передбачає врахування їх інтересів, смаків, переваг, уподобань. До того ж, активізації оцінювальної діяльності під час мистецького навчання сприяють порівняльні дії, які стосуються порівняння мистецьких творів, а також власних оцінних суджень з іншими. Таке здійснення оцінювальної діяльності стає можливим завдяки створенню ситуації вибору, що впливає на залучення учнів-підлітків до здійснення самостійних розумових дій з приводу оцінки мистецьких творів.

Оцінювальна діяльність складається з низки взаємопов'язаних дій: сприйняття, аналізу, узагальнення, порівняння мистецьких явищ. Оскільки активізація підлітків до оцінювальної діяльності відбувається за умов слухання музичного твору, а також його виконання в єдності з критичним осмисленням, аналізом, узагальненням, а також аргументацією власної думки та оцінювальних суджень.

Третій критерій сформованості мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання визначено як *міра здатності до продуктивно-творчої діяльності*. Важливо, щоб учні могли свідомо оцінювати й вибирати співацький репертуар і втілювати музичні образи у виконавській діяльності. Означений критерій характеризується такими показниками, як: наявність улюблених музичних творів, авторів, виконавців; спроможність до свідомого вибору співацького репертуару; спроможність до художнього втілення музичних образів.

Міра здатності до продуктивно-творчої діяльності забезпечує обґрунтування сформованості результативно-інтерпретаційного компоненту. Означений критерій характеризує наявність у школярів підліткового віку бажання, прагнення до реалізації творчої активності. Безперечно, акцентується увага на значенні варіативності під час розв'язання художніх проблем. З цього приводу слід зазначити, що створення варіантів, їх оцінювання й вибір є пріоритетними ознаками творчих пошуків підлітків.

У такому ракурсі вирізняються принципові ідеї вибору навчального музичного матеріалу, як-то: гуманістична насиченість високохудожніх творів; сприйняття й осмислення національних взірців мистецтва, а також кращих прикладів світової класики; жанрово-стильові ознаки мистецьких творів; взаємозв'язок унормованих та індивідуальних підходів до навчання музичного мистецтва.

Таблиця 3.1

**Критеріальна визначеність сформованості мистецького світогляду
підлітків під час співацького навчання**

Критерії	Показники
міра зацікавленості музичним мистецтвом, зокрема, співацькою (вокально-хоровою) діяльністю	<ul style="list-style-type: none"> – зацікавленість підлітків сприйняттям улюблених творів; – активне усвідомлене бажання засвоєння співацького матеріалу; – потреба в опануванні різних видів музично-виконавської діяльності та стійка необхідність володіння співацькою діяльністю
ступінь здатності до аналітичного опрацювання й оцінювання явищ музичного мистецтва	<ul style="list-style-type: none"> – наявність знань щодо розрізнення виразних засобів та виявлення їх значення у створенні мистецько-образного змісту творів; – схильність до свідомого оцінювання художньої цінності музичних (вокально-хорових) творів;

	– прагнення до відшліфовування виконавських умінь згідно з ідеалами про прекрасне та досконале
міра здатності до продуктивно-творчої діяльності	– наявність улюблених музичних творів, авторів, виконавців; – спроможність до свідомого вибору співацького репертуару; – здатність до художнього втілення музичних образів

Проведення констатувального експерименту передбачало комплексне застосування визначених критеріїв і показників задля виокремлення рівнів сформованості в учнів основної школи мистецького світогляду. Критеріальна характеристика обраного феномену ґрунтується на його компонентній структурі. Так, міра зацікавленості музичним мистецтвом, зокрема співацькою діяльністю (перший критерій) впливає на визначення сформованості мотиваційно-спонукального компоненту; ступінь здатності до аналітичного опрацювання й оцінювання явищ музичного мистецтва (другий критерій) забезпечує з'ясування сформованості аналітично-оцінювального компоненту; міра здатності до продуктивно-творчої діяльності уможливорює оцінку сформованості результативно-інтерпретаційного компоненту. Отже, глибокий аналіз та всебічна оцінка рівнів сформованості мистецького світогляду учнів основної школи під час навчання співу відбувається завдяки обґрунтуванню взаємозалежності між компонентами, критеріями та показниками. Під час констатувального експерименту з'ясовувалися такі завдання:

- визначення критеріїв і показників сформованості мистецького світогляду учнів підліткового віку;
- виявлення методів відповідно до означених критеріїв і показників;
- аналіз пошукової частини експерименту та результатів діяльності;

– констатація рівнів сформованості мистецького світогляду підлітків у контрольній та експериментальній групах за визначеними критеріями та показниками.

Цілісне застосування схарактеризованих критеріїв і показників дає змогу визначити рівні сформованості мистецького світогляду учнів основної школи в процесі співацького навчання.

Виявлення реального стану сформованості мистецького світогляду підлітків під час навчання співу передбачало такі аспекти діагностики в процесі педагогічного експерименту, як: узагальнення досвіду навчання співу; обґрунтування знань і вмінь школярів-підлітків, які є доцільними у вокально-хоровій роботі; визначення та констатація рівнів сформованості мистецького світогляду підлітків та ін.

Розроблені та схарактеризовані вище критерії стали основою у проведенні діагностування. Даний процес забезпечувався застосуванням низки пошукових завдань, що вибудовуються залежно від компонентної структури досліджуваного феномену. Було використано комплекс методів дослідження, серед яких: аналіз навчальної документації, педагогічне спостереження, здійснення бесід, опитувань зі здобувачами освіти, викладачами й батьками, анкетування, аналіз навчальних програм із «Постановки голосу», аналіз прилюдних виступів студентів і школярів, методи математичної статистики.

Означений експеримент охоплював такі види позакласної співацької (вокально-хорової) роботи, як: спів у вокальному ансамблі, хоровий спів, гурткова робота. Такі обставини передбачали врахування особливостей урочної та позаурочної системи навчання музичного мистецтва.

У межах пошукового етапу констатувального експерименту дієве значення набули процеси з'ясування стану мотиваційної сфери вихованця, що забезпечує на практиці характеристику мотиваційно-спонукального компоненту.

На початку пошукового етапу констатувального дослідження відбувався аналіз навчальної документації, що засвідчив такі її особливості: більша

змістова частина програм і навчальних підручників зорієнтована на засвоєння здобувачами освіти знань, умінь, навичок з приводу музичного мистецтва (слухання музики, вокальна, вокально-хорова робота), що виступають практичним підґрунтям у формуванні мистецького світогляду учасників навчання з метою їх духовного становлення. Утім, серед практичних дій переважає недостатня аргументованість викладу мистецького навчального матеріалу, недостатня логічна послідовність у мистецько-педагогічних проявах учителя, що обмежує процес формування інтересів, смаків, переваг підлітків із метою становлення їх мистецького світогляду.

Крім того, було встановлено початкові констатувальні дані щодо практики формування мистецького світогляду. Так, визначено, що цьому питанню під час викладання фахових дисциплін (зокрема, «Постановка голосу», «Ансамблеве виконавство») приділяється недостатня увага. Вагома частина студентів – майбутніх викладачів мистецтва (більша половина), вчителі мистецтва, батьки, які брали участь в опитуванні, не надають достатнього значення цим питанням, деякі – зовсім їх ігнорують. Утім, у процесі бесід, під час спостереження за проведенням занять із мистецтва було встановлено, що існують причини, які обмежують, гальмують ефективність співацького навчання учасників освітнього процесу в напрямі формування мистецького світогляду. Натомість, 18 респондентів (43 %) наголосили, що причинами, які спричиняють низьку успішність підлітків є їх нестійкий, неаргументований інтерес до музичної діяльності, відсутність бажання активно реалізовувати себе у вокально-хоровій навчальній та позанавчальній діяльності, перевага інформаційно-аналітичних художньо не насичених засобів отримання мистецької інформації. Інші учасники експерименту (16 чоловік – 38,07 %) повідомили що, не досить повне розуміння значення музичного мистецтва (зокрема, вокально-хорового) у духовно-світоглядному становленні особистості, недостатнє розуміння його специфіки негативно впливає на прояв мотиваційних дій до вокально-хорової роботи. Тільки 8 респондентів (19,03 %) переобтяженість інформацією з інших навчальних предметів, недостатній обсяг

годин на опанування музичного мистецтва, обмежену кількість організації позаурочних заходів вважають причинами неуспішності учнів основної школи щодо усвідомлення вокально-хорової діяльності з метою формування мистецького світогляду.

За допомогою методу аналізу відбулось опрацювання робочої програми з «Постановки голосу», який засвідчив недооцінку фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в напрямі формування мистецького світогляду учнів. Розробники робочих програм справедливо займаються проблемами розвитку у студентів вокально-виконавської компетентності, формування правильного дихання, голосоутворення, художньої виразності виконання тощо. Але задля чого відбуваються означені процеси, студенти не змогли відповісти. Тобто пріоритетне завдання вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва – формування мистецького світогляду й духовності особистості учня – знаходиться на периферії уваги.

Під час спостереження за практичною діяльністю та в процесі аналізу програм було використано метод опитування викладачів музично-фахових дисциплін, студентів і вчителів музичного мистецтва (Див. Додаток А).

Встановлено, що на запитання: «Чи усвідомлюєте Ви доцільність організації вокальної підготовки з метою формування мистецького світогляду підростаючого покоління?» схвально відповіли лише 14 % викладачів. Інші респонденти не можуть відповісти на це запитання стверджувально. На запитання: «Чи приділяється увага на індивідуальних заняттях «Постановка голосу» основним положенням теорії вокального виконавства?» 12 % студентів відповіли «так», інші не змогли визначитися з відповіддю. Серед учителів музичного мистецтва на запитання щодо значення вокальної підготовки для формування мистецького світогляду підростаючого покоління схвально відповіло 16 % респондентів. Більшість (70 %) зазначили, що «важко відповісти».

Студенти на запитання: «Чи усвідомлюєте Ви значення вокальної підготовки задля формування мистецького світогляду підростаючого

покоління?» 76 % зазначили «важко відповісти», «так» зазначили 10 %, решта відповіла – «ні».

Опитування вчителів музичного мистецтва щодо питання: «Чи впевнені Ви у власних вокально-виконавських можливостях?» дало такі результати: «так» відповіли 12 %, «важко відповісти» 73 %, 15 % зазначили «ні».

Таким чином, опитування викладачів, студентів і вчителів музичного мистецтва показало недостатність уваги до вокальної підготовки студентів задля подальшого застосування отриманого вокально-викладацького досвіду в учнівській аудиторії.

Організація бесід з учнями (42 чоловіка) відбувалася з метою визначення їхнього ставлення до уроків музичного мистецтва, а також до позаурочної співацької (вокально-хорової) діяльності. Бесіди проводилися задля обговорення мотиваційного забезпечення занять мистецтва музики та з'ясування обізнаності підлітків щодо вокально-хорової діяльності. Результати опитування засвідчили, що більша частина учнів (35 чоловік 83,3 %) цікавляться музикою, але чітко не усвідомлюють її впливу на особистість, виявляється також невизначеність учнів під час обґрунтування «улюбленого виду музичної діяльності».

У контексті нашого дослідження оцінювання рівнів сформованості мистецького світогляду підлітків під час навчання співу здійснювалося за 12-бальною шкалою. А саме, 10–12 балів отримали учасники навчання високого рівня завдяки виявленню показників у досить високому обсязі. Середній рівень склали школярі з 6–9 балами оцінювання завдань, що виконувались. При цьому показники реалізовувалися частково. Низький рівень учнів характеризувався 1–5 балами, коли показники критерію не виявляються.

Під час проведення анкетування, яке складалося із 7 запитань виявлялося ставлення вчителів музичного мистецтва стосовно необхідності формування мистецького світогляду учнів-підлітків. Зокрема, учителям мистецтва музики було запропоновано дати відповідь на питання: «Чи важливе на уроках мистецтва та в позанавчальній роботі завдання формування мистецького

світогляду у підлітків?» Відповіді фахівців склалися таким чином: із 10 вчителів музичного мистецтва та керівників вокально-хоровими гуртками 7 респондентів (70 %) зазначили, що формування мистецького світогляду виступає вагомим питанням під час навчальної та позанавчальної вокально-хорової роботи. Інші 3 (30 %) осіб відповіли, що значну роль формуванню мистецького світогляду можна не приділяти, оскільки в повсякденному житті вихованці слухають та виконують ті музичні твори, які їм подобаються, нехтуючи ідеальними уявленнями про прекрасне.

Відповіді вчителів музичного мистецтва та керівників вокально-хорових гуртків стосовно питання: «Чи можливе формування мистецького світогляду учнів основної школи в процесі співацького навчання?» теж були не однаковими. Зокрема, 6 чоловік (60 %) підкреслили, що формування мистецького світогляду під час співацького навчання є можливим, тому що під час вокально-хорової діяльності учні набувають мистецького досвіду, знань і вмінь у процесі сприймання й відтворення музичних образів. Інші 4 респонденти (40 %) відповіли, що формування мистецького світогляду може відбуватися більш плідно без усвідомлення вокально-хорового матеріалу (наприклад, під час сольного співу).

На питання анкети: «На яких особливостях музичної діяльності підлітків Ви зосереджуєте свою увагу з метою формування їх мистецького світогляду?» фахівці відповіли по різному. Зокрема, 5 осіб (50 %) зазначили, що у формуванні мистецького світогляду підлітків концентрують увагу на особливостях підліткового віку та індивідуальних можливостях учнів, 3 чоловіки (30 %) – на спроможність виконати твір, інші 2 чоловіки (20 %) – на виразність та емоційність проявів.

Наступне питання у вигляді: «Які методики Ви застосовуєте у своїй роботі з метою формування мистецького світогляду?» спричинило різні відповіді. Більша частина фахівців мистецтва 7 осіб (70 %) відповіли, що використовують методичні здобутки відомих музикантів-педагогів, решта 3 особи (30 %) зазначили, що застосовують власні методи та прийоми.

Стосовно питання: «Чи можливо підвищити ефективність формування мистецького світогляду підлітків під час співацького навчання? Якщо «так», то яким чином?», відповіді характеризувалися неоднозначністю та різноманітністю. Учителі музичного мистецтва та керівники вокально-хорових гуртків вважають, що для підвищення ефективності формування мистецького світогляду учнів основної школи необхідно більше уваги приділяти їхнім інтересам, перевагам, уподобанням, потребам.

Питання: «Чи має значення вибір вокально-хорового навчального матеріалу задля формування мистецького світогляду підлітків?» спричинило різні відповіді. Більшість фахівців 8 осіб (80 %) вказали на дієву роль правильно підбраного вокально-хорового репертуару, інші 2 особи (20 %) пропонують використовувати самостійні підходи у виборі репертуару.

Стосовно питання анкети: «Чи виникають складнощі під час опрацювання вокально-хорового навчального матеріалу для підлітків?» 7 осіб (70 %) зазначили, що труднощі виникають з приводу жанрово-стильових особливостей підбору вокально-хорових творів, інші – вказали, що дитячий репертуар не складний, тому запропонували не прискіпливо ставитися до технічних труднощів, а звертати увагу на втілення художнього образу.

Узагальнення результатів наведеного анкетування дає можливість сказати, що загалом фахівці музичного мистецтва не схильні вважати, що формування мистецького світогляду підлітків є керованим процесом, а співацька (вокально-хорова робота) не вважається одним із провідних аспектів підвищення ефективності формування мистецького світогляду (Див. Додаток Б).

Метод опитування було застосовано з метою з'ясування широти усвідомленого опанування явищ мистецтва та можливостей до практичного застосування мистецького досвіду (Див. Додаток В).

Зокрема, питання, які пропонувалися вчителям мистецтва, студентам, охоплювали проблему їх обізнаності в жанрово-стильових особливостях музичного мистецтва, а також значення дитячого репертуару.

Відповіді можна узагальнити таким чином. Здобувачі освіти мистецьких факультетів достатньо повно проявили знання щодо явищ мистецтва й виразних можливостей різних жанрово-стильових напрямів.

Так, учитель музичного мистецтва на питання щодо «взірців класичної музики» зазначив, що в роботі зі школярами він намагається викликати в них зацікавленість класичною музикою, а не тільки сучасними жанрами, з метою розширення їх світогляду. На жаль, дитячий репертуар для вокально-хорового виконання не в повному обсязі вивчається в освітньому процесі. Відповіді характеризують другорядність такої роботи. Крім того, студенти зазначають необхідність роботи над технічним аспектом твору, а потім уже над художнім образом.

У площині пошукового аспекту констатувального експерименту також було проведено опитування для виявлення інтересів, переваг і вподобань підлітків (Див. Додаток Г). Відповіді на питання щодо видів мистецької діяльності були різними, зокрема, учні визначали серед найбільш цікавих танець, малювання, спів. Підлітки пропонували визначити різницю між класичною та сучасною музикою таким чином: «сучасна музика більш знайома, ніж класична», «у сучасних творах грають інші музичні інструменти...» та ін. Серед найбільш відомих композиторів школярі назвали І. Баха, Л. Бетховена, В. Моцарта. Серед улюблених виконавців учні назвали сучасних співаків та групи. На питання щодо улюбленої музики вдома учні відповідали що «ми слухаємо популярну музику, народну». За результатами опитування більшість підлітків (22 чоловіка 52,3 %) проявили зацікавленість мистецькими видами діяльності. Вивчення результатів опитування засвідчує, що школярі цікавляться мистецтвом, хоча перераховують різні його види (танець, спів, малювання та ін.). Серед найбільш привабливих для школярів видів вони визначають танець і спів сучасної популярної музики.

Учням основної школи також було запропоновано прослухати вокально-хорові твори (українську народну пісню в обробці Миколи Леонтовича «Козака несуть» та українську народну пісню «З-під темного лісу, з-під зеленого гаю»)

і відповіді на задалегідь сформульовані запитання. Мета цього завдання полягала у визначенні інтересу до народних творів. Встановлено, що більшість підлітків (36 чоловік 83,3 %) до цього завдання поставилися досить серйозно, виявили зацікавленість (особливо це було цінним, зважаючи на сучасні соціально-політичні події в Україні та у світі).

Отже, результати пошукового аспекту констатувального експерименту підтвердили необхідність подальшого проведення дослідницької роботи та спричинили розробку діагностичного етапу констатувального дослідження. Його основна ідея складалася в обґрунтуванні й визначенні діагностичної методики та визначенні рівнів сформованості мистецького світогляду підлітків згідно з критеріальною характеристикою досліджуваного феномену.

Ураховуючи компонентну структуру формування мистецького світогляду підлітків, діагностична робота в контексті констатувального експерименту проводилася за кількома етапами, які передбачали узагальнення певної мети та розв'язання низки дослідницьких завдань. Діагностичний зріз педагогічного дослідження проводилось у природних умовах мистецького навчального процесу, а також під час вокально-хорової позакласної діяльності підлітків.

Реалізація мети – з'ясування рівнів сформованості мотиваційно-спонукального компоненту мистецького світогляду підлітків (критерій – міра зацікавленості музичним мистецтвом, зокрема співацькою (вокально-хоровою) діяльністю) передбачало визначення змісту його показників:

- зацікавленість підлітків сприйняттям улюблених творів;
- активне усвідомлене бажання засвоєння музичного матеріалу;
- потреба в опануванні різних видів музично-виконавської діяльності та стійка необхідність володіння співацькими діями.

Діагностична робота щодо означеного критерію здійснювалася на основі використання авторських діагностичних матеріалів сформованих завдяки модифікації низки методик.

Мотив дає можливість формуванню позитивного зацікавленого ставлення учнів основної школи до співу. Безперечно, діяльність характеризується активністю тільки за умови, коли вона виступає наслідком внутрішніх потреб і можливостей особистості. Стійкість мотивації щодо реалізації співацької діяльності формується на підґрунті традицій народно-пісенного фольклору – завдяки особливостям інтонацій народних пісень, їх різноманітності в подачі мистецького образу й засобів музичної виразності.

Показник «зацікавленість підлітків сприйняттям улюблених творів» показує інтерес до спілкування з музичним мистецтвом, що сприяє активізації розумово-пізнавальної діяльності учнів-підлітків, спричиняє мистецькі прояви у співацькій діяльності, дає можливість вивчати нові аспекти мистецької діяльності та ін. Був запропонований тест щодо виявлення інтересу до співацького навчання, результат якого узагальнено в таблиці 3.2

Таблиця 3.2

Виявлення зацікавленості до співацької діяльності

№	Ставлення до співацької діяльності	Кількість учнів та бали
1	Хаотично, ситуативно виявляє зацікавленість окремими вокально-хоровими творами	30 (71,4 %) – 0 балів
2	Подобається висока оцінка діяльності. Намагається відповідально розв'язувати завдання за поясненнями вчителя (заради отримання високих балів)	8 (19,04 %) – 1 бал
3	Одержує задоволення від виконання музично-творчих завдань. Виявляє інтерес до співацької діяльності, зокрема у вокально-хорових гуртках, подобається емоційне самовтілення у співацькій діяльності	4 (9,56 %) – 2 бали

Методика отримання результатів поданого вище тестового завдання полягала у виявленні кількості респондентів за кожним із блоків. За результатами цих завдань ситуативний інтерес притаманний низькому рівню;

навчання за необхідністю характеризує середній рівень; підвищений інтерес визначає високий рівень зацікавленості до співацького навчання (Див. Додаток Д).

Низький рівень виявлення зацікавленості спостерігався в підлітків із вибіркоким, пасивним ставленням до творів музичного мистецтва, мистецьких образів, небажанням усвідомити нові музичні враження. Ситуативна зацікавленість музичними прикладами гальмувала виконання підлітками завдань та спричиняла нечіткість відповідей на запитання. Мотивація до музичної діяльності у школярів підліткового віку за цим рівнем не спостерігалася. Зокрема, 30 учнів (71,4 %) із загальної кількості 42 особи показали низький рівень. Респондентів середнього рівня нараховано 8 осіб (19,04 %), які виявили інтерес до музичних вражень на основі мотивації, що зумовлена схваленнями з боку вчителів й отримання високих оцінок. Представники цього рівня виявили недостатню активність до отримання музичного матеріалу. Високим рівнем сформованості інтересу до співацької діяльності володіла незначна частина школярів (4 особи 9,56 %). Учні з означеним рівнем демонстрували активність до спілкування з твором мистецтва, авторським задумом, актуалізували прагнення до отримання нових мистецьких вражень.

Діагностичні завдання використовувалися з метою опрацювання другого показника сформованості мотиваційно-спонукального компоненту – активне усвідомлене бажання засвоєння співацького матеріалу. Наявність бажання усвідомлювати музичні образи в навчальній і позанавчальній діяльності учнів основної школи є дуже важливим аспектом у формуванні їх мистецького світогляду. Адже такий процес ураховує особистісну зорієнтованість учасників навчання на музичну, зокрема вокально-хорову роботу. Використовувалися модифіковані методи, авторські завдання.

У 27 осіб (64,3 %) виявився низький рівень усвідомленого бажання опанування співацького матеріалу. Мотиви щодо усвідомлення музичних творів учні формулювали таким чином: «беру участь у вокально-хоровому

гуртку, тому що подруга там співає», «відвіую ансамбль, тому що батьки змушують» та ін. Ці респонденти довели низький рівень активності на заняттях з мистецтва музики та в позаурочній діяльності. Середній рівень стійкого бажання до усвідомлення музичних образів проявився в (10 учнів 23,8 %). Означених учасників освітнього процесу характеризує фрагментарне бажання до прояву активних дій під час співацької діяльності, а також пасивне ставлення до неї. Високий рівень усвідомленого бажання до опанування співацького матеріалу продемонстрували 5 підлітків (11,9 %). Вихованці зазначеного рівня показали зосередженість уваги, активність дій протягом заняття з мистецтва й під час позаурочної співацької діяльності. Вони усвідомлювали, що беруть участь у вокально-хорових гуртках не тільки для того, щоб навчитися співати, але й, насамперед, – з метою формування мистецької обізнаності та музичного світогляду.

Потреба в опануванні різних видів музично-виконавської діяльності та стійка необхідність володіння співацькими діями склали зміст третього показника. Він характеризується не тільки зацікавленістю й бажанням, але й стійкою потребою підлітків у отриманні музичних знань і вокально-хорових навичок. Узагальнені результати сформованості мотиваційно-спонукального компоненту запропоновано в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

**Рівні сформованості показників мотиваційно-спонукального
компоненту**

Показники першого критерію	Рівні					
	Низький		Середній		Високий	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Зацікавленість підлітків сприйняттям улюблених творів	30	71,4	8	19,04	4	9,56
Активне усвідомлене бажання засвоєння співацького матеріалу	27	64,3	10	23,8	5	11,9
Потреба в опануванні різних видів музично-виконавської діяльності та стійка необхідність володіння співацькими діями	29	69,04	9	21,4	4	9,56
Середні значення		68,24		21,41		10,34

У ході констатувального (діагностичного) етапу був задіяний мистецький матеріал, пов'язаний зі співом. Таке репертуарне забезпечення ефективно вплинуло на процес модифікації методики в нашому дослідженні.

Низький рівень сформованості показників мотиваційно-спонукального компоненту відзначається пасивністю до мистецьких дій, байдужістю до отримання музичного матеріалу, ігноруванням музично-навчальних вправ. Середній рівень сформованості означеного конструкту характеризується фрагментарним бажанням до усвідомлення мистецьких образів. Учні не виявляють зацікавленості під час музичної діяльності, яка відбувається за необхідністю та здійснюється під безпосереднім керівним впливом учителя. Високий рівень характеризує підлітків із цілеспрямованою потребою до опанування музичних творів, стійким інтересом до оволодіння співацькими діями (рис. 3.1).

Середні показники мотиваційно-спонукального компоненту унаочнено в рисунку 3.1 та мають такі відсотки: низький рівень – 68,25 %, середній – 21,41 %, високий – 10,34 %.

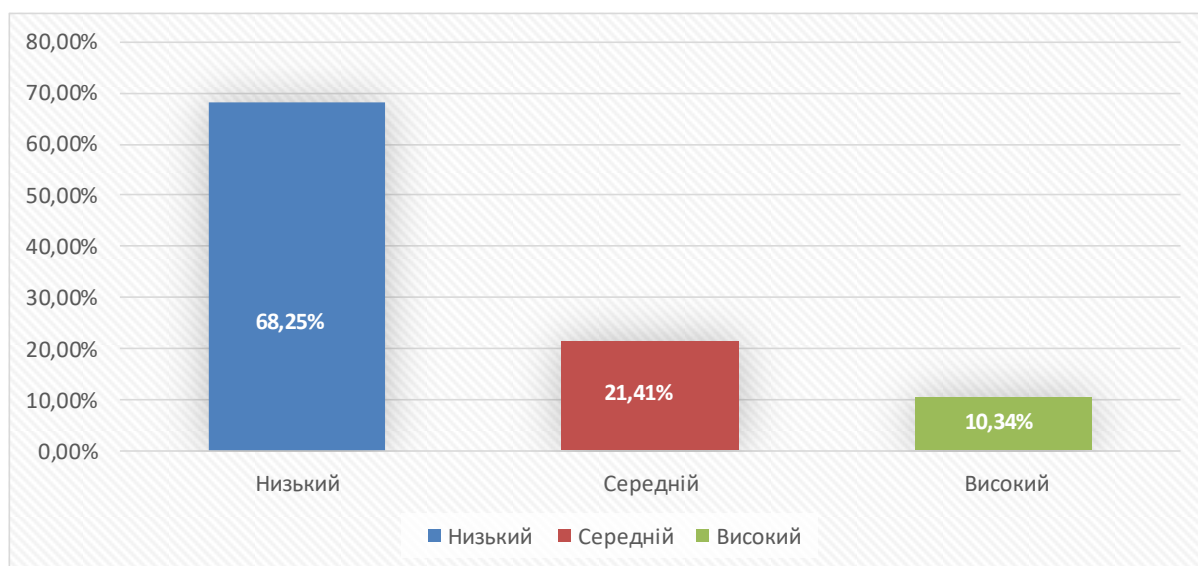

Рисунок 3.1. Результати констатувального експерименту за критерієм «міра зацікавленості музичним мистецтвом, зокрема, співацькою (вокально-хоровою) діяльністю» (середні значення, %).

Діаграма 3.1.

Основним завданням наступного діагностичного етапу констатувального експерименту виявилось оцінювання показників другого аналітично-оцінювального компоненту, спрямованих на констатацію спроможності до аналітичного вивчення вокально-хорового матеріалу з метою формування знанневого досвіду щодо визначення музичних виразних засобів і встановлення їх значення у створенні мистецько-образного змісту творів.

Критерієм аналітично-оцінювального компоненту визначається ступінь здатності до аналітичного опрацювання й оцінювання явищ музичного мистецтва. Вона виявляється завдяки низці показників, як-от: наявність знань щодо розрізнення виразних засобів і виявлення їх значення у створенні мистецько-образного змісту творів; схильність до свідомого оцінювання художньої цінності музичних (вокально-хорових) творів; прагнення до відшліфовування виконавських умінь згідно з ідеалами про прекрасне та досконале.

Діагностичний зріз відбувався в природних умовах музичного навчання – на уроках мистецтва музики та протягом позанавчальної вокально-хорової роботи. Оцінювання зазначених вище показників здійснювалося під час анкетування й опитування учнів основної школи. Крім того, спостереження за

їх співацькими діями сприяли встановленню наявності певних знань і навичок, з'ясуванню поінформованості учнів про музичні засоби виразності в контексті осягнення художньо-образного змісту музичних творів.

Зокрема, задля вивчення обізнаності підлітків щодо вокально-хорового мистецтва та діагностування їх ціннісних орієнтацій було організовано тестування (див. Додаток Ж). Проведений тест дав можливість констатувати рівень знань щодо основ музичного мистецтва, а також усвідомлення його специфічних рис. Щодо узагальнення результатів означеного тестування, то можна підкреслити той факт, що школярі показують поверховість у визначенні художніх цінностей вокально-хорових творів, розгалуженість знань і схильність до застосування репродуктивних можливостей у їх накопиченні. Крім того, було виявлено фрагментарне усвідомлення підлітками творів для співу й поверхове сприйняття ними музичних образів як художніх цінностей.

Під час оцінювання першого показника аналітично-оцінювального компоненту низький рівень показали 31 респондентів (73,8 %), середній 8 осіб (19,05 %), високий рівень 3 респондента (7,15 %). Підлітки низького рівня мали фрагментарну інформативну обізнаність щодо музичних засобів виразності. Учні із середнім рівнем характеризувала наявність недостатньої інформації задля виявлення особливостей засобів музичної виразності під час усвідомлення музичних образів.

Узагальнення результатів виконаних підлітками завдань засвідчило, що середні показники оцінювання рівнів сформованості аналітично-оцінювального компоненту мають такі відсоткові характеристики: низький рівень встановлено в (69,84 %) респондентів, середній зафіксовано у (21,43 %) осіб, високий констатовано у (8,73 %) респондентів. Означені результати унаочнено в таблиці 3.4 та представлено на рисунку 3.2, а також діаграмі 3.2.

Таблиця 3.4

Рівні сформованості показників аналітично-оцінювального компоненту

Показники другого критерію	Рівні					
	Низький		Середній		Високий	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Наявність знань щодо розрізнення виразних засобів та виявлення їх значення у створенні мистецько-образного змісту творів	31	73,8	8	19,05	3	7,15
Схильність до свідомого оцінювання художньої цінності музичних (вокально-хорових) творів	27	64,3	10	23,8	5	11,9
Прагнення до відшліфовування виконавських умінь згідно з ідеалами про прекрасне та вдосконале	30	71,4	9	21,45	3	7,15
Середні значення		69,84		21,43		8,73

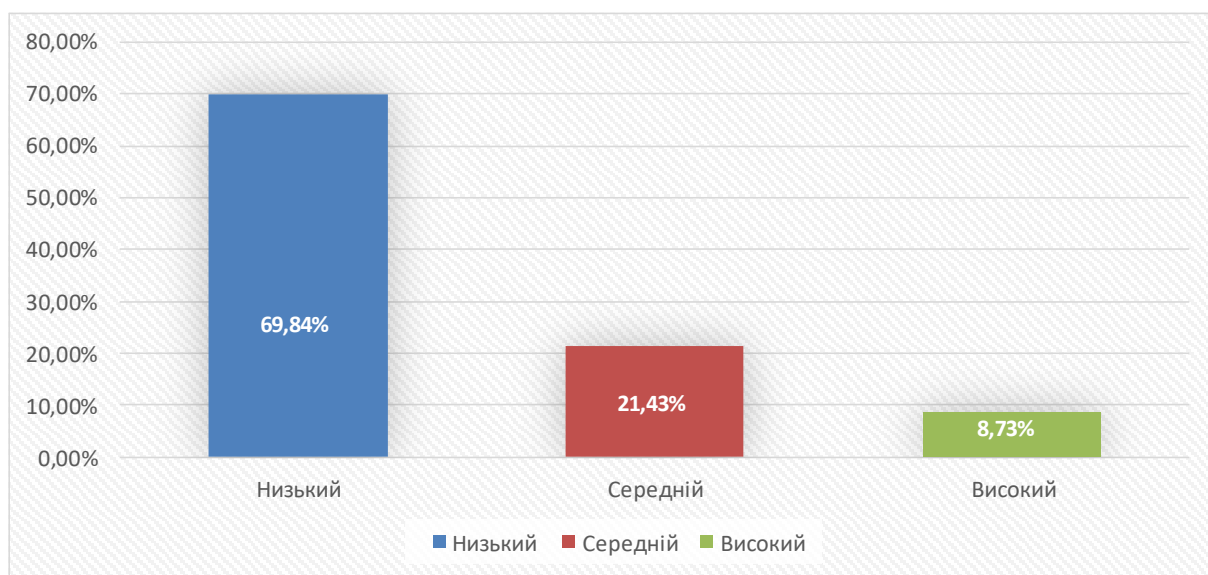

Рис. 3.2. Результати констатувального експерименту за критерієм «Міра здатності до аналітичного опрацювання та оцінювання явищ музичного мистецтва»

Стан сформованості показників другого критерію, зокрема середні значення, відображено в діаграмі 3.2.

Діаграма 3.2. Стан сформованості показників другого критерію – міра здатності до аналітичного опрацювання та оцінювання явищ музичного мистецтва

Стан сформованості третього, результативно-інтерпретаційного, компоненту за критерієм «міра здатності до продуктивно-творчої діяльності» (показники: наявність улюблених музичних творів, композиторів, виконавців; спроможність до свідомого вибору співацького репертуару; здатність до художнього втілення музичних образів) визначався за допомогою співбесід, проведення анкетування, аналізу вокально-хорової діяльності підлітків протягом відвідування педагогічної практики студентами. Результати першого показника результативно-інтерпретаційного компоненту – наявність улюблених музичних творів, композиторів, виконавців – дали можливість з'ясувати, що 4 респондента (9,52 %), які мають ознаки високого рівня, запропонували улюблені вокально-хорові твори, їх авторів і виконавців. Низький рівень означеного показника третього компоненту встановлено у 27 респондентів (64,3 %), середній рівень показали 11 осіб (26,18 %).

Встановлення сформованості другого показника означеного компоненту (спроможність до свідомого вибору співацького репертуару) відбувалося під

час слухання думи «Про трьох братів Самарських», української народної пісні в обробці М. Леонтовича «Щедрик». Підлітки виявляли інтонаційно-образні особливості цих творів, вивчали творчість композитора та народну специфіку під час створення музичних образів. Школярі мали розповісти про свої враження від сприймання творів, висловити думку щодо художніх цінностей і підтвердити її. Таке завдання виявилось досить складним, не дивлячись на те, що підлітки зацікавилися запропонованим музичним матеріалом. Але обмежений словниковий запас і недостатньо сформоване мистецьке мислення та образна уява в 30 респондентів (71,43 %) означили низький рівень другого показника результативно-інтерпретаційного компоненту. Натомість, 10 осіб (23,8 %) засвідчили середній рівень. Спроможність до свідомого вибору репертуару для співу та наявність умінь оцінювального ставлення до музичного матеріалу засвідчили 2 респонденти (4,77 %).

Третій показник результативно-інтерпретаційного компоненту – здатність до художнього втілення музичних образів – засвідчив найбільші складнощі під час діагностування. Встановлено, що підлітки у процесі навчальної та позанавчальної роботи аналізували музику поверхово, не застосовуючи цілісні підходи. Безперечно, для учнів виявилось складним завданням – відпрацювання художньо-виконавських умінь. Тим більше, що на уроках музичного мистецтва, а також у вокально-хоровій гуртковій роботі майже не використовувалися прийоми рефлексії, що загальмувало виконання запропонованого завдання. Результати показників результативно-інтерпретаційного компоненту зафіксовано в таблиці 3.5., представлено в рисунку 3.3 та діаграмі 3.3.

Таблиця 3.5

Рівні сформованості показників результативно-інтерпретаційного компоненту

Показники третього критерію	Рівні					
	Низький		Середній		Високий	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Наявність улюблених музичних творів, композиторів, виконавців	27	64,3	10	23,8	5	11,9
Спроможність до свідомого вибору співацького репертуару	31	73,8	8	19,05	3	7,15
Здатність до художнього втілення музичних образів	32	76,19	8	19,05	2	4,76
Середні значення		71,43		20,63		7,93

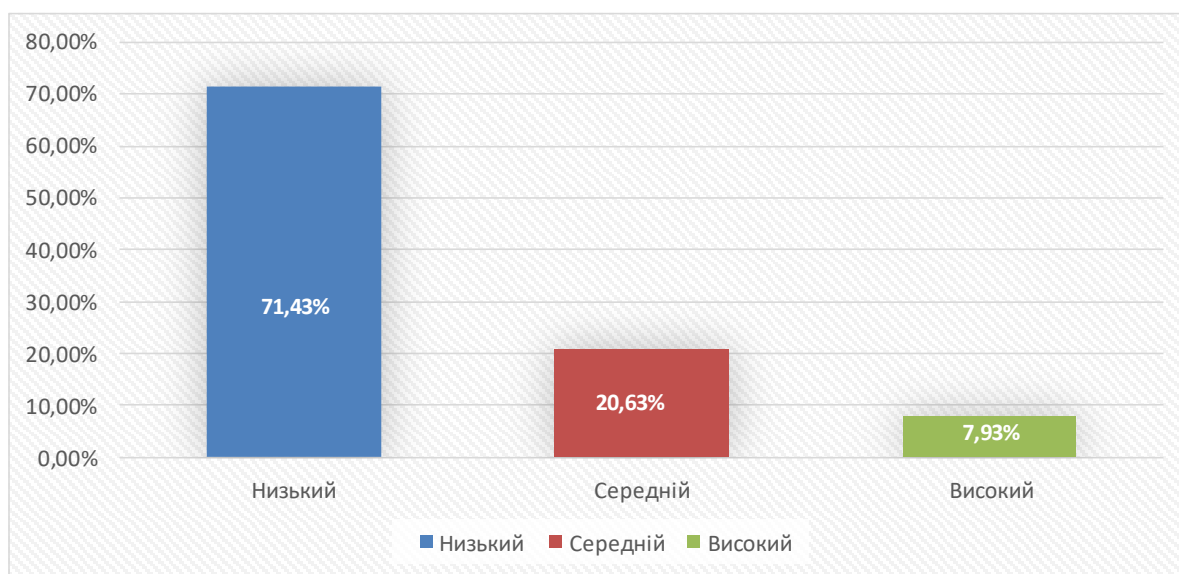

Рис.3.3. Результати констатувального експерименту за критерієм «Міра здатності до продуктивно-творчої діяльності» (середні значення %)

Діаграма 3.3. Стан сформованості показників третього критерію – міра здатності до продуктивно-творчої діяльності (середні значення %)

За результатами констатувального експерименту високий рівень сформованості мистецького світогляду показали 9 % респондентів. Зацікавленість музичними явищами в підлітків означеного рівня характеризується стійкістю, активністю, виявляються переваги, уподобання, усвідомлення мистецьких цінностей допомагає учням орієнтуватися в музичному матеріалі; наявність музичного тезаурусу позитивно впливає на якість сприйняття музичних образів; представникам цього рівня притаманні об'єктивність оцінок і узагальнень щодо творів мистецтва, а також обізнаність у галузі мистецтва музики. Зазначене вище обумовлюється досить високим і достатнім рівнем сформованості мотивації школярів підліткового віку щодо досягнення позитивних результатів навчання й опанування музичної (вокально-хорової) діяльності (див. табл. 3.6)

Таблиця 3.6

Рівні сформованості мистецького світогляду підлітків за трьома критеріями (середні значення %)

Критерії	Рівні		
	Низький	Середній	Високий
	%	%	%
Міра зацікавленості музичним мистецтвом, зокрема, співацькою (вокально-хоровою) діяльністю	68,24	21,41	10,34
Ступінь здатності до аналітичного опрацювання та оцінювання явищ музичного мистецтва	69,83	21,43	8,73
Міра здатності до продуктивно-творчої діяльності	71,43	20,63	7,93
Середні значення	69,83	21,15	9

Середній рівень сформованості мистецького світогляду підлітків був притаманний 21,15 % респондентів. Цей рівень відзначався такими властивостями, як-то: фрагментарна непостійна зацікавленість музичними процесами та мистецькими явищами; недостатнє виявлення музичних переваг, превалювання неконкретності в музичних уподобаннях та оцінках; прояв музичної обізнаності переважно щодо окремих музичних прикладів (вокально-хорового репертуару), які вважаються жанрово-стильовими еталонами; фрагментарність і вибірковість під час сприйняття творів музичного мистецтва.

Низький рівень мистецького світогляду засвідчило 69,83 % респондентів. Основні характеристики цього рівня вбачаються за такими аспектами, як: значна обмеженість музичної інформації, однобічність музично-естетичних вражень і вподобань, несформованість постійного активного інтересу до музичного мистецтва; низький прояв ціннісних орієнтирів і художніх оцінок щодо вокально-хорових творів (застосування оцінок типу «сподобалося–не сподобалося»), нерозуміння взірців класичної музики, низький рівень сприймання народних творів.

Узагальнення матеріалів констатувального експерименту в перебігу його пошукової та діагностичної частин дає можливість підкреслити, що перевага низького та середнього рівнів сформованості мистецького світогляду учнів основної школи спричиняють організацію та здійснення експериментальної методики із урахуванням розроблених педагогічних умов і принципів здійснення означеного процесу.

3.2. Експериментальне дослідження методики формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання (формувальний експеримент)

У процесі розробки даної дисертаційної теми значну роль відіграє поліфункціональність мистецтва, зокрема вокально-хорової роботи. Ураховуючи той аспект, що музичне мистецтво відзначається перетворювально-діяльними, сугестивними, пізнавально-евристичними, естетико-ціннісними, гедоністично-впливовими ознаками, їх прояв під час формування мистецького світогляду вихованців відіграє вагомe значення.

Розглянемо описані ознаки задля більш повного обґрунтування експериментальної методики. Так, перетворювальна діяльність виявляється в таких аспектах, як: естетичний вплив музичних творів на учасників навчання; залучення вихованців до активної та ціннісної орієнтованої діяльності засобами музичного мистецтва; забезпечення творчого процесу в музичному середовищі за допомогою формування уяви, уявлень, а також факторів, що запозичені з оточуючої дійсності (перетворення подій із життя в музичних образах).

Уважаємо за доцільне підкреслити той факт, що в мистецтві відбуваються дії стосовно формування художнього світу шляхом перетворення життєвих подій відповідно до ідеалів митця. Такі окреслені пласти перетворювальної ознаки музичного мистецтва здійснюють суспільно-перетворювальний його вплив на оточуючу дійсність.

Пізнавально-евристична ознака виявляється в опануванні різноманітності предметно-чуттєвого світу, розкритті його естетичних рис, а також нових явищ серед уже відомих. Музично-пізнавальна інформація забезпечує співставлення особистісного культурно-суспільного досвіду з досвідом інших людей. З огляду на це, мистецтво визнається засобом пізнання світу, а також самопізнання й самооцінки особистості.

Комунікативна ознака музичного мистецтва забезпечує сприйняття твору на основі особливостей комунікативного спілкування «композитор-виконавець-слухач». Художнє спілкування дає можливість долучитися до історичного й національного досвіду. Комунікативні ознаки мистецтва уможливають його семіотичний розгляд як знакової системи, яка має інформацію, що вбирає в себе індивідуальний досвід, а також засвоєння на його основі загальнолюдського досвіду.

Гедоністично-впливова ознака має такі основні аспекти, як: компенсаторний, розважальний, розвиваючий та ін. Мистецтво впливає на внутрішній стан особистості, забезпечує збереження, збагачення та відновлення психічної рівноваги. За таких обставин характер афекту, що виникає під час сприйняття твору, залежить від його характеру, а також від життєвого та музичного досвіду, культурного рівня, духовного наповнення особистості. Катарсичні та компенсаторні ознаки є найбільш важливими у процесі гедоністично-впливових дій мистецтва на особистість. Безперечно, вплив високохудожніх творів мистецтва на становлення цілісної особистості здійснює утвердження її самоцінного значення та впливає на формування світогляду.

Сугестивні ознаки відіграють особливу роль у формуванні мистецького світогляду й виявляються у процесі навіювання певних думок і почуттів та впливають на прояви людської психіки. Дієве значення відіграють естетико-ціннісні ознаки, у яких відбивається специфіка мистецтва, яка полягає у формуванні естетичних смаків, потреб, цінностей, творчої активності, вміння творити за законами краси. Це впливає на розвиток ціннісної свідомості людини, її світогляду.

Основні завдання формувального експерименту полягали в аргументуванні ефективності розробленої моделі методики (розділ 2) та виокремленні послідовності формування мистецького світогляду за етапами. Дослідницька робота під час формувального експерименту відбувалась у Чернівецькому ліцеї № 1, в Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка, Чернівецькому університеті імені Федьковича, Лебединському фаховому коледжі імені Антона Макаренка. З метою реалізації поетапності формувального експерименту було представлено чисельність репрезентативної вибірки респондентів у експериментальній (ЕГ) – 42 учня та контрольній (КГ) – 42 учня групи. Організація експериментальної методики відбувалась за такими аспектами:

- обґрунтування необхідності інтересу, формування позитивної мотиваційної сфери стосовно сприймання вокально-хорових творів, активізація стійкого бажання усвідомлювати музичні образи, актуалізація потреби щодо опрацювання співацького матеріалу;

- усвідомлення музичного тезаурусу, вивчення й опрацювання основних музичних понять, засвоєння різних видів музичної виразності та розуміння їх ролі у створенні художньо-образного змісту мистецьких взірців;

- формування навичок і вмінь у ході співацького (вокально-хорового) навчання, що передбачає наявність переваг щодо музичних творів, розвиток особистісного ставлення до музичних явищ;

- розвиток здатності до усвідомленого підбору репертуару для співу, бажання до вдосконалення виконавських умінь.

Основні завдання формувального етапу педагогічного експерименту полягали у: формуванні зацікавленості й намаганні підлітків отримувати нові музичні враження; усвідомленого бажання осягнення вокально-хорового матеріалу; активізації потреби школярів у засвоєнні особливостей співацької діяльності; розвитку пізнавального досвіду стосовно вокально-хорових творів, а також художньо-творчих умінь і навичок; становлення оцінювальних підходів у процесі співацького навчання на заняттях мистецтва та позакласній роботі.

Згідно з метою педагогічного експерименту щодо формувальних дій відносно обраного феномену, що досліджується, були використані такі методи та прийоми: словесні, використання яких є доцільним для засвоєння музичних умінь і навичок, – музичні бесіди, пояснення, обговорення, художня розповідь. Наочно-демонстраційну групу методів склали: демонстрація музичного твору, показ учителем мистецтва еталонного звучання вокально-хорового твору, спів із голосу, а також аудіо, відео, мультимедійні методичні засоби. Методи активізації пізнавального інтересу та врахування опори на попередній досвід склали основу практичних методів. Евристично-творчу групу методів склали: метод активного спостереження за музичними діями, творчі вправи щодо інтерпретації музичних творів, прийом винайдення емоційно-образних рис. Серед проблемно-пошукової групи методів можна визначити рольові музичні ігри, дискусії на музичні теми, пошукові музичні завдання.

Здійснення формувального експерименту відбувалося в три етапи, а саме: експонуально-мотиваційного, під час якого здійснювалося формування у здобувачів освіти інтересу до досягнення вокально-хорових умінь і навичок задля формування мистецького світогляду; пізнавально-оцінювального, у площині якого реалізовувалось опанування музичним тезаурусом і вокальними навичками; продуктивно-творчого, упродовж якого відбувалося становлення практично-виконавських і вокально-хорових навичок з метою формування мистецького світогляду учасників освітнього процесу. Залучення до експериментальної методики обґрунтованих етапів визначалося логікою функціонування навчання співу підлітків за компонентами структури (мотиваційно-спонукальний, аналітично-оцінювальний, результативно-інтерпретаційний).

На всіх етапах було впроваджено спеціально розроблені та описані в підрозділі педагогічні умови – реалізація художньо-діалогічної взаємодії між учасниками освітнього процесу; активізація практичної співацької діяльності; забезпечення позитивно-довірливої, гедоністично спрямованої художньої атмосфери співацького навчання. Наголосимо, що в нашому дослідженні

застосовувалися загально-педагогічні принципи мистецького навчання: цілісності, науковості, системності, доступності, індивідуалізації, активності, наочності, варіативності. Реалізація специфічних принципів формування мистецького світогляду учнів основної школи, які наведено в підрозділі 2.2., забезпечили цілісність розробки методики формування досліджуваного феномену.

З метою перевірки ефективності методики формування мистецького світогляду підлітків під час співацького навчання, зокрема реалізації першого – експонуально-мотиваційного етапу – були застосовані такі форми, прийоми і методи роботи, як музичні бесіди, обговорення, поточний коментар музичних дій учнів, спостереження, демонстрація співу. Викладений етап відбувався в першому півріччі навчального року та проходив у контексті занять із музичного мистецтва та позанавчальній вокально-хоровій роботі. На цьому етапі переважала умова, пов'язана з посиленням гедоністичного спрямування співацької діяльності та забезпечення позитивної атмосфери на заняттях.

Підкреслимо, що реалізація музичних занять у КГ відзначалася традиційними підходами, а в ЕГ – упровадженням методичного забезпечення та моделі методики, описаних у другому розділі.

З метою з'ясування музичного тезаурусу учнів, їхніх інтересів, уподобань і переваг було застосовано анкетування, під час якого школярі давали відповідь на запитання стосовно схильностей та інтересів до сприймання музичних прикладів, «спілкування» з улюбленим композитором; бажання опанувати різні види музично-виконавської діяльності й необхідність володіння співацькими діями.

Вважаємо за доцільне зупинитися на значенні мистецького тезаурусу учнів підліткового віку у формуванні їх мистецького світогляду. Безперечно, наявність музичних знань вихованців і практичні можливості їх застосування залежать від якості й повноти мистецького тезаурусу. Загалом, тезаурус висвітлюється науковцями як система сенсів, ієрархія понять, знаків, подій та їх змістових зв'язків (Гофрон, 2005). Отже, у психологічній науці тезаурус

особистості тлумачиться як показник розумового розвитку, рівня інтелекту. Крім того, якість отриманого тезаурусу залежить від знань і досвіду особистості.

Для нашого дослідження вагоме значення має розробка «тезаурусу» в музичній теорії та практиці. М. Калашник ґрунтовно вивчає сутність музичного тезаурусу й розуміє його як комплекс музичних знань, які тлумачаться в єдності знань музики та знань про музику (Калашник, 2010). До того ж, дослідники наголошують на важливості тезаурусного підходу, завдяки якому мистецькі знання школярів існують на основі їх ціннісно-нормативних особливостей (Шпіца, 2017). Л. Масол розглядає проблему мистецького тезаурусу в контексті інтеграційних процесів у мистецькій освіті. Вчена використовує тезаурус як сукупність понять у певній галузі знань, як знаннєвий досвід людини. Навчальний тезаурус вона розуміє як своєрідний орієнтир учнів у безмежній сфері художніх понять термінів, що пов'язані з мистецькою діяльністю (Масол, 2006, с. 43). Таким чином, формування комплексу мистецьких знань впливає на подальшу продуктивну діяльність, що забезпечує формування свідомості підростаючого покоління, їх світосприйняття та світогляду.

Здійснення співацького навчання в учнів КГ проводилося традиційно, а в ЕГ – реалізовувалося методичне забезпечення, обґрунтоване у другому розділі. Так, за допомогою словесних методів (пояснення, бесіди) проходила робота з учнями основної школи та студентами, які були учасниками педагогічного експерименту. Вектором цієї роботи стало роз'яснення впливу музичного мистецтва на становлення духовно розвиненої особистості, а також на розвиток усвідомленого бажання займатися співацькою діяльністю (як в активних виконавських формах, і як слухач). Така робота здійснювалася впродовж педагогічної студентської практики, а також під час обговорення фрагментів уроку та гурткової вокально-хорової роботи, порівняння виконавських інтерпретацій певного вокально-хорового твору, який був запропонований підліткам для сприйняття. Крім того, відбувалася активізація студентів до

складання детальних методичних розробок і рекомендацій стосовно сценаріїв концертно-освітніх заходів, планів-конспектів занять з мистецтва музики або позанавчальних занять. З'ясування запропонованих завдань мало сприяти розвитку здатності здобувачів освіти використовувати набутий знаннєвий досвід та практичні вміння у проблемно-евристичних ситуаціях, знаходити оригінальні вирішення музичних навчальних завдань.

Перший (експонувально-мотиваційний) етап формування мистецького світогляду здійснювався з урахуванням провідної ролі вчителя музичного мистецтва в умовах забезпечення позитивної атмосфери співацького навчання. Відбувалося розширення пізнавальної обізнаності учнів-підлітків, активізувався інтерес, потреба в музичних враженнях. Дієвим аспектом цього етапу формування мистецького світогляду було спонукання вихованців до емоційно-ціннісного відгуку щодо музичних образів, оволодіння вміннями сприймати особливості змісту творів та їх емоційно-образні характеристики. Вважаємо за доцільне вказати, що сприймання музики тлумачиться ширше, ніж суто слухання. Проблема розвитку сприймання музичних творів передбачає не тільки слухання, але й виконавські дії. Адже виконання не може бути яскравим, якщо виконавець не розуміє й не переживає зміст музичного образу. Під таким кутом зору, першочерговим завданням даного етапу експериментальної методики було виховання культури сприймання творів музичного мистецтва підлітками. Вважаємо за доцільне підкреслити, що мається на увазі саме усвідомлене сприймання, якість якого визначається мистецьким тезаурусом та художнім практичним досвідом вихованців.

Отже, формування мистецького світогляду пов'язано із завданнями розвитку музичного сприймання, оскільки означені процеси забезпечуються уподобаннями, перевагами, можливістю вибору й художньої оцінки особистістю мистецьких явищ. Якість сформованості мистецького світогляду, зокрема, залежить від безпосередньої емоційної оцінки високохудожніх творів.

У процесі спостережень за підлітками, а також аналізуючи результати проведених анкетувань, було встановлено, що в багатьох із них формування

світогляду відзначається обмеженістю. Школярам подобається невелика кількість високохудожніх творів, часто схожих за стильовими ознаками та жанровими рисами. Утім, більшість учнів цікавляться низькопробними творами та віддають їм перевагу. Під час експерименту, безперечно, враховувався той факт, що учні підліткового віку спроможні до прояву естетичної насолоди від дійсно високохудожніх творів. Такі вихованці виявляють інтерес до музики, образно сприймають вокально-хорові твори. З цього приводу кореспондентам експериментальної групи була надана можливість сприймання музичних творів, зокрема української народної пісні «Їхав козак за Дунай» за допомогою методу мистецько-педагогічного аналізу вокально-хорових творів.

З метою актуалізації інтересу й бажання школярів усвідомлювати музичні твори передбачається реалізація вступного слова вчителя музичного мистецтва, яке характеризується емоційно-активізуючими, проблемно-пошуковими рисами. Принагідно наголосимо, що таке слово не повинно гальмувати, обмежувати активність підлітків, а має спонукати їх до прояву емоційної чутливості та виступати емоційно-образним стимулом до художнього сприймання. Під таким кутом зору інформація проблемно-пошукового характеру сприяє здійсненню активності на уроці мистецтва та поза його межами.

Означений методичний прийом змушує вчителя музичного мистецтва до постановки завдання, яке з'ясовується за допомогою школярів. Учні самі мають сформулювати висновок, узагальнення, здійснити резюме співацької діяльності на уроці мистецтва музики та в гуртковій вокально-хоровій роботі. Даний прийом спонукання до знань застосовується протягом музичного сприймання (як у процесі слухання, так і процесі виконання). Цей прийом сприяє ситуації зацікавленості, пошуку, його застосування впливає на активізацію та розвиток інтересу до явищ музичного мистецтва.

У процесі ознайомлення з музичним твором недоцільно подавати таку інформацію, що не забезпечує і, навіть, заважає художньо-естетичному усвідомленню музичного образу. Наприклад, недоцільно подавати формальний

розбір тексту твору, розглядати його окремі елементи без зв'язку з іншими. До того ж, характеристика засобів музичної виразності, жанрово-стильової специфіки без урахування їх емоційного впливу на особистість зводить нанівець осягнення мистецького образу.

Реалізація методу повторного музичного сприйняття в ході співацької діяльності підлітків уможлиблює активізацію їхньої зацікавленості музичним твором (наприклад, українські народні пісні «Зажурилась Україна», «Журавель»). Зазначений метод передбачає розуміння того, що мистецько-педагогічний аналіз і музичне сприймання не існують окремо. Вони виявляються у взаємодії, що забезпечує виконання учнями таких дій, як-от: сприймання твору, його аналіз, повторне сприймання цього твору.

У такому ракурсі відіграють дієве значення методи: детального опрацювання та цілісного усвідомлення; контрасту схожості та аналогій. Означені методи застосовуються підлітками під час сприймання аналогічних за структурою, музичним матеріалом, настроєм музичних творів; або навпаки – в процесі опанування контрастних творів і визначення їх схожих або контрастних рис. Зокрема, розуміння художньої виразності в чергуванні заспіву та приспіву в українській народній пісні «От Києва до Лубен» ефективно впливає на вивчення форми в інших аналогічних вокально-хорових творах.

У процесі сприймання вокально-хорових творів підлітками на заняттях із музичного мистецтва та в позакласній роботі ми намагались актуалізувати інтерес до музичних образів, викликати бажання виявляти себе у вокально-хоровій сфері. Ураховуючи ті обставини, що від якості сприймання музичних творів залежить формування мистецького світогляду підлітків, вибудовувався перший етап експериментальної методики.

Реалізація другого пізнавально-оцінювального етапу методики формування мистецького світогляду відзначався з'ясуванням не тільки вокально-технічних, художньо-образних навичок підлітків, розвитком їхнього голосу, вокально-виконавських задатків, але й формуванням поглядів, ідеалів, уподобань, ціннісних переваг. Крім того, відбувався розвиток пам'яті,

спостережливості, уваги, мислення. За таких обставин, реалізація загального принципу науковості під час співацького навчання передбачала знання процесу голосоутворення, способів впливу на його розвиток, уявлення про рівень вокально-технічного та художнього становлення підлітка.

Інформаційно-демонстраційна (або пояснювально-ілюстративна) група методів, яка використовувалася на другому етапі, виражається в тому, що вчитель пропонує конкретну інформацію про співацький звук і голосоутворення. Означена група вбирає в себе традиційні методи: образні пояснення й демонстрація музичних творів і способів роботи голосового апарату, фонетичний метод, інтонаційно-тематичного опрацювання музичного твору.

Інформаційно-демонстраційна група методів спрямована на усвідомлене сприйняття, осмислення та запам'ятовування музичної інформації. Зважаючи на те, що спів є засобом прояву емоційних станів особистості, його характеристика пов'язана з емоціями. Наприклад, звук характеризується як світлий, темний, лагідний, бадьорий, жвавий та ін. У такому контексті дієвим є метод активізації художньо-пізнавального інтересу та врахування попереднього досвіду, який дозволяє застосовувати у співацькому процесі досвід учнів у сферах почуттєвого пізнання на основі образних порівнянь та емоційних характеристик.

Утілення методу образних пояснень і демонстрації музичних творів надає уявлення про якість звучання твору, якої потрібно досягти. Під час емоційно-художніх пояснень, показу власним голосом потрібного якісного звучання вчитель музичного мистецтва створює необхідний високохудожній музичний образ. Принагідно підкреслимо, що демонстрація звуку та правильних дій органів голосового апарату виступають реалізацією наочності в навчанні. При цьому, вважаємо за доцільне наголосити, що сприйняття звуку відбувається завдяки голосовому апарату, що активізує рефлекторний зв'язок між слухом і голосом.

Оскільки демонстрація звуку безпосередньо впливає на органи почуттів, застосування означеного методу пов'язується зі спроможністю підлітка до наслідування (копіювання). Емоційні та естетичні характеристики показу твору вчителем впливають на якість емоційного відгуку учнів-підлітків під час вокально-хорової роботи. Красивий, виразний, якісний, високохудожній показ-дemonстрація вокально-хорового твору має емоційне забарвлення, яке із задоволенням відтворюється учасниками співацького навчання.

Утім, у ході демонстрації вчителем звучання доцільно враховувати, що школярі можуть копіювати не тільки ті якості звуку, які намагається проілюструвати вчитель, а також й індивідуальні характеристики тембру. Тому якість виконання вчителем музичного твору має відповідати таким вимогам: відзначатися як основними якостями академічного звучання, не мати недоліків (носовий, горловий призвук, форсований звук), а також наближуватися до звучання дитячих голосів.

Такий підхід означає, що демонстрація потрібної якості виконання має здійснюватися на рівному, достатньо округлому, високому за позицією і красивому за тембром звучанні. Ілюстрація музичного твору форсованим звуком гальмує, зводить нанівець усі намагання стосовно формування мистецького світогляду. Принагідно підкреслимо, – якщо вчитель музики має недоліки в голосоутворенні, то краще застосовувати виконання музичних творів у запису. До того ж, учитель музичного мистецтва має володіти фальцетним звучанням.

У процесі вокально-технічної роботи, під час розспівування, виконання вокально-технічних вправ, а також засвоєння пісень, виконавський показ вчителем має наближатися до звучання дитячих голосів. Показ нової пісні методом демонстраційного характеру забезпечує застосування виконавцем музичних засобів виразності в повному обсязі, що позитивно впливає на формування естетично-ціннісного образу та мистецького світогляду.

Вважаємо за доцільне в контексті розробки експериментальної методики зазначити про необхідність використання ілюстративних прийомів роботи

артикуляційного апарату. Це передбачає застосування м'язових рухів. Крім описаних дій артикуляційного апарату, основними м'язовими прийомами виступають такі, як: зберігання стану вдиху під час співу, відчуття зівка, затримка дихання та ін. Інформаційно-демонстраційна група методів під час навчання співу (як на заняттях із музичного мистецтва, так і в гуртковій позашкільній роботі) взаємодіє з репродуктивними, які відзначаються відтворенням і повторенням учнем співацького звуку і способів голосової роботи відповідно до пояснень і показу вчителя.

У площині нашого дослідження, особливо на другому, пізнавально-оцінювальному, етапі дієвим виявився фонетичний метод, який уможливорює врахування мовного досвіду підлітка, а також спроможність залучати мовні стереотипи. Вважаємо за доцільне нагадати, що артикуляційні органи в підлітків відрізняються значною млявістю. Завдяки означеному методу відбувається робота над таким недоліком, а також налагоджується активна діяльність артикуляційного апарату, робота гортані й органів дихання. Це сприяє правильному формуванню голосового апарату учнів-підлітків та забезпечує формування ними світосприйняття та музичного світогляду.

Урахування основних ознак методів формування мистецького світогляду, які виявляються в регулятивній, пізнавально-діяльнісній та комунікативній характеристиках, дало можливість на другому етапі впровадження експериментальної методики використовувати метод подібності та контрастів, який сприяв ознайомленню школярів із творчістю композиторів, а також у процесі обґрунтування подібних художніх аспектів між музикою минулого й теперішнього культурно-суспільних періодів. Активізація музичного сприйняття на означеному етапі відбувалася за допомогою інтонаційно-тематичного опрацювання музичного твору, а також під час використання методів варіативних сприймань музичних творів.

З метою формування мистецького світогляду в ході співацького навчання виявив свою ефективність метод жанрово-стильового узагальнення, який відзначався специфікою. Особливості цього методу полягають у тому, що

усвідомлення підлітками узагальнених знань щодо жанрів і стилів музики може проводитися лише на основі якісного музичного сприйняття. Тому означений методичний засіб спрямовується на засвоєння змістового аспекту співацького навчання, основа якого створюється завдяки узагальненим знанням про жанрово-стильові особливості музики. Крім того, досліджуваний метод забезпечує реалізацію способів діяльності учнів, спрямованих на засвоєння основних музичних знань, музичного тезаурусу, формування провідних продуктивних умінь практичної діяльності.

Метод прогностичного ознайомлення та активізації попереднього досвіду позитивно вплинув на цілісне сприйняття музичного матеріалу на основі попередніх тем, вивчення вокально-хорових творів, що створило можливість для формування мистецького світогляду. Упровадження цього методу забезпечило усвідомлення підлітками нового музичного матеріалу на основі отриманого музичного досвіду. Принагідно підкреслимо, що означений метод сприяв формуванню в учнів цілісного уявлення про музичне мистецтво задля розвитку мистецького світогляду.

Провідне завдання третього, – продуктивно-творчого, – етапу полягало у формуванні здатності підлітків до усвідомленої співацької діяльності на основі аналітичного опрацювання й оцінювання взірців музичного мистецтва. У процесі співацького навчання задля формування мистецького світогляду школярів-підлітків застосовувалася група методів створення пошуково-евристичних ситуацій. Слід наголосити, що метод евристичного характеру застосовувався протягом засвоєння вокально-технічних і художніх умінь і навичок. Його сутність полягає в тому, вихованець виконує вправи, завдання з метою визначення характеру звучання, яке співпадає з вокально-хоровим матеріалом, призначеним для опрацювання. Безперечно, під час музичної діяльності вчитель опосередковано допомагає з'ясувати емоційно-змістове призначення твору, обґрунтування змісту якого учнем дає можливість послідовно актуалізувати знання й уміння, що позитивно впливає на реалізацію необхідного звучання.

У нашій експериментальній роботі дієвим виявився художньо-дослідницький метод, що застосовувався як засіб здійснення творчої пошукової діяльності учня-підлітка. Означений методичний прийом застосовувався в процесі самостійної роботи щодо художнього аналізу вихованцями музичного й поетичного матеріалу, емоційного забарвлення змісту, побудови власної виконавської концепції. Зокрема, додатково було запропоновано підліткам проаналізувати в якості самостійних завдань «Пташину колискову» Л. Ревуцького, опрацювати фрагмент української веснянки «А ми просо сіяли».

Метод мистецько-емоційної драматургії в експериментальній методиці допоміг співвіднести «режисуру» мистецького заняття та позашкільної діяльності з конкретними умовами освітнього процесу, вияснити «емоційну драматургію» такої діяльності й реалізувати її у процесі навчання. Такий метод ефективно вплинув на розвиток спеціального музичного тезаурусу, музичних здібностей, вокально-хорових умінь і навичок.

Вважаємо за доцільне підкреслити, що на третьому – продуктивно-творчому – етапі важлива увага приділялася забезпеченню взаємодії результатів музично-естетичного сприймання вокально-хорової музики підлітками та становленню їхніх виконавських умінь у ході вокально-хорового співу. У такій площині учні підліткового віку вивчали високохудожні зразки музичної творчості, зокрема найкращі взірці вокально-хорової музики, що сприяло формуванню їхнього мистецького світогляду.

На цьому етапі дієву роль відіграв метод вокально-виконавських завдань та імпровізацій. Так, зокрема, підлітки створювали ритмічні імпровізації на мелодію, що запропонував учитель музичного мистецтва або керівник вокально-хорового гуртка. Таке завдання виявилось цікавим для школярів з огляду на те, що вони мали досвід сприйняття творів музичного мистецтва. Крім того, використовувалися такі творчі завдання, як визначення на слух ступеня завершеності незнайомої для учнів мелодії та обґрунтування пропозицій щодо варіантів її завершення. Наприклад, учням пропонувався фрагмент Арії Богдана з опери «Богдан Хмельницький» композитора К.

Данькевича. Цей фрагмент звучав у незакінченому варіанті. Більшість підлітків запропонували правильне обґрунтування: «головну мелодію необхідно закінчити», «не вистачає цілісного образу», «мелодія не завершена» та ін. Доцільно звернути увагу на те, що завершити мелодію, використовуючи тоніку, змогли всі учні ЕГ, втім респонденти високого рівня використовують більш яскраві інтонаційні рухи та звороти.

У межах третього етапу методики застосовувався метод «художнього руйнування» образу. Підліткам було запропоновано самостійно вигадати мелодію в певному настрої, характері. Більшість школярів виконала це завдання не досить різноманітно, було використано лише 3–4 звуки. Принагідно зазначимо, що частина підлітків, які відвідують музичні школи, виконали це завдання із застосуванням творчих підходів. При чому, вихованці, які співають вдома, в гуртках, залучили в хід виконання вправи елементи улюблених пісень.

Учням-підліткам на кожному занятті мистецтва музики й у процесі вокально-хорової позашкільної роботи ставилося завдання – виявити зміни в ладу під час вокально-хорового співу. Наприклад, у вивченій школярами українській народній пісні «Засвіт встали козаченькі» було змінено лад: замість мінору запропоновано мажор. При чому пісня звучала без слів. Більшість школярів не впізнала мелодію. За умов виконання цієї пісні зі словами учні її впізнали, визначили її образний зміст та зазначили, що «образний зміст твору змінився», «настрій не такий», «характер пісні впізнала завдяки словам» та ін. Учні, які показали високий рівень сформованості мистецького світогляду наголосили, що твір звучав більш красиво й досконало в першому виконанні. Крім того, учні додали, що ладові зміни зробили цю пісню недосконалою та зруйнували художній образ. Отже, особливості емоційно-образного змісту української народної пісні допомогло вихованцям виконати запропоноване вчителем завдання. Утім, підліткам контрольної групи пропонувалося слухати та проспівувати мінорні й мажорні гами та тризвуччя, не зважаючи на

емоційно-образне забарвлення. Не всі учасники цього експерименту в контрольній групі виконали вправу щодо ладових змін у пісні.

Констатуємо, що описані вище творчі завдання сприяли підвищенню якості емоційно-образної передачі задуму композитора в ході виконання вокально-хорових творів. Метод художньо-естетичної оцінки власного виконання, а також виконання твору однокласниками й виконання іншим хоровим колективом виявився дієвим у процесі співацького навчання задля формування мистецького світогляду. Під таким кутом зору використовувався методичний прийом зіставлення художніх оцінок, коли підлітки слухали один і той самий твір у різному виконанні: хоровим колективом, співаком. Школярі здійснювали аргументацію художньої оцінки-аналізу, обґрунтовували особливості певної виконавської інтерпретації.

Вивчення нової для учнів підліткового віку пісні засвідчило позитивні зрушення, зокрема під час застосування методу художнього аналізу – зіставлення в ході співу твору різними групами вихованців. Застосування прийому, який полягав у виборі найкращої, на думку підлітка, інтерпретації музичного твору, показало позитивні результати. Вважаємо за доцільне звернути увагу на те, що за таких обставин, вплив учителя відзначався опосередкованим характером і спрямовувався на корегування відповідей учнів, не обмежуючи при цьому їхньої творчої самостійності.

Учні підліткового віку в ході експериментальної методики виконували завдання щодо вибору найкращого варіанту пісні з навмисними помилками у відтворенні темпу, ритму, з різними кульмінаційними акцентами у творі в цілому, а також в окремих музичних фразах. Підлітки обґрунтовували власний вибір на основі характеристики особливостей кожного з варіантів. Дані вправи сприяли винайденню найбільш виразного й художнього виконання вокально-хорового твору в контексті формування мистецького світогляду підлітків.

У процесі реалізації третього етапу експериментальної методики було доведено, що методичний прийом художнього аналізу засобів музичної виразності є вагомим у досягненні виразного виконання творів із вокально-

хорового репертуару, що свідчить про якість формування мистецького світогляду учнів підліткового віку. Використання методу вокально-виконавської імпровізації в єдності з методичним прийомом закріплення музичних знань забезпечили усвідомлення школярами особливостей складання елементарних варіацій. Учні-підлітки створювали власну найпростішу варіацію на задану або улюблену мелодію.

Наприкінці педагогічного експерименту у школярів 7-го класу відбувся концертний захід (експериментальна група). На ньому були присутні педагоги з інших дисциплін, учні з інших класів, батьки. Високий рівень сформованості мистецького світогляду показали підлітки, які емоційно образно виконали твори, показали яскравість і художню доцільність. До середнього рівня були віднесені учні, інтерпретаційні варіанти котрих були не досить яскравими й упевненими. Низький рівень характеризувався невиразністю, художньою недоцільністю, недостатнім художнім показом музичного образу. Упродовж експерименту спостерігаються прогресивні зрушення в рівнях сформованості мистецького світогляду учнів-підлітків у ході співацького навчання.

Завершення педагогічного експерименту супроводжувалося статистичною оцінкою результатів. Наведемо їх кількісний аналіз.

За критерієм «міра зацікавленості музичним мистецтвом, зокрема співацькою (вокально-хоровою) діяльністю» результати формувального експерименту унаочнено в таблиці 3.7. Узагальнення, представлені в таблиці 3.7. «Міра зацікавленості музичним мистецтвом, зокрема співацькою (вокально-хоровою) діяльністю» засвідчують, що респондентів із високим рівнем сформованості мистецького світогляду за трьома показниками означеного критерію в експериментальній групі більше на 46,2 %, ніж у контрольній. Утім, респондентів із низьким рівнем у контрольній групі більше на 49,2 %, ніж в експериментальній.

Таблиця 3.7

**Результати формувального експерименту за критерієм
«Міра зацікавленості музичним мистецтвом, зокрема співацькою
(вокально-хоровою) діяльністю»**

Показник и	Рівні											
	Експериментальна група ЕГ						Контрольна група КГ					
	Високий		Середній		Низький		Високий		Середній		Низький	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Зацікавленість підлітків сприйняттям улюблених творів	18	42,8	19	45,2	5	11,9	8	19	19	45,2	15	35,7
Активне усвідомлення бажання засвоєння співацького матеріалу	14	33,3	20	47,6	8	19	7	16,6	20	47,6	15	35,7
Потреба в опануванні різних видів музично-виконавської діяльності та стійка необхідність володіння співацькими діями	11	26,2	21	50	10	23,8	5	9	16	38	21	50
Середні значення		84,8		47,6		38,8		38,6		105		88

Представників низького рівня в контрольній групі більше на 49,2 % ніж у експериментальній, що унаочнює позитивні зрушення формування мистецького світогляду підлітків у експериментальній групі, де застосовувалася розроблена нами методика. Крім того, результати першого експонувально-мотиваційного етапу формувального експерименту за критерієм «міра зацікавленості музичним мистецтвом, зокрема співацькою (вокально-хоровою) діяльністю» показано на рисунку 3.4.

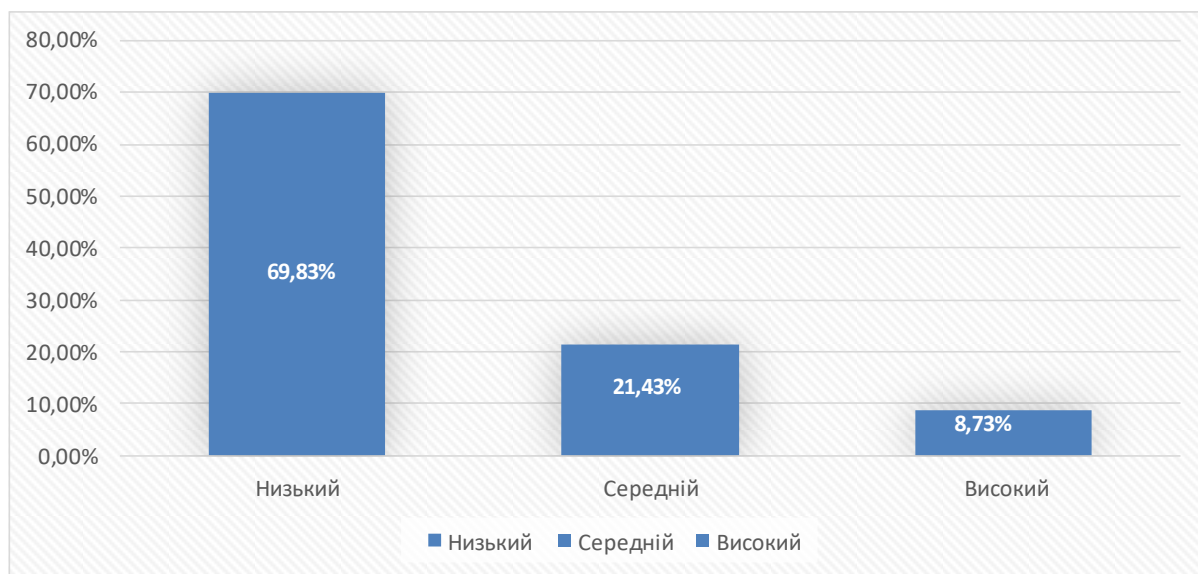

Рисунок 3.4. Результати першого (експонуально-мотиваційного) етапу формувального експерименту за критерієм «міра зацікавленості музичним мистецтвом, зокрема співацькою (вокально-хоровою) діяльністю» (середні значення, %).

Узагальнення результатів формувального експерименту за критерієм «міра здатності до аналітичного опрацювання та оцінювання явищ музичного мистецтва» доводять те, що респондентів із високим рівнем сформованості мистецького світогляду за трьома показниками даного критерію в експериментальній групі більше на 58,9 %, ніж у контрольній. Представників низького рівня в контрольній групі більше на 85,4 %, ніж у експериментальній. Це показує, що впровадження методики формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання відзначається доцільністю, що уможливило відображення означених узагальнень на рисунку 3.5.

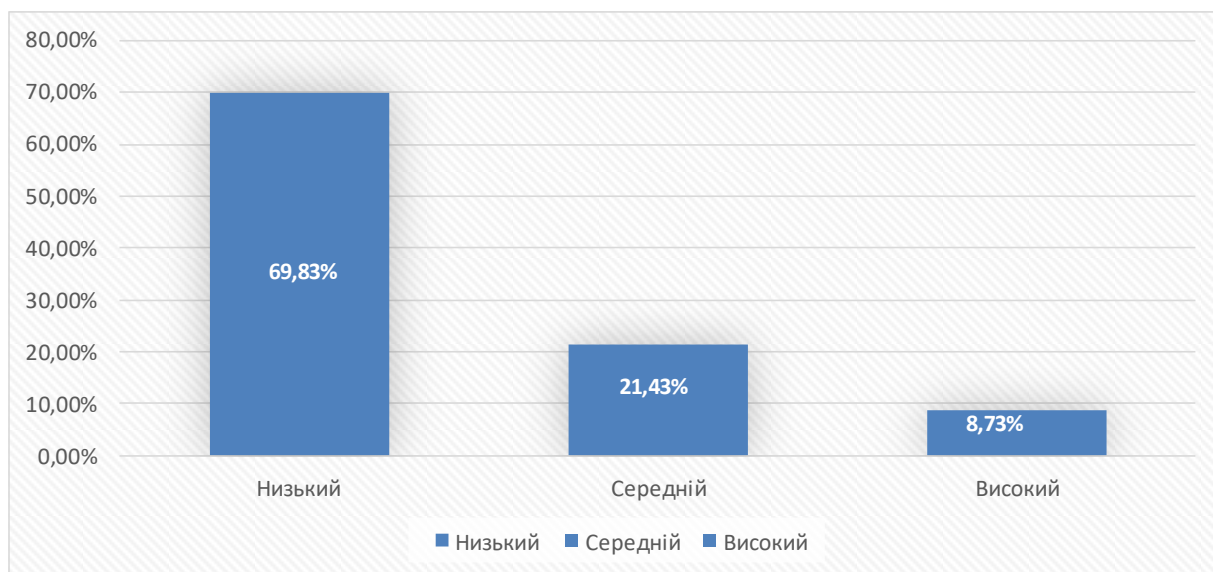

Рисунок 3.5 Результати другого (пізнавально-оцінювального) етапу формувального експерименту за критерієм «міра здатності до аналітичного опрацювання та оцінювання явищ музичного мистецтва».

За критерієм «міра здатності до аналітичного опрацювання та оцінювання явищ музичного мистецтва» результати формувального експерименту унаочнено в таблиці 3.8. Узагальнення, представлені в таблиці 3.8. «Міра здатності до аналітичного опрацювання та оцінювання явищ музичного мистецтва» засвідчують, що респондентів із високим рівнем сформованості мистецького світогляду за трьома показниками означеного критерію в контрольній групі менше на 58,9 %, ніж у експериментальній. Утім, респондентів із середнім рівнем у контрольній групі менше на 6,2 %, ніж у експериментальній.

Таблиця 3.8

Результати формувального експерименту за критерієм
«Міра здатності до аналітичного опрацювання та оцінювання явищ
музичного мистецтва»

Показники	Рівні											
	Експериментальна група ЕГ						Контрольна група КГ					
	Високий		Середній		Низький		Високий		Середній		Низький	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Зацікавленість підлітків сприйняттям улюблених творів	19	45,2	20	47,6	4	9,52	8	19	15	35,7	19	45,2
Активне усвідомлене бажання засвоєння співацького матеріалу	16	38	21	50	5	9	6	14,2	16	38	20	47,6
Потреба в опануванні різних видів музично-виконавської діяльності та стійка необхідність володіння співацькими діями	15	35,7	21	50	6	14,2	5	9	17	40,4	20	47,6
Середні значення		95,1		80,9		23,2		36,2		87,1		108,6

За критерієм «міра здатності до продуктивно-творчої діяльності» результати формувального експерименту подано в таблиці 3.9. Узагальнені

дані, представлені в таблиці 3.9 «Міра здатності до продуктивно-творчої діяльності». засвідчують, що респондентів із високим рівнем сформованості мистецького світогляду за трьома показниками означеного критерію в експериментальній групі більше на 70,4 %, ніж у контрольній. Респондентів із середнім рівнем у контрольній групі менше на 20 %, порівнюючи з експериментальною.

Таблиця 3.9

**Результати формувального експерименту за критерієм
«Міра здатності до продуктивно-творчої діяльності»**

Показники	Рівні											
	Експериментальна група ЕГ						Контрольна група КГ					
	Високий		Середній		Низький		Високий		Середній		Низький	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Зацікавленість підлітків в сприйняттям улюблених творів	20	47,6	19	45,2	4	9,52	6	14,2	16	38	20	47,6
Активне усвідомлене бажання засвоєння співацького матеріалу	16	38	20	47,6	6	14,2	5	9	16	38	21	50
Потреба в опануванні різних видів музично-виконавської діяльності	14	33,3	22	52,3	6	14,2	4	9,5	18	42,8	20	47,6

стійка необхід ність володін ня співацьк ими діями												
Середні значенн я		96,7		110, 2		28, 4		26,3		90,2		113

Результати формувального етапу педагогічного експерименту за критерієм «міра здатності до продуктивно-творчої діяльності» свідчать про те, що респондентів із високим рівнем у контрольній групі менше на 70,4 %, ніж у експериментальній. Представників середнього рівня в експериментальній групі більше на 20 %, порівнюючи з контрольною. Респондентів із низьким рівнем сформованості мистецького світогляду в контрольній групі на 84,6 % більше порівняно з експериментальною. Означені результати наочно підтверджуються на рисунку 3.6.

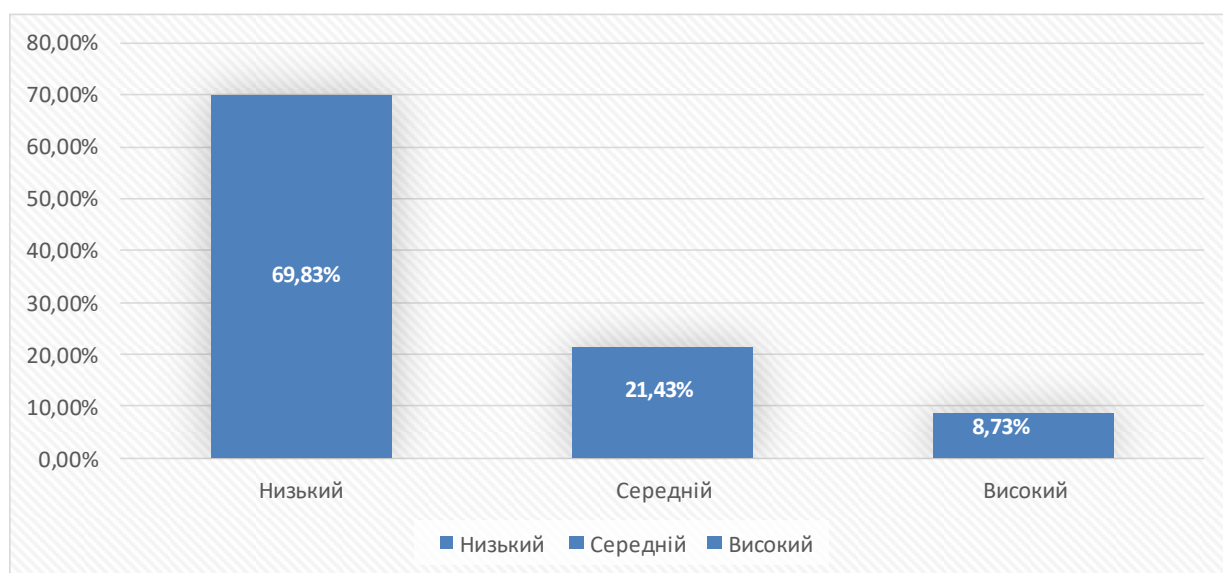

Рисунок 3.6 Результати третього (продуктивно-творчого) етапу формувального експерименту за критерієм «міра здатності до продуктивно-творчої діяльності».

Згідно з таблицею 3.10 відзначається збільшення респондентів із високим рівнем за всіма критеріями в експериментальній групі. Натомість, у контрольній групі збільшилася кількість підлітків із низьким рівнем сформованості мистецького світогляду.

Таблиця 3.10

Узагальнені результати формувального експерименту (середні значення, %)

Критерії	Експериментальна група			Контрольна група		
	низький	середній	високий	низький	середній	високий
Міра зацікавленості музичним мистецтвом, зокрема співацькою (вокально-хоровою) діяльністю	38,8	47,6	84,8	88	105	38,6
Міра здатності до аналітичного опрацювання та оцінювання явищ музичного мистецтва	23,2	80,9	95,1	108,6	87,1	36,2
Міра здатності до продуктивно-творчої діяльності	28,4	110,2	96,7	113	90,2	26,3

Динаміка змін щодо результатів формувального експерименту в контрольній групі, подана в таблиці 3.11, показує незначне збільшення респондентів із високим рівнем сформованості мистецького світогляду на 2,6 %. Це пояснює необхідність упровадження спеціальної методики в означеній групі.

Таблиця 3.11

Динаміка змін результатів експерименту в контрольній групі (%)

Етапи педагогічного експерименту	Рівні		
	низький	середній	високий
Констатувальний	47,4	42,4	10,2
Формувальний	45,9	41,3	12,8

Динаміка змін результатів експерименту в експериментальній групі, що показана в таблиці 3.12, дає можливість наголосити на збільшенні підлітків із високим рівнем сформованості мистецького світогляду (на 35,4 %). Це свідчить про дієвість розробленої та застосованої авторської методики формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання.

Таблиця 3.12

Динаміка змін результатів експерименту в експериментальній групі (%)

Етапи педагогічного експерименту	Рівні		
	низький	середній	високий
Констатувальний	49,8	41,15	9,05
Формувальний	30,3	25,3	44,4

У процесі відповідних обчислювань встановлено динаміку зростання рівнів сформованості мистецького світогляду підлітків, що відображено в таблиці 3.13.

Динаміка змін рівнів сформованості мистецького світогляду

Рівні сформованості	До експерименту				Після експерименту			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	абс	%	абс	%	абс	%	абс	%
Низький	21	49,8	20	47,4	11	25,3	19	45,9
Середній	17	41,15	18	42,4	18	44,4	17	41,3
Високий	4	9,05	5	10,2	13	30,3	6	12,8

Таким чином, у експериментальній групі кількісні показники високого рівня підвищилися з 9,5 % до 44,4 %; тобто зросли на 34,9 %. Середній рівень збільшився з 41,15 % до 44,4 %, тобто підвищився на 3,2 %. Низький рівень знизився з 49,8 % до 25,3 %, тобто майже у два рази. У представників контрольної групи щодо кількісних показників їх рівнів суттєвих змін не спостерігалось, а саме: високий рівень зріс на 2,6 %, середній рівень – на 1,1 % зменшився, низький рівень зменшився з 47,4 % до 45,9 %, тобто на 1,5 %. Одержані результати засвідчили суттєве зростання показників сформованості мистецького світогляду підлітків експериментальної групи, утім, у контрольній групі не відбулось особливих змін.

Порівняльний аналіз результатів дослідження дозволив виявити позитивну динаміку формування мистецького світогляду підлітків експериментальної групи, що свідчить про ефективність експериментальної методики й доцільність її впровадження у процес співацького навчання (на уроках музичного мистецтва й у позакласній роботі). Достовірність отриманих результатів перевірено за допомогою критерію Пірсона χ^2 , який засвідчив наявність змін у формуванні мистецького світогляду учнів-підлітків, а саме: констатовано незначну розбіжність між розподілами контрольної та експериментальної груп на початку експерименту (емпіричне значення критерію Пірсона χ^2 не перевищує критичне значення); а також виокремлено значну розбіжність між розподілами контрольної та експериментальної груп за

рівнями сформованості мистецького світогляду після експерименту (емпіричне значення критерію Пірсона χ^2 перевищує критичне значення). Отже, можна узагальнити, що ефективність мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання підтверджена даними його теоретико-методичного осмислення й обґрунтування, а також результатами дослідно-експериментального дослідження.

Висновки до розділу III

У процесі діагностичного етапу дослідження було виокремлено критерії показники та рівні сформованості мистецького світогляду підлітків.

Критерієм мотиваційно-спонукального компоненту виступає міра зацікавленості музичним мистецтвом, зокрема, співацькою (вокально-хоровою) діяльністю. Показники, які характеризують цей критерій, полягають у: зацікавленості підлітків сприйняттям улюблених творів; активному усвідомленому бажанні засвоєння співацького матеріалу; потребі в опануванні різних видів музично-виконавської діяльності та стійкій необхідності володіння співацькою діяльністю. Критерієм аналітично-оцінювального компоненту є ступінь здатності до аналітичного опрацювання й оцінювання явищ музичного мистецтва з показниками: наявність знань щодо розрізнення виразних засобів і виявлення їх значення у створенні мистецько-образного змісту творів; схильність до свідомого оцінювання художньої цінності музичних (вокально-хорових) творів; прагнення до відшліфовування виконавських умінь згідно з ідеалами про прекрасне та досконале. Критерієм результативно-інтерпретаційного компоненту виступає міра здатності до продуктивно-творчої діяльності. Показники, які визначають означений критерій, полягають у: наявності улюблених музичних творів, авторів, виконавців; спроможності до свідомого вибору співацького репертуару; здатності до художнього втілення музичних образів.

Проведене дослідження дало можливість установити рівні сформованості мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання: високий, середній, низький, що різняться ступенем умотивованості підлітків до співацького навчання, наявністю вокально-хорових знань і вмінь, а також здатністю адекватно оцінювати музичний твір та здійснювати продуктивно-творчу діяльність.

Застосування методу формувального експерименту дозволило перевірити ефективність експериментальної методики в перебігу експонуально-мотиваційного, пізнавально-оцінювального, продуктивно-творчого етапів. Найбільш ефективними виявилися групи методів:

- стимулювання інтересу до музичних явищ: порівняння музичних образів, узагальнення мистецької інформації та аналізу вокально-хорових творів; детального вивчення й цілісного усвідомлення;

- інформаційно-демонстраційні методи – образні пояснення й демонстрація музичних творів, емоційного впливу на учнів, інтонаційно-тематичного опрацювання музичного твору, фонетичний метод;

- методи створення пошуково-евристичних ситуацій – багатоваріантних сприймань вокально-хорових творів, мистецько-емоційної драматургії, вокально-виконавських завдань та інші.

У результаті математично-статистичної обробки даних, отриманих завдяки проведеним діагностичним заходам, було висвітлено динаміку формування досліджуваного феномену в експериментальній та контрольній групах. Зокрема було зафіксовано зростання рівня сформованості мистецького світогляду в респондентів експериментальної групи. Так, кількість підлітків, які показали високий рівень, становила 34,6 %; середній рівень було діагностовано в 43,3 %; на низькому рівні залишилося 22,1 %.

У контрольній групі зростання показників виявилось значно менш інтенсивним. Так, високого рівня досягли 13,4 %, середнього – 40,2 %; на низькому рівні залишилося 46,5 %.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дисертаційного дослідження дало можливість сформулювати такі висновки.

1. Аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми довів, що більшість науковців приділяють увагу проблемі формування мистецького світогляду підлітків, адже несприятлива соціально-культурна ситуація та відсутність цілеспрямованої роботи гальмують означений процес, спричиняють загальний низький рівень естетичної культури підростаючого покоління.

Наголошується, що вагомий вклад у розвиток національної культури та освіти здійснили українські та зарубіжні діячі сучасності й минулого (Г. Аллен, В. Антонович, Ш. Баттьо, Г. Ващенко, Ф. Вольтер, К. А. Гельвецій, М. Грушевський, М. Драгоманов, І. Кант, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, С. Науменко, І. Огієнко, Ж.- Ж. Руссо, С. Русова, Г. Сковорода, І. Франко, Г. Шевченко, А. Шефтсбері, Я. Чепіга, Д. Юм та ін.). Констатовано, що проблема формування мистецького світогляду підростаючого покоління була завжди актуальною.

З'ясовано, що на сучасному етапі розвитку суспільства проблема естетичного виховання й формування мистецького світогляду привертає увагу філософів (В. Андрущенко, І. Зязюн та ін.), соціологів (В. Потапчик, О. Семашко та ін.), психологів (С. Максименко, С. Науменко та ін.), педагогів (Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, В. Передерій, Г. Шевченко та ін.).

Обґрунтовано, що проблема формування мистецького світогляду досліджується в контексті теорії музично-естетичного навчання й виховання, що передбачає формування музичного сприймання та здібностей, а також мистецького досвіду.

Констатовано, що багато дослідників сходяться на думці, що процес формування основ мистецького світогляду включає накопичення музичних вражень, засноване на вивченні кращих зразків музичного мистецтва (М. Бойченко, А. Козир, О. Лобова, Л. Паньків, І. Чистякова та ін.).

Підсумовано, що мистецький світогляд є не вродженим, а набутим духовним процесом, який може розвиватися тільки під час залучення особистості до культури й мистецтва. Застосування методів систематизації та узагальнення дозволило з'ясувати, що формування світогляду як індивідуально-особистісного утворення відбувається на основі системи знань, інтересів, пріоритетів, переваг і визначається потребою особистості в самоосвіті. Мистецький світогляд розвивається в процесі позитивного ставлення підлітків до високохудожніх зразків музичного мистецтва на основі порівняння й вибору бажаних музичних творів.

Для визначення сутності основоположного поняття дослідження «формування мистецького світогляду учнів підліткового віку» розглянуто терміни «світогляд», «мистецький світогляд», «формування мистецького світогляду в процесі співацького навчання».

Так, світогляд розуміється як складне утворення, що визначає розвиток особистості, прояв її творчих можливостей і здібностей, досвіду, ціннісних орієнтирів. Представлено тлумачення «формування світогляду» як складного процесу, що зумовлюється духовним світом людини, її мистецьким досвідом, музично-психологічними особливостями, здібностями та творчим потенціалом.

Подано визначення поняття «формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання» як процесу, що передбачає готовність учня до співацької діяльності, підвищення його власного загальноосвітнього рівня та враховує не тільки накопичення музичної інформації за умов зацікавленості вокально-хоровим мистецтвом, що формується на основі співацького досвіду, але й уміння узагальнювати мистецькі явища задля становлення власного погляду на оточуюче середовище.

Науковці в галузі мистецької педагогіки вважають, що мистецький світогляд є показником культури особистості, мірою творчої активності, і розуміють під ним систему мистецьких знань, інтересів, що формуються на основі мистецького досвіду. Аргументовано, що на формування досліджуваного феномену впливають усі види мистецької діяльності. Особливо

підкреслюється значення хорового співу у формуванні мистецького світогляду, оскільки сприймання, вивчення хорового твору та його аналіз сприяють формуванню в учнів музичної обізнаності, розширюють її загальний мистецький світогляд.

2. Розробка теоретичного матеріалу дала можливість визначити й теоретично обґрунтувати структуру та функції формування мистецького світогляду підлітків під час співу. Виділено такі компоненти, як: мотиваційно-спонукальний, який характеризується наявністю стійкої зацікавленості підлітків співацькою діяльністю; аналітично-оцінювальний, якому притаманна спроможність учнів до вивчення й оцінювання явищ вокально-хорового мистецтва; результативно-інтерпретаційний, що визначається можливістю підлітків виявляти себе у продуктивній співацькій діяльності.

Формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання враховувало реалізацію таких функцій, як: активізаційно-ціннісної, пізнавально-діяльнісної, комунікативно-гедоністичної. Застосування активізаційно-ціннісної функції характеризується такими ознаками, як: зацікавленість підлітків мистецтвом, зокрема вибір улюблених творів; реалізація власних ціннісних орієнтирів і потреб; залучення до усвідомлення змісту мистецьких творів з метою співвіднесення задумів автора з власними переживаннями; вибір шляхів самовдосконалення й саморозвитку з метою формування мистецького світогляду.

Пізнавально-діялісна функція дає можливість тлумачити мистецтво як знакову систему, що відзначається образною інформацією та систематизує й узагальнює художній досвід, а також особистісне засвоєння загальнолюдської культурної практики. Отже, застосування цієї функції передбачає створення в підлітків установки на детальне усвідомлення особливостей музичного твору, а вже потім – спонукання до самовираження під час його вокально-хорової інтерпретації.

Формуванню мистецького світогляду підлітків під час співацького навчання сприяє комунікативно-гедоністична функція, яка передбачає

акцентування ролі естетичної насолоди під час сприйняття та створення музичних образів. Єдність змісту й форми під час усвідомлення підлітками вокально-хорових творів набуває важливого значення з метою формування мистецького світогляду.

Зазначено, що музично-естетичний смак є інтегральним показником сформованості мистецької свідомості підлітка в цілому, виражає особливості його індивідуального реагування на всі події та явища, що його оточують. Висвітлено, що учні підліткового віку по різному підготовлені до спілкування з музичними явищами. Існуючий стан їх музичного навчання засвідчує, що значна частина учнів має недостатній досвід сприйняття, пізнання й усвідомлення музичного мистецтва. Отже, зауважимо, що формування мистецького світогляду підлітків повинно здійснюватися як цілісний процес духовно-творчого становлення особистості учня, розвитку в нього ціннісного ставлення до мистецтва музики під час оволодіння співацькою діяльністю.

3. З метою всебічного аналізу процесу формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання за допомогою методу системно-структурного аналізу було розроблено й упроваджено низку наукових підходів, які становлять методологічну основу дослідження, а саме: полікультурний, діяльнісний, особистісно-орієнтований, аксіологічний.

На основі опрацювання методологічних засад обґрунтовано загальні педагогічні принципи: цілісності; систематичності й послідовності; єдності освітньої, виховної, розвивальної функцій навчання. З огляду на особливості співацького навчання підлітків, виділено низку специфічних принципів, а саме: культурологічної спрямованості мистецького навчання, естетичного забезпечення мистецько-навчального процесу, дотримання діалогічних взаємостосунків між учителем та учнями.

За допомогою полікультурного підходу вивчено процеси засвоєння, зберігання та трансляції відображених у музичному мистецтві культурних цінностей, притаманних для різних епох і культур. У процесі полікультурного виховання підлітки усвідомлюють провідні ціннісні орієнтації цивілізації,

долучаються до особистостей рідної культури, що сприяє збагаченню їхнього духовно-морального та соціокультурного досвіду. У процесі впровадження полікультурного підходу в підлітків формуються та поглиблюються знання про національну та світову культуру, відбувається становлення мистецького світогляду.

Діяльнісний підхід сприяв засвоєнню учнями основної школи знань про інші культури, з'ясуванню загального й особливого у традиціях, культурних цінностях народів у напрямі поваги до інокультурних систем. Мистецька діяльність базується на здатності особистості до здійснення практичних дій і їх рефлексивної оцінки, що вимагає для цього наявності мистецького світогляду. Тобто освітня діяльність підлітка має стати суб'єктивним моментом його продуктивної практики (у нашому дослідженні вокально-хорового навчання) і зумовлює процес формування мистецького світогляду.

Упровадження особистісно-орієнтованого підходу забезпечило художній розвиток особистості з урахуванням її мистецького досвіду. Мається на увазі вплив музичного мистецтва на формування сприйняття, мислення, пам'яті, здібностей. Реалізація означеного підходу передбачає зацікавлення підлітків музичним навчанням, під час якого співацька діяльність спрямовується на з'ясування власного мистецького потенціалу, унікальних мистецьких можливостей з метою становлення мистецького світогляду.

Застосування аксіологічного підходу було пов'язано з питаннями розвитку й функціонування цінностей як основи особистісних утворень, ціннісної детермінації свідомості й поведінки особистості, застосування принципів, умов, засобів сприйняття, засвоєння, творчого збагачення цінностей під час розвитку особистості.

У методиці формування мистецького світогляду було впроваджено педагогічні принципи, які корелюють з обраними науковими підходами.

Принцип культурологічної спрямованості мистецького навчання передбачав таке змістове наповнення навчального процесу, в контексті якого мистецтво сприймається учнями як надбання світової культури;

культуровідповідність є необхідною передумовою формування музичного світогляду, що забезпечує усвідомлення учнями мистецтва як соціального явища в контексті розвитку світової художньої культури.

Принцип естетичного забезпечення мистецько-навчального процесу сприяв такому змістовому навантаженню мистецького навчання, яке взаємопов'язується із завданнями формування мистецького світогляду учнів, розвитку вмінь відрізнити красиве, досконале від псевдохудожнього в галузі мистецтва; означений принцип орієнтує здобувачів освіти на досягнення їхнього художнього розвитку завдяки зміщенню навчальних акцентів на більш високохудожні завдання в напрямі формування естетичних ідеалів та адекватної оцінки прекрасного в мистецьких творах і дійсності.

Принцип дотримання діалогічних взаємостосунків між учителем й учнями забезпечив активізацію художньої ініціативи підлітків, їх індивідуальних проявів під час тлумачення мистецьких образів, досягнення емпатії щодо їх переживання; змістовий аспект такої взаємодії дає можливість застосовувати оцінювальні підходи до мистецтва, обмінюватися думками, художніми ідеями, мистецькими спостереженнями, що впливає на формування системи цінностей, поглядів, внутрішнього світу мистецького світосприйняття.

Опрацювання педагогічного досвіду та наукових джерел методичного характеру дозволило обрати педагогічні умови й методи формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання.

Перша умова формування мистецького світогляду учнів-підлітків – збагачення мистецького тезаурусу підлітків з метою активізації практичної співацької діяльності – посилюються пізнавальні аспекти у змісті співацького навчання, відбувається формування оцінних суджень, ціннісних проявів, ставлення на основі отриманої інформації до вокально-хорових творів.

Другою педагогічною умовою формування мистецького світогляду підлітків визначена реалізація художньо-діалогічної взаємодії між учасниками освітнього процесу. Основою наявності такого типу спілкування між учасниками освітнього процесу виступає суб'єктна взаємодія, під час якої

педагог ставиться до учня як до унікальної особистості, яка здатна продукувати естетичні цінності, перетворювати їх, утілювати у виконавській діяльності, а не тільки засвоювати. Упровадження означеної умови забезпечує реалізацію самостійних творчих винайдень підлітків, що позитивно впливають на формування їх мистецького світогляду.

Створення позитивно довірливої, гедоністично спрямованої художньої атмосфери співацького навчання виступає третьою педагогічною умовою формування мистецького світогляду школярів-підлітків. Забезпечення позитивнодовірливої атмосфери на мистецьких заняттях, а також у позаурочній діяльності плідно впливає на творчі винайдення підлітків, їх художні прояви, унеможливорює появу в них скутості, невпевненості. Втілення означеної умови сприяє виникненню творчої ініціативи, активізації художнього потенціалу, стимулюванню самостійності підлітків. Доброзичливе, довірливе ставлення до вчителя з боку учнів впливає на їх зацікавленість мистецьким матеріалом, комплексне набуття мистецьких знань.

4. Під час констатувального етапу дослідження було з'ясовано критерії показники та рівні сформованості мистецького світогляду підлітків.

Критерієм мотиваційно-спонукального компоненту обґрунтовано міру зацікавленості музичним мистецтвом, зокрема, співацькою (вокально-хоровою) діяльністю. Показники, які розкривають означений критерій, полягають у: зацікавленості підлітків сприйняттям улюблених творів; активному усвідомленому бажанні засвоєння співацького матеріалу; потребі в опануванні різних видів музично-виконавської діяльності та стійкій необхідності володіння співацькою діяльністю. Критерієм аналітично-оцінювального компоненту є ступінь здатності до аналітичного опрацювання й оцінювання явищ музичного мистецтва з показниками: наявність знань щодо розрізнення виразних засобів і виявлення їх значення у створенні мистецько-образного змісту творів; схильність до свідомого оцінювання художньої цінності музичних (вокально-хорових) творів; прагнення до відшліфовування виконавських умінь згідно з ідеалами про прекрасне та досконале). Критерієм результативно-

інтерпретаційного компоненту виступає міра здатності до продуктивно-творчої діяльності. Показники, які характеризують означений критерій, полягають у: наявності улюблених музичних творів, авторів, виконавців; спроможності до свідомого вибору співацького репертуару; здатності до художнього втілення музичних образів.

Проведене дослідження дало можливість установити рівні сформованості мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання: високий, середній, низький, що різняться ступенем умотивованості підлітків до співацького навчання, наявністю вокально-хорових знань і вмінь, а також здатністю адекватно оцінювати музичний твір та здійснювати продуктивно-творчу діяльність.

5. Застосування методу формувального експерименту дозволило перевірити ефективність експериментальної методики в перебігу експонуально-мотиваційного, пізнавально-оцінювального, продуктивно-творчого етапів. Найбільш ефективними виявилися групи методів:

– стимулювання інтересу до музичних явищ: порівняння музичних образів, узагальнення мистецької інформації та аналізу вокально-хорових творів; детального вивчення й цілісного усвідомлення;

– інформаційно-демонстраційні методи – образні пояснення й демонстрація музичних творів, емоційного впливу на учнів, інтонаційно-тематичного опрацювання музичного твору, фонетичний метод;

– методи створення пошуково-евристичних ситуацій – багатоваріантних сприймань вокально-хорових творів, мистецько-емоційної драматургії, вокально-виконавських завдань та інші.

У результаті математично-статистичної обробки даних, отриманих завдяки проведеним діагностичним заходам, було висвітлено динаміку формування досліджуваного феномену в експериментальній та контрольній групах. Зокрема, було зафіксовано зростання рівня сформованості мистецького світогляду в респондентів експериментальної групи. Так, кількість підлітків, які показали високий рівень, склала 34,6 %; середній рівень було діагностовано в

43,3 %; на низькому рівні залишилося 22,1 %.

У контрольній групі зростання показників виявилось значно менш інтенсивним. Так, високого рівня досягли 13,4 %, середнього – 40,2 %; на низькому рівні залишилося 46,5 %.

Дане дослідження не вичерпує розгляду всіх аспектів проблеми формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання. На подальше вивчення заслуговують питання підготовки майбутніх учителів до формування мистецького світогляду учнів основної школи у процесі співацького навчання.

ЛІТЕРАТУРА

- Андрущенко, В. П. (2013). Аксіологічна платформа педагогічного процесу (проблема формування). *Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часопис*, 3(50). Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. Т.1. 338 с.
- Антонюк, В. Г. (2008). Культурологічний зміст українського вокального мистецтва. *Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*, 1, 29–39.
- Антонюк, В. Г. (1999). *Формування індивідуального виконавського стилю: культурно-антропологічний аспект*. Київ: Управлінська ідея.
- Академічний тлумачний словник сучасної української мови*. (1971). Київ: Ірпінь.
- Бернадська, Д. (2005). *Феномен синтезу мистецтв в сучасній хореографії* (автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.01). Київ.
- Белов, М. (2008). *Естетичне виховання засобами хореографічного мистецтва*. Київ.
- Болгарський, А., Сагайдак, Г. (1987). *Хоровий клас і практика роботи з хором: навч. посібник для муз.-пед. відділень пед. училищ*. К.: Музична Україна.
- Бірюкова, Л. (2014). Вокальне мистецтво як засіб розвитку духовної культури вчителя музики. *Актуальні питання мистецької освіти та виховання*, 193–196.
- Блудова, Ю. О. (2015). Художньо-естетичний смак як невід'ємна складова художньо-естетичної культури особистості. *Актуальні питання методики навчання як чинника підвищення якості професійної підготовки фахівців у вищій школі: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. присвячені 95-річчю Комунал. закл «Харків. гуманітар.-пед. акад.» (Харків, 11.11.2015 р.)*. Харків: ФОП Шейніна О. В.
- Богута, В. (2015). Хореографічне виховання творчої особистості в позашкільних навчальних закладах: стан, проблеми й перспективи. *Естетика і етика педагогічної дії*, 10, 94–105.

- Бойко, А. (2014). Використання арт-терапевтичних технологій як засобу творчого самовираження молодших школярів у позашкільних навчальних закладах. *Психолого-педагогічні науки*, 8, 128–135.
- Болгарський, А., Сагайдак, Г. *Хоровий клас і практика роботи з хором*. К.: Музична Україна.
- Бриліна, В. (2015). Педагогічне значення вокального фольклору в музично-естетичному вихованні. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 41, 231 – 235.
- Бургун, І. В. (2001). *Формування наукового світогляду учнів основної школи у навчанні фізики* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02). Київ.
- Ван, Чень. (2016). Формування вокально-виконавського артистизму студентів магістратури у музично-педагогічних ВНЗ. *Наука і освіта*, 6, 65-70.
- Василенко, Л. М. (2012). *Гедоністичні засади вокальної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва: теорія та методика*: монографія. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова.
- Василенко, Л. (2003). *Взаємодія вокального і методичного компонентів у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя музики* (аквтореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.
- Васильченко, О. (2014). Основні принципи та напрями в розробці соціально-педагогічних умов формування музичної культури студентів університету. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*, 38, 496–501.
- Ващенко, Г. (2004). Виховання мистецького мислення. *Українська література в загальноосвітній школі*, 1, 59 – 60.
- Волкова, Ю. (2015). Наукові підходи і принципи формування художньо-комунікативних умінь майбутніх учителів музики та хореографії. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти*, 18, 8–13.

- Гавацко, Е. (2016). *Формування вокальних навичок у вихованців студії естрадного співу*. Ужгород.
- Гавриленко, Л. М. (2011). *Методика формування основ вокальної культури молодших школярів у школах мистецтв* (автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.
- Гнидь, Б. П. (1997). *Історія вокального мистецтва*. Київ: НМАУ.
- Голик, Г. (2016). Психолого-педагогічні засади професійної підготовки педагогів-музикантів. *Молодий вчений*, 9, 319–324.
- Гончар, Л. (2017). Діагностика стану сформованості прояву гуманних взаємин до батьків з боку дітей молодшого шкільного віку. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*, 34, 213–224.
- Гончаренко, С. (1997). *Український педагогічний словник*. К.: Либідь.
- Гончаренко, С. (2012). *Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення*. Рівне: Волинські обереги.
- Гончаренко, Ю. (2010). Формування естетичного ставлення молодших школярів до хореографічної діяльності та мотивації до естетичного втілення тілесних проявів. *Вісник Запорізького національного університету*, 2 (13), 42–45.
- Го, Суншан. *Типологічні риси вокальної музики С. Рахманінова: жанрово-стильовий підхід* (автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства). Одеса.
- Гофрон, А. *Філософські засади сучасних європейських освітніх концепцій* (автореф. дис. ... д-ра філол. наук). Київ.
- Гребенюк, Н. Є. (2000). *Вокально-виконавська творчість* (дис. ... д-ра мистецтвознавства). Київ.
- Гребенюк, Н. (2000). Особистісно-орієнтований підхід у розвитку індивідуальності співака. *Музичне мистецтво і культура*, 14, 156–165.
- Грозан, С. (2015). *Методологічні підходи до визначення сутності та змісту поняття «дослідницька компетентність»*. Відновлено з: www.cuspu.edu.ua/ua/ntnd/.

- Гринь, Л. О. (2012). Історичний аспект розвитку української вокальної школи ХХ сторіччя. *Вісник Запорізького національного університету*, 1 (17). Відновлено з: <http://stattionline.org.ua/pedagog/80/14012-istorichnij-aspekt-rozvitku-ukraïnskoï>
- Грищенко, Ю. В. (2015). Мистецтво в розвитку художньо-естетичного світогляду особистості: ретроспективний аналіз. *Естетика і етика педагогічної дії*. Відновлено з: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4512/1/Grischenko.pdf>
- Грищенко, Ю. В. (2011). *Розвиток професійної вокальної освіти в Україні (кінець ХІХ – початок ХХ століття)* (автореф. дис. ... д-ра пед. наук). Київ.
- Гулай, О. (2009). Компетентнісний підхід як основа нової парадигми освіти. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 2, 41–51.
- Гуменюк, В. Г. *Професійна успішність, ефективність праці та професійне здоров'я: шлях психологічного пошуку*. Режим доступу: <file:///D:/Downloads/7504-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-15071-1-10-20191120.pdf>
- Гусаченко, О. П. (2019). *Методика формування музично-творчого потенціалу підлітків у позаурочній співацькій діяльності* (дис. ... канд. пед. наук). Київ. Відновлено з: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.08/dis_Gusachenko.pdf
- Даофен, Сі. (2015). *Методика використання інноваційних технологій у підготовці майбутніх учителів музики до співацької діяльності* (автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.
- Джола, Д. М., Щербо, А. Б. (1998). *Теорія і методика естетичного виховання школярів: навч.-метод. посібник*. Київ: Ін-т змісту і методів навчання.

- Дзюба, І. (2012). Розвиток музично-естетичних смаків школярів засобами сучасної інструментальної музики. *Рідна школа*, 10, 49–52.
- Дільтей, В. (1996). Виникнення герменевтики. *Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія*. К.: Ваклер, сс. 31-60
- Дін, Чен. (2013). *Формування вокальних навичок майбутнього вчителя музики на традиціях Китаю та України* (автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.
- Домбровська, Т. І. (1995). *Естетична свідомість (філософсько-методологічний аналіз)* (автореф. дис. ... д-ра філос. наук). Київ.
- Дорошенко, Т. (2003). Методи навчання сприйняття музики. *Початкова школа*, 6, 18–20.
- Дрожжина, Н. В. (2008). *Вокальне виконавство в системі музичного мистецтва естради* (дис. ... канд. мистецтвознавства). Харків.
- Дун, Хао (2021). Музичний світогляд підлітків: принципові положення. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4 (108), 398-406.
- Дун, Хао. (2022). Діагностування сформованості мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 3 (117), 219-227.
- Дун, Хао (2022). Результати експерименту щодо формування мистецького світогляду підлітків. *Paradigm of knowledge*, 2 (52), 59-73.
- Дун, Хао. (2021). Основні педагогічні умови формування мистецького світогляду підлітків. *Topical issues of modern science, society and education: proceeding of the 3d International scientific and practical conference* (October 3-5, 2021). Kharkiv, pp. 476-479.
- Дун, Хао. (2021). Пізнавальний інтерес як компонент в структурі музичного світогляду підлітків. *Інноваційний розвиток науки та освіти: глобальний та національний виміри змін: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції* (Полтава, 9 вересня 2021р.). Полтава: ЦФЕНД, сс. 15-17.

- Дун, Хао. (2021). Основні методи формування мистецького світогляду підлітків. *Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника: збірник матеріалів V усеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Суми, 29-30 жовтня 2021 року). Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, Випуск 5, сс. 85-87.
- Дун, Хао. (2022). Педагогічний експеримент як метод дослідження сформованості музичного світогляду підлітків. *Проблеми мистецько-педагогічної освіти: здобутки, реалії та перспективи: матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка.
- Дуткевич, Т. В. (2012). *Дитяча психологія*. К.: Центр учбової літератури.
- Єжова, О. О. (2014). Сутність організаційно-педагогічних умов педагогічного процесу. *Психолого-педагогічні науки, 3*.
- Єременко, О. (2009). *Підготовка магістрів музичного мистецтва: теорія і методика навчання*. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.
- Єрошенко, О. В. (2008). *Емоційна сфера у вокальній творчості: музичноестетичні та виконавські аспекти* (автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства). Харків.
- Жигінас, Т. В. (2007). *Методичні засади підготовки майбутніх учителів музики до концертно-освітньої діяльності серед дітей та юнацтва* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 «Теорія та методика музичного виховання»). Київ.
- Забредовський, С. (1997). *Педагогічні умови розвитку мотиваційної сфери студентів хореографічних спеціалізацій в процесі фахової підготовки у вузі культури* (дис. ... канд. пед. наук). Київ.
- Зайцева, А. В. (2017). *Художньо-комунікативна культура майбутнього вчителя музичного мистецтва: теорія, методологія, методичні аспекти: монографія*. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова.
- Звекова, В. (2022). Формування наукового світогляду підростаючого покоління. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету, 58, 64-71*.

- Зінов'єва, С. Л. *Поняття мотиву і мотивації у сучасній психології*. Режим доступу: <https://psymos.files.wordpress.com/2018/03/d185d0b2d0b7d188-e28496-5-d0b4d0bed0bad0bbd0b0d0b4-d0b7d196d0bdd0bed0b2d194d0b2d0b0.docx>.
- Зязюн, І. (2003). Освітня парадигма – тип культурно-історичного мислення і творчої дії суб'єктів освіти. *Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи*, 8, 15–23.
- Ігнатович, О. Г. (2000). *Формування художньо-естетичного смаку підлітків у процесі літературно-творчої діяльності* (автореф. дис. ... канд. пед. наук). Луганськ.
- Калашник, М. П. (2010). *Музичний тезаурус композитора: аспекти вивчення: монографія*. Відновлено з: <https://94.158.144.72/opac/index.php?url=/notices/index/IdNotice:179779>
- Калюжна, О. (2014). *Формування мистецьких компетентностей учнів у позашкільній діяльності*. Відновлено з: <https://www.cuspu.edu.ua/>.
- Каменецька, Л. М. (2009). *Формування культури виконання популярної вокальної музики у старшокласників* (автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.
- Касянова, В. О. (2003). *Формування творчих здібностей студентів у навчально-виховному процесі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Підготовка майбутнього вчителя»*: зб. статей. Ніжин: НДПУ ім. М. В. Гоголя.
- Катеруша О. (2009). Ділові ігри як засіб пізнавальної діяльності студентів. *Вища школа*, 12, 53–60. 22.
- Козир, А. В. (2013). Система принципів фахової підготовки викладачів мистецьких дисциплін. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 10 (1). Відновлено з: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vluf_2013_10\(1\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vluf_2013_10(1)_7).
- Козир, А. (2007). Аналіз зарубіжного досвіду з проблеми формування професійної майстерності викладачів мистецьких дисциплін. *Наук.*

- часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Сер. № 14: Теорія і методика мистецької освіти, 4 (9), 88 – 92.*
- Колот, А. (2014). Міждисциплінарний підхід як передумова розвитку економічної науки та освіти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Економіка, 5 (158), 18–21.*
- Косяк, Л. (2000). *Дидактичні умови формування естетичних інтересів старшокласників* (дис. ... канд. пед. наук). Кривий Ріг.
- Кремень, В. (2007). Якісна освіта і нові вимоги часу. *Педагогічна і психологічна науки в Україні, 1, 11–24.*
- Кремешна, Т. І. (2017). Педагогічна самоефективність майбутніх учителів музики: фактори та шляхи формування. *Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі, 2, 133–135.* Відновлено з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/maed_2017_2_25.
- Кузнецов, О. І. (2019). Світогляд особистості як психологічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки, 1, 41-48.*
- Кузнецова, Л. М. (1969). *Українська класична музика в школі: посібник*. К.: Музична Україна.
- Кутіщенко, В. П. (2018). *Вікова педагогічна психологія (курс лекцій): навчальний посібник*. Київ: Центр учбової літератури.
- Кушка, Я. (2007). *Методика музичного виховання дітей*. Вінниця: Нова Книга.
- Куш, О. (2015). Аналіз методологічних підходів до вивчення психофізіологічних особливостей особистості у творчій діяльності. *Вісник проблем біології і медицини, 4, 27–29.*
- Ливин, А., Мацейко, О. (2013). Методологічні засади поняття «педагогічні умови». *Педагогіка і психологія професійної освіти, 4, 43–63.*
- Лі, Жуйцін (2018). Критеріально-рівнева характеристика розвиненості музично-естетичного смаку підлітків у процесі співацького навчання. *Актуальні питання мистецької освіти та виховання, 1 (11), 180–188.*

- Лі, Жуйцін (2018). Методичне забезпечення розвитку музично-естетичного смаку підлітків. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4 (78), 313–324.
- Лі, Жуйцін (2018). Методичні особливості розвитку музично-естетичного смаку учнів підліткового віку. *Теоретико-методологічні аспекти мистецької освіти: здобутки, проблеми та перспективи*: матеріали V міжнародної науково-практичної конференції, сс.170–172.
- Лі, Жуйцін (2017). Музично-естетичний смак: гуманістичні орієнтири розвитку. *Другі міжнародні науково-практичні читання пам'яті академіка Анатолія Авдієвського*: матеріали міжн. наук.- практ. конф. Київ, сс. 66–69.
- Лі, Жуйцін (2018). Поетапна методика розвитку музично-естетичного смаку підлітків. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 6, 109–119.
- Лі, Жуйцін (2017). Шляхи розвитку музично-естетичного смаку підлітків у процесі співацького навчання. *Перші міжнародні науково-практичні читання пам'яті академіка Анатолія Авдієвського: матеріали Міжн. наук.-практик. конф.*, Київ, сс. 42–48.
- Лі, Жуйцін (2019). *Методика розвитку музично-естетичного смаку підлітків у процесі співацького навчання* (дис. ... канд. пед. наук). Київ.
- Лі, Ліцюань. (2019). Діяльнісний підхід у формуванні методологічної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі вокальної підготовки. *Технології професійної підготовки фахівців у сучасному освітньому просторі*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, сс. 70–72.
- Лін, Сяо (2017). *Методичні засади формування вокальновиконавських умінь учнів підліткового віку в школах мистецтв* (автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.
- Лобова, О. (2010). Методичні аспекти формування музично-теоретичних знань на уроках музики. *Вісник ЛНУ імені Т. Шевченка*, 6 (193), 66–74.

- Маленицька, О. А. (1995). *Формування естетичного смаку старшокласників засобами народних звичаїв та обрядів* (дис. ... канд. пед. наук). Київ.
- Маруфенко, О. В. (2006). *Формування вокально-слухових навичок майбутнього вчителя музики* (дис. ... канд. пед. наук). Київ.
- Масол, Л. М., Гайдамака, О. В., Белкіна, Е. В., Калініченко, О. В., Руденко, І. В. (2006). *Методика навчання мистецтва у початковій школі: Посібник для вчителів*. Х.: Веста: Видавництво «Ранок».
- Масол, Л. М. (2003). *Вивчення музики в 1–4 кл.: навч.-метод. посіб. [для вчителів]; в 2 ч., Ч. 1*. Х.: Скорпіон.
- Матвеева, О. В. (2006). Сценічне хвилювання як детермінанта вокально-виконавської надійності майбутніх учителів музики. *Наука і сучасність: зб. наук. праць Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*, 55, Київ, 64–71.
- Ма, Цзюнь (2011). Формування вокального слуху китайських студентів у процесі співацької роботи. *Молодь і ринок*, 173 – 175.
- Максименко, С. Д. (2007). *Психологія особистості: підруч. для студ. вищ. навч. закл.* Київ: ТОВ «КММ».
- Мережко, Ю. В. (2019). Формування навичок самостійної роботи майбутніх учителів музичного мистецтва на заняттях з постановки голосу. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти*, 26.
- Миропольська, Н. Є. (2002). *Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика*. К.: Парламентське видавництво.
- Можайкіна, Н. С. (2013). *Методика викладання вокалу: навчально-методичний комплекс*. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова.
- Науменко, С. О. (2015). Особливості діагностики музичних здібностей дошкільників. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, 10, 15-18.
- Овчаренко, Н. А. (2014). Особистісно орієнтована професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*, 1–2, 60–64.

- Овчаренко, Н. А. (2014). *Професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності: теорія та методологія*: монографія. Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов.
- Овчаренко, Н. А. (2013). Система базових понять дослідження професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*, 1–2, 34–41.
- Олексюк, О. М. (2006). *Музична педагогіка*. К.: КНУКіМ.
- Омельяненко, З. В. (2021). Критеріальна визначеність формування досвіду музично-танцювальної діяльності дітей молодшого шкільного віку. *Actual trends of modern scientific research*: матеріали VI Международной научно-практической конференція, сс. 403–406.
- Омельяненко, З. В. (2019). Функції танцювальної діяльності. *Художні практики та мистецька освіта у кроскультурному просторі сучасності*: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції, 164–165.
- Омельяненко, З. В. (2020). Діагностування стану сформованості досвіду музично-танцювальної діяльності дітей молодшого шкільного віку у позашкільних навчальних закладах. *Проблеми мистецько-педагогічної освіти: здобутки, реалії та перспективи*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції.
- Омельяненко, З. В. (2018). Розвиток творчих здібностей дітей та юнацтва засобами музики та хореографії. *Проблеми мистецько-педагогічної освіти: здобутки, реалії та перспективи*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю.
- Орлов, В. Ф., Фурса, О. О., Баніт, О. В. (2012). *Педагогічна майстерність викладача мистецьких дисциплін*: навчально-методичний посібник, Київ: Едельвейс.
- Отич, О. М. (2009). *Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього професійного навчання: теоретичний і методичний аспект*: монографія. Чернівці: Зелена Буковина.

- Отич, О. М. (1997). *Підготовка вчителів початкових класів до виховної роботи в школі (на матеріалі пісенного фольклору)* (автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.
- Падалка, Г. М. (2010). *Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін)*. Київ: Освіта України.
- Петрушенко, В. Л. (2001). *Філософія. Курс лекцій*. К.: Каравелла; Львів: Новий світ 2000.
- Пляченко, Т. М. (Уклад.). (2006). *Методика викладання вокалу: Програма навчального курсу для студентів мистецького факультету, спец. «Музична педагогіка і виховання», освітньо-кваліфікаційний рівень: спеціаліст*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка.
- Полатайко, О. М. (2010). *Формування художньо-образного мислення майбутнього вчителя музики у процесі інтерпретації творів мистецтва* (дис. ... канд. пед. наук). Київ.
- Причепій, Є. М., Черній, А. М., Чекаль, Л. А. (2001). *Філософія*. Київ: Академвидав.
- Прядко, О. М. (2009). *Методика розвитку співацького голосу у майбутніх педагогів-музикантів* (автореф дис. ... канд. пед. наук). Київ.
- Реброва, О. Є. (2017). Крос-навчальна інтеграція когнітивних процесів у виконавському досвіді майбутніх учителів хореографічних та музичних дисциплін. *Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Сер. 14: Теорія і методика мистецької освіти*, 22 (27), 12–19.
- Розінова, Л. В. (2010). *Теоретико-методичні основи підготовки вчителів у педагогічних університетах*: монографія. Кривий Ріг: Видавничий дім.
- Ростовський, О. Я. (2011). *Теорія і методика музичної освіти*: навч.-метод. посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
- Рудницька, О. П. (2002). *Педагогіка: загальна та мистецька*: навчальний посібник. Київ.
- Савчин, М. В. (2016). *Здатності особистості*: монографія. К.: Академія.

- Світогляд і світ людини: колективна монографія* (2008). Капітон В. П. (ред.). Дніпропетровськ: ДДФА.
- Сегеда, Н. А. (2011). Міжкультурна комунікативна компетентність як ознака професійно-педагогічної якості викладача вищої школи. *Нова педагогічна думка*, 3, 65–69.
- Сі, Даофен (2015). *Методика використання інноваційних технологій у підготовці майбутніх учителів музики до співацької діяльності* (автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.
- Сімко, Р. Т. (2011). Поняття готовності до професійної діяльності на сучасному етапі розвитку психологічної науки. *Проблеми сучасної психології*, 3.
- Сипченко, О. (2011). До проблем формування духовних цінностей старшокласників. *Гуманізація навчально-виховного процесу. Загальна школа*, LVIII, 187–194.
- Соколова, О. В. (2004). *Методичні основи інтеграції мистецьких знань у підготовці майбутніх учителів музики і художньої культури* (дис. ... канд. пед. наук). Київ.
- Соломаха, С. О. (2013). *Розвиток педагогічної майстерності викладачів музичного мистецтва та світової художньої культури*: посібник. Кіровоград: Імекс-ЛТД.
- Стасько, Г. Є. (1995). *Вокальна підготовка майбутнього вчителя як основа удосконалення педагогічної майстерності* (автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.
- Стасько, Г. Є., Шуляр, О. Д., Сливоцький, М. Ю., Стефанюк, М. П., Молодій, О. Р., Попелюк, М. В., Жеребецька, І. І. (2010). *Голос людини та вокальна робота з ним*: монографія. Івано-Франківськ: Вид-во ПНУ ім. В. Стефаника.
- Стахевич, О. Г. (2002). *Основи вокальної педагогіки: курс лекцій, Ч. 1. Природно-наукові теорії сольного співу*. Харків: ХДАК; Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка.

- Стрілько, В. (2011). *Формування естетичних смаків старшокласників у роботі загальноосвітньої школи*. Харків: Колегіум.
- Танько, Т. П. (2004). *Теорія та практика музично-педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів у педагогічних університетах* (автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04). Х.
- Тітов, І. Г. (2015). Місце та роль світогляду в структурі свідомості. *Психологія і особистість*, 2 (8), 45-47.
- Ткаченко, Т. В. (2010). *Теоретико-методичні основи формування вокально-звукової культури майбутнього вчителя музики у процесі професійної підготовки* (автореф. дис. ... д-ра пед. наук). Київ.
- Тоцька, Л. О. (2010). *Компонентна структура вдосконалення вокальної підготовки студентів – майбутніх вчителів музики* (автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.
- Турчин, Т. М. (2021). *Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво»: навч.-метод. посіб.* Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя.
- Федорова, М. В. (2012). Окремі аспекти формування основ художнього світогляду молодших школярів у процесі аналізу вокально-хорових творів. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка»*, 21.
- Федоришин, В. І. (2015). *Теорія та методика фахової підготовки майбутніх учителів музики на акмеологічних засадах* (автореф. дис. ... докт. пед. наук). Київ.
- Філософський енциклопедичний словник* (2002). К.
- Хайрулліна, Ю. О. (2011). *Світоглядна культура особистості людини в умовах перехідного суспільства* (дис. ... канд.. філософ. наук). К.
- Хом'як, О. А. (2015). *Виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності* (автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.
- Цзюнь, Ма. (2011). *Формування вокального слуху майбутнього вчителя музики* (автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.

- Цзяньшу, Ван (2013). *Формування вокально-виконавської культури майбутніх учителів музики в процесі фахової підготовки (автореф. дис. ... канд. пед. наук)*. Київ.
- Цзінхен, Ген (2015). *Формування сценічної культури майбутніх учителів музичного мистецтва засобами естрадного співу (автореф. дис. ... канд. пед. наук)*. Київ.
- Чен, Дін. (2013). *Формування вокальних навичок майбутнього вчителя музики на традиціях Китаю та України (автореф. дис. ... канд. пед. наук)*. Київ.
- Чжао, Веньфан. (2014). *Методика вокально-хорового навчання студентів Китаю з використанням українських співацьких традицій (автореф. дис. ... канд. пед. наук)*. Київ.
- Чуньпен, Лі. (2013). *Методика формування вокальної компетентності майбутніх учителів музики (автореф. дис. ... канд. пед. наук)*. Київ.
- Шатайло, Н. В. (2021). *Методика формування умінь образотворення молодших підлітків на уроках музичного мистецтва (дис. канд. ... пед. наук)*. Суми. Відновлено з: https://sspu.edu.ua/images/2021/docs/dis/shataylo_nv_disertaciya_final_3a96a.pdf
- Шевченко, Н. С. (2015). *Синтез співацьких манер в українській музиці кінця ХХ – початку ХХІ століть (автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства)*. Одеса.
- Шпіца, Р. (2017). *Організаційно-методична модель формування мистецьких знань учнів 7-8 класів на інтегрованих уроках музики. Теоретичні питання культури, освіти та виховання, 1 (55)*.
- Шпіца, Р. Д. (2017). *Формування мистецьких знань учнів 7-8 класів на інтегрованих уроках музики (дис. ... канд. пед. наук)*. Київ. Відновлено з: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.08/dis_Shpitsa.pdf
- Щолокова, О. П. (2011). *Компетентнісний підхід у просвітницькій діяльності вчителя музики. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова, 11, 15 – 19*.

- Юник, Д. Г. (2009). *Виконавська надійність музикантів: зміст, структура і методика формування*: монографія. К.: ДАКККіМ.
- Юцевич, Ю. Є. (1998). *Теорія і методика формування та розвитку співацького голосу*: навч.-метод. посібник. Київ: ІЗМН.
- Юрко, О. О. (2015). *Вокальне виховання дітей та юнацтва в закладах загальної додаткової освіти*: Методичний посібник для вчителів музики загальноосвітніх шкіл, керівників вокальних гуртків, студентів диригентсько-хорових факультетів музичних та педагогічних вузів. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка.
- Ярмол, Л. В. (2016). *Співвідношення понять світогляду та поглядів людини: теоретико-правові аспекти*. Режим доступу: http://science2016.lp.edu.ua/sites/default/files/Full_text_of_%20papers/vnulpurn_2016_837_63.pdf
- Dong, Hao. (2021). Main guidelines of methodological provision for the formation of teenagers' musical worldview. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 9 (113), 321-331.
- Sedlmayr, Hans (1958). *Kunst und Wahrheit. Zur Theorie und Methode der Kunstgeschichte*. Hamburg.
- Schleiermacher Friedrich*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Friedrich-Schleiermacher>.

ДОДАТОК А

Опитування

«Значення вокальної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва для формування мистецького світогляду підлітків»

–Питання до викладачів:

1. Чи усвідомлюєте Ви доцільність організації вокальної підготовки з метою формування мистецького світогляду підростаючого покоління? («так», «ні», «важко відповісти»)

2. Чи приділяється увага на індивідуальних заняттях із «Постановки голосу» основним положенням теорії вокального виконавства ? («так», «ні», «важко відповісти»)

3. Чи вважаєте Ви необхідним формування у студентів ціннісних орієнтирів із метою подальшого застосування їх у продуктивній діяльності? («так», «ні», «важко відповісти»)

4. Які засоби використовуєте для активізації студентів до втілення у вокально-виконавській діяльності?

5. Які засоби застосовуєте для формування вокально-викладацької майстерності студентів?

6. Чи важливі для студентів відомості стосовно особливостей роботи співацького апарату? («так», «ні», «важко відповісти»)

7. Чи необхідна для студентів інформація щодо формування вокально-викладацької майстерності? («так», «ні», «важко відповісти»)

8. Чи необхідно в навчальному процесі надавати практичні поради з приводу збереження та охорони співацького голосу здобувачів освіти різних вікових категорій? («так», «ні», «важко відповісти»)

9. Які взірці класичної, народної, сучасної музики найбільше приваблюють студентів?

10. Чи вивчаються твори з дитячого репертуару (зокрема учнів підліткового віку) на індивідуальних заняттях?

11. Чи виникають труднощі під час вивчення зі студентами творів з дитячого репертуару?

–Питання до студентів:

1. Чи усвідомлюєте Ви значення вокальної підготовки задля формування мистецького світогляду підрастаючого покоління? («так», «ні», «важко відповісти»)

2. Чи потрібні Вам знання з теорії вокального виконавства? («так», «ні», «важко відповісти»)

3. Чи вважаєте Ви необхідним формування ціннісних орієнтирів із метою подальшого застосування їх у продуктивній діяльності? («так», «ні», «важко відповісти»)

4. Які засоби Ви використовуєте для власного втілення у вокально-виконавській діяльності?

5. Чи можете Ви оцінити власні виступи у дитячій аудиторії?

6. Наскільки важливі для Вас відомості щодо особливостей роботи співацького апарату? («так», «ні», «важко відповісти»)

7. Чи необхідна Вам теоретична інформація щодо роботи голосового апарату та формування виконавсько-викладацької майстерності? («так», «ні», «важко відповісти»)

8. Чи необхідно в навчальному процесі надавати практичні поради з приводу збереження та охорони співацького голосу здобувачів освіти різних вікових категорій? («так», «ні», «важко відповісти»)

9. Які взірці класичної, народної, сучасної музики найбільше Вас приваблюють?

10. Чи вивчаються твори з дитячого репертуару (зокрема учнів підліткового віку) на індивідуальних заняттях?

11. Які труднощі виникають під час вивчення Вами творів із дитячого репертуару?

–Питання до вчителів музичного мистецтва:

1. Чи усвідомлюєте Ви значення вокальної підготовки задля формування мистецького світогляду підростаючого покоління? («так», «ні», «важко відповісти»)
2. Чи стали в нагоді Вам знання з теорії вокального виконавства (специфіка дихання, фразування, дикції, голосоутворення та ін.)? («так», «ні», «важко відповісти»)
3. Чи впевнені Ви у власних вокально-викладацьких можливостях?
4. Які засоби Ви використовуєте для власного втілення у вокально-виконавській діяльності?
5. Які засоби Ви застосовуєте для активізації підлітків до співацької діяльності?
6. Чи спонукаєте Ви підлітків до оцінювання власних виступів та виступів інших?
7. Які засоби Ви застосовуєте для досягнення ефективності виконавських втілень підлітків?
8. Чи застосовуєте Ви в процесі практики теоретичний матеріал щодо роботи голосового апарату? Чи використовуєте Ви методику співацького навчання учнів різних вікових категорій (зокрема підліткового віку)?
9. Які зразки класичної, народної, сучасної музики найчастіше Ви використовуєте в учнівській аудиторії?
10. Чи добре Ви знаєте вокально-хоровий репертуар, необхідний для опрацювання учнями-підлітками? Які труднощі виникають під час вивчення цих творів?
11. Чи можна використовувати твори з дитячого репертуару для формування мистецького світогляду підростаючого покоління?

ДОДАТОК Б

Анкета для вчителів музичного мистецтва та керівників
вокально-хорових гуртків

Ставлення фахівців музичного мистецтва до проблеми формування
мистецького світогляду підлітків

1. Чи важливе на уроках мистецтва та в позанавчальній роботі завдання
формування мистецького світогляду у підлітків?

2. Чи можливе формування мистецького світогляду учнів основної
школи в процесі співацького навчання?»

3. На яких особливостях музичної діяльності підлітків Ви зосереджуєте
свою увагу з метою формування їх мистецького світогляду?

4. Які методики Ви застосовуєте у своїй роботі з метою формування
мистецького світогляду?

5. Чи можливо підвищити ефективність формування мистецького
світогляду підлітків під час співацького навчання? Якщо «так», то яким
чином?

6. Чи має значення вибір вокально-хорового навчального матеріалу
зادля формування мистецького світогляду підлітків?

7. Чи виникають труднощі під час опрацювання вокально-хорового
навчального матеріалу для підлітків?

ДОДАТОК В

Опитування

Мистецька обізнаність вчителів музичного мистецтва та студентів

– Питання до вчителів музичного мистецтва:

1. Які взірці сучасної музики найбільше приваблюють підлітків?
2. Які приклади народної музики Ви найчастіше застосовуєте в роботі з підлітками?
3. Які зразки класичної музики Ви найчастіше використовуєте в роботі з учнями основної школи?
4. Які твори зі шкільного репертуару переважають на заняттях із мистецтва та під час вокально-хорової гурткової роботи?
5. Чи існує у творах зі шкільного репертуару потенціал для формування мистецького світогляду підлітків? («так», «ні», «важко відповісти»)

– Питання до студентів:

1. Яке значення має народна музика (зокрема, пісенний матеріал) для формування мистецького світогляду підлітків?
2. Які класичні твори Ви використовуєте у своїй практичній діяльності?
3. Які вокально-хорові твори Вас приваблюють із метою їх опанування підлітками?

4. Які жанрово-стильові особливості становлення мистецтва Ви можете обґрунтувати?

5. Які твори зі шкільної програми викликають у Вас труднощі під час їх вивчення?

ДОДАТОК Г

Опитування

Мистецька обізнаність підлітків

– Для учнів

1. Які види мистецької діяльності викликають найбільший інтерес?
(слухання музики, спів, танець малювання, акторська гра)
2. Чим відрізняється класична музика від сучасної?
3. Професію кого з митців тобі хотілося б обрати?
(співака, композитора, актора, художника, хореографа чи ще когось)
4. Які види мистецтва ти знаєш?
5. Музичні твори яких композиторів тобі відомі? Назвіть улюбленого виконавця.
6. Як називають музиканта, який керує хором?
7. Як називають музиканта, який керує оркестром?
8. За допомогою яких засобів виразності композитор створює музику?
9. Чи проходять у твоїй сім'ї музичні вечори?
10. Яка улюблена музика твоїх батьків?

ДОДАТОК Д

Тест щодо з'ясування інтересу до співацької діяльності

Шановні учні! Для кожного із запропонованих питань зазначте той бал у вказаних блоках, який найбільш повно відображає Вашу відповідь:

2—завжди, 1—інколи, 0—ніколи.

Ставлення до співацької діяльності?

Блок 1. Вибірково, нестабільно виявляю зацікавленість окремими вокально-хоровими творами та ситуативно цікавлюсь особливостями їх виконання.

Блок 2. Подобається отримувати високі бали за виконане завдання. Намагаюся добросовісно виконувати вправи за вказівками вчителя мистецтва музики.

Блок 3. Отримую задоволення від результату музично-виконавських завдань. Проявляю інтерес до співацької (вокально-хорової) діяльності, зокрема процесу виконання вокально-хорових творів. Подобається можливість емоційної самореалізації.

ДОДАТОК Ж

Тест щодо вивчення ціннісних орієнтацій підлітків

Шановні учні! Уважно прочитайте твердження та, якщо Ви згодні, – позначте «так»; якщо Ви не згодні із даним висновком, або думаєте по-іншому, зазначте «ні»

1.	Навчання мистецтва музики не обмежується тільки уроками, але й здійснюється під час позанавчальної мистецької діяльності	Так Ні
2.	Мені подобається бути в центрі уваги, особливо під час концертно-освітніх заходів	Так Ні
3.	Мені доставляє задоволення власна підготовка до занять співацькою діяльністю	Так Ні
4.	Я цікавлюся різними думками митців щодо музичних творів із метою їх більш глибокого вивчення й порівняння	Так Ні
5.	Під час прилюдних виступів я надаю перевагу виступам своїх колег по навчанню, а не власним	Так Ні
6.	Я копіюю виконання вокально-хорового твору вчителем, рідко пропоную власне його тлумачення	Так Ні
7.	У процесі опанування вокально-хорових творів мені більше за все не подобається вивчати текст та мелодію	Так Ні
8.	У мене викликають зацікавлення заняття з музичного мистецтва та позакласна співацька діяльність	Так Ні
9.	Я застосовую будь-яку можливість, щоб розучити новий твір та виступити в концертному заході	Так Ні
10.	Власна самостійна підготовка впливає на досягнення кращих результатів у співацькому навчанні	Так Ні
11.	Участь у виступах мене виснажує більше, ніж заняття з музичного мистецтва	Так Ні

12.	Я запізнаюся на заняття з музичного мистецтва частіше за інших	Так Ні
13.	Я частіше самостійно слухаю музичні твори, ніж мої однокласники	Так Ні
14.	Я думаю про те, щоб скоріше закінчився урок музичного мистецтва	Так Ні
15.	Майбутній виступ викликає в мене серйозні хвилювання	Так Ні
16.	Я намагаюся не виступати частіше за інших	Так Ні
17.	У колі своїх друзів я не намагаюся говорити про музику	Так Ні
18.	Я люблю займатися співацькою діяльністю	Так Ні
19.	У мене багато відеозаписів відомих виконавців класичної музики	Так Ні
20.	Я опановую музичні твори тільки для того, щоб отримати позитивну оцінку	Так Ні
21.	Заняття в хоровому колективі мені подобаються	Так Ні
22.	Я люблю прилюдні виступи	Так Ні
23.	Я намагаюся за будь-яких обставин брати участь у концертах	Так Ні
24.	Мені подобаються вокально-хорові твори	Так Ні
25.	У мене виникає бажання,окрім музичного матеріалу, що вивчається на уроці, знайомитися з іншими музичними творами	Так Ні

26.	Важливе значення має оцінка слухачами мого виступу	Так
		Ні
27.	На уроках музичного мистецтва можна відпочивати	Так
		Ні
28.	Я займаюся співацькою діяльністю тільки тому, що це	Так
	входить до навчальної програми	Ні
29.	Вивчення нових вокально-хорових вправ, творів у процесі	Так
	співацького навчання викликає в мене задоволення	Ні
30.	При нагоді я взагалі б не ходив на музичні заняття	Так
		Ні

Обробка результатів тестування здійснюється відповідно до визначених рівнів за кожним показником: 5 – 7 – низький рівень, 8 – 11 – середній, 12 – 15 – високий. Кожен бал зараховується у випадку відповідності відповіді учнів із тією, що пропонується у класі.

ДОДАТОК 3

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Дун, Хао (2021). Музичний світогляд підлітків: принципові положення. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4 (108), 398-406.
2. Dong, Hao. (2021). Main guidelines of methodological provision for the formation of teenagers' musical worldview. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 9 (113), 321-331.
3. Дун, Хао. (2022). Діагностування сформованості мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 3 (117), 219-227.

Статті в закордонних виданнях

4. Дун, Хао (2022). Результати експерименту щодо формування мистецького світогляду підлітків. *Paradigm of knowledge*, 2 (52), 59-73.

Праці апробаційного характеру

5. Дун, Хао. (2021). Основні педагогічні умови формування мистецького світогляду підлітків. *Topical issues of modern science, society and education: proceeding of the 3d International scientific and practical conference* (October 3-5, 2021). Kharkiv, pp. 476-479.
6. Дун, Хао. (2021). Пізнавальний інтерес як компонент в структурі музичного світогляду підлітків. *Інноваційний розвиток науки та освіти: глобальний та національний виміри змін: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції* (Полтава, 9 вересня 2021р.). Полтава: ЦФЕНД, сс. 15-17.
7. Дун, Хао. (2021). Основні методи формування мистецького світогляду підлітків. *Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника: збірник матеріалів V усеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Суми,

29-30 жовтня 2021 року). Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, Випуск 5, сс. 85-87.

8. Дун, Хао. (2022). Педагогічний експеримент як метод дослідження сформованості музичного світогляду підлітків. *Проблеми мистецько-педагогічної освіти: здобутки, реалії та перспективи*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка.

Апробація отриманих результатів дослідження.

Основні положення та висновки дослідження обговорювались і були оприлюднені у формі виступів і доповідей на міжнародних наукових конференціях: «Проблеми мистецько-педагогічної освіти: здобутки, реалії та перспективи» (Суми, 18-19 травня 2022 року), “Topical issues of modern science, society and education” (Kharkiv, October 3-5, 2021), «Інноваційний розвиток науки та освіти: глобальний та національний тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 9 вересня 2021р.); *всеукраїнських*: «Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника» (Суми, 29-30 жовтня 2021 року). Отримані наукові результати обговорювались на щорічних звітних наукових конференціях аспірантів і науковців кафедри хореографії та музично інструментального виконавства Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.